

ፍፊሴ አጥላው ወልደ ዮሐንስ
FESSEHA ATLAU WOLDE YOHANNES

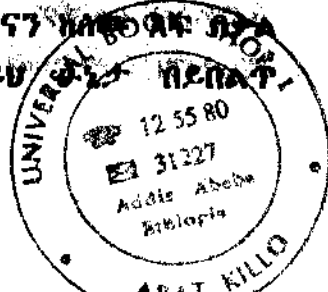
መቅደም	1
መግቢያ	9
ምዕራፍ ፩ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በ16ኛው ክፍለ ዘመን.....	10
ክፍል ፩ በዚሁ ክፍለ ዘመን የፖርቱጋል አገር አሳዕት	10
ክፍል ፪ እቴጌ እሴትና የኢትዮጵያ የውጭ ግንኙነት	16
ክፍል ፫ አባ ገብረ እንድርያስ እና የይፋት ክርስቲያን	23
ምዕራፍ ፪ እቴጌ ሰብሰ ወንጌልና ፖርቱጋሎች	26
ክፍል ፩ የኢትዮጵያውያንና የፖርቱጋሎች ተጋድሎ ውጤት.....	36
ክፍል ፪ የሰሜን አካባቢ ጦርነትና የዶም ክርስቶፎል ሞት	46
ክፍል ፫ የገላውዴዎስና የእቴጌ ሰብሰ ወንጌል መገናኘት ውጤት	49
መጽሐፈ ቄድር	53
ክፍል ፪ በዘመን ገላውዴዎስ የታየው የኢ.ቤ.ክ ሥርዓተ አምልኮት	55
ምዕራፍ ፫ የሮማውያን ጣልቃ ገብነትና የገላውዴዎስ የሃይማኖት	
መግለጫ	60
ምዕራፍ ፪ የግራኝ ዘመንና በኢየሩሳሌም የኢ.ቤ.ክ. ገዳማት	73

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ብዙ የሥርዓትና የህግ መጻሕፍት አሏት። መጻሕፍቱ በዘፈቀደ የተዘጋጁ ሳይሆን ቅዱሳት መጻሕፍትን መሠረት ያደረጉ ናቸው። የተዘጋጁበትም ምክንያት ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን አንብበው እንዲመሩባቸው እንዲ እንዲያነሱባቸው ብቻ አልነበረም። ህጉና ሥርዓቱ ክርስቲያኖች የሚመሩበት ከሆነ መብራታቸው በሰዎች ይበራል። ካህናት የነሱን ድክመት አይተው እንዳይበተኑባቸው በመንፈስ ቅዱስ መሪነት የተገነባ ጥበብ ነበራቸው።

በግል ፍላጎት የቤተክርስቲያንን ሥልጣን መጠየቅ በቤተክርስቲያን የህግ መጻሕፍት የተወገዘ ነው። ሳይመረጥ በግሉ ፍላጎት ሥልጣን የጠየቀው ሰው መከልከል ብቻ ሳይሆን ከባድ የቀናና ቅጣት ይታዘዝበታል። በግንባሪ ክርስቲያን ተመርጦ ይገባዋል ተብሎ ለመንፈሳዊ ተልእኮ ይመደብ ነበር።

በጥንት ዘመን ካህናት ከምእመናን የሚለዩት ሥልጣን ከህጉ ስላላቸው ብቻ እንዲ በእውቀት ከግንባሪ ተራ ምእመን አይለዩም ነበር። ምእመኑ ሁሉ የግዕዝ ቋንቋ ያውቃል። በግዕዝ የተጻፉ መጻሕፍትንም እንብቦ ይረዳቸዋል። ወሰንጌና ሚስቱ ተራ ምእመናን ነበሩ። በባርነት ተሸጠው ወደ ዓረብ አገር ከተወሰዱ በኋላ ከዓረቦቹ መካከል አስተምረውና አሳምነው እዚህ እንዳቆምን ያህል ለዘፋተኝ የቤተክርስቲያን መሪነት አብትተዋል። ሌሎችንም ግበረኞች በዚሁ ጭጥቀስ ይቻላል።

ከጊዜ በኋላ የግዕዝ ቋንቋን ጀምሮ ጥናቸው የቤተክርስቲያን ትምህርት በተወሰኑ ሰዎች ብቻ ሆኖ ተረ ምእመናን ከላቸው ሰዎች ብቻ የሚነገራቸው ተቀባዮች ሆነው ቀሩ ይህ

የተከሰተው ከግራኝ ወረራ ወዲህ ነው። እስከዚህ ድረስ አብዛኞቹ ክርስቲያናት በየግላቸው የመጸሐፍትን ምሥጢር የመረዳት ችሎታ እንደነበራቸው ትልቁ ግስረጃ መጸሐፍተ ሐዲሳት ግዕዝ በግዕዝ እየተተረጎሙ መኖራቸው ነው። በሰባተኛው ክፍለዘመን ነው የአግርኛ ቅንድሮታ የተደመረው የግራኝ ወረራ በኢትዮጵያ ከተከሰተ ወዲህ በግዕዝ ምእመናኑ ካህናቱም ከመሃደምነት ያልተላቀቁ ሆኑ። ቅሬታዎቹ ክርስቲያን ምእመን መካከል ከመሠረተ እምነት ጋር ትዳሴን በቃሉ የሚያውቅ አልነበረም። ዲያቅኑና ቄሱ ደግሞ ሐዲሳትንና ሌሎችን የቤተክርስቲያን የሥርዓት መጸሐፍት የተማሩ ከመሆናቸውም ዕልዩ የሚሠጡት አገልግሎት ጥንቃቄ የተሞላበት ነበር።

ከ16ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ክርስቲያናዊነት ወደታች እየዘገጠ ልሂድ እናያለን ከፍተኛውን የቤተክርስቲያን ትምህርት በታላላቅ የከተማ አድባራትና ገዳማት ብቻ ተወስኖ ቀረ። የትዳሴ ዜማ ትምህርት ተደራሲ ሆኖ ከዝማሬና መዋሥዕት ጋርና ከምዕራፍ ጸመድን ጋር ለያባታው ሴሰጥ ከኖረ በኋላ በ18ኛው ክፍለ ዘመን ገደማ በዙራምባ ባቻ ሊወሰን እንደቻለ፤ እንደገና ከዙራምባ የወጡ ሁለት ሰዎች ለሌላው በተባለውና ወሎ ውስጥ በሚገኘው ቦታ ትዳሴን ብቻ ለክብተግር እንደጀመሩ በከፍል ሁለት ክርስትና በኢትዮጵያ ተገልጿል። የትዳሴ ዜማ ራሱን የቻለ የዜማ ሥልት ቢኖረውም የሌሎችን የጽዋት ወዜማ ከፍሎች ያህል የተለያየ መንገድ የለውም። ይህም ሆኖ በዜማ እንዲባል ጊዜ አልተሰጠውም ማንበብ በቂው ነው። የቄሶና የዳያቅን ያለት ሙብዛት ምክንያቱ ይኸው እንደሆነ እንረዳለን። ፍትሐ ነገሥት ልፍዶስና ሌሎችም የቤተክርስቲያን የሥርዓት መጸሐፍት የካህኑ ሥራ ጥበብ ግር፣ ግጥሙት፣ መቀደስና መባረክ እንደሆነ ያስረዳሉ (1)።

ያለፉት ሦስትና አራት መቶ ዓመታት ወደኋላ እንተውና ከአርባና ከሃምሳ ዓመታት ወዲህ በሂደት የተከሰቱትን የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሥራዎች ብንዳስሰ ብዙ ለውጦችን እንመልከታለን። ካቶሊኮችና ፕሮቴስታንቶች ካምቦቱ ዓመት የፋሽስት ኢጣልያ ወረራ ወዲህ በግፍ ወደ ኢትዮጵያ ገብተዋል። በአብ በወልድ በመንፈስ ቅዱስ ስም የተጠመቀ ሰው እንደገና አይጠመቅም። ፕሮቴስታንቶች ግን ክርስቲያኖችን ሁለተኛ እያጠመቁ በጊዜያዊ ጥቅም በመደለል ይነጥቁዋቸዋል። በየጠረፉ ምንም ክርስትና ያልተዳረሰባቸው ኢትዮጵያውያን አሉ። ወደነሱ በሄዱ በተሻለ ነበር።

የቤተክርስቲያን ስም በብዙ አቅጣጫ የሥጋዊ ጥቅም ማስገኛ ሆኖ ይታያል። እስከቅርብ ጊዜ ድረስ ኢትዮጵያ ውስጥ በዚሁ የሚነግዱ የውጭ ዜጎች ብቻ ነበሩ። አሁን ግን ብዙዎች ኢትዮጵያውያን በዚሁ ተሠማርተው ይታያሉ። ከፈረንጆቹ በተማሩት ቅጥፈት የገዛ ወገኖቻቸውን የግል ሐብትን የማስገኛ መሣሪያ ሲያደርጉዋቸው ይታያል። የድጋዎችን ኢትዮጵያውያን ፍተግራፍ እየላኩ አሳዳጊዎችና ረጃዎች በመምሰል ገንዘብ በማስመጣት ቱጃሮች የሆኑ እንዳሉ ይነገራል።

የነሱን ያለምንም ሥራ በገንዘብ መከበር ሌሎችም በሌብነት እንዲዘልፉ አድርጓል። የሀገርን ቅርስ ከያለበት እየዘረፉ ለባዕድ አገር አሳልፎ የመሸጥ ተግባር የብዙዎች ሰዎች እንደቋሚ ሥራ ሆኖ የምናየው ምንጩ ይኸው ነው። ለኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የዘመናችን ትልቁ እንቅፋት አደገኛ አዝማሚያ የብዙ ሰዎች በምንኩስና ደረጃ በየከተሞቹ መርመስመስ ነው። የየዋሁ የኢትዮጵያ ክርስቲያን መነኮሳትን በመላእክት ደረጃ መመልከት እስካሁን አለ ገና

ለአቶፊክሰኛ፡፡ ከላይ እስከታች በጥቁር ጨርቅ ተጠቅልሎ መስቀል ጨብጠው ካዩው በምንኩስና ደረጃ ይቀበላል፡፡ በዚሁ ፎርም መታየት ደግሞ ለማንም ከፍት ነው፡፡ ነገሩ ከቁጥጥር ውጭ ሆኗልና፡፡ ከትልቁ ልብስ ተክህና ደምሮ አንድም ሳይቀር የቤተክርስቲያን ንዋዩ ቅድሳት መሸጫ ቡቆች የመርካቱን የንግድ ቦታ አጥለቅልቀውታል፡፡ ይኸም ለአታላዮች አመቺ ሁኔታን ፈጥሮላቸዋል፡፡ እስተዋይ ቢገኝ ኖሮ ንዋዩ ቅድሳት መዘጋጀት የሚገባቸው በቤተክርስቲያን አካባቢ ነው፡፡

ቅስናንና ምንኩስናን ባስመሳይነት ያታላዮች መተዳደሪያ ያደረጉ ሰዎች ባገር ውስጥ ብቻ አልተወሰኑም፡፡ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በስኮላርሺፕ ካህናትን በውጭ አገር ማሠልጠን ከጀመረች ከ40 ዓመታት በላይ ሆኗታል፡፡ ብዙዎች ድጋፊቱን አገራቸውን እየከፉ የፈረንጅ አገር አድማቂዎች ሆነው ቀርተዋል፡፡ ከነሱ ውስጥ ምንም እንኳን ቤተክርስቲያንን የማገልገል ዕድል ባይገኝባቸውም ኢትዮጵያን ከጨለማ ለማውጣት የበኩላቸውን የተወጡ እንዳሉ አይዘነጋም፡፡ በኮሌጅ በሁለተኛ ደረጃና በመሳሰሉት አገልግሎትን በማበርከት የተወሰኑትን ዕድሜ ያሳለፉት የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ልጆች ብዙዎች ናቸው፡፡

ቤተክርስቲያናቸውንና አገራቸውን ለማገልገል በእግዚአብሔር ስም ምለውና ተገዝተው ለትምህርት ከተላኩ በኋላ የሃይማኖታቸውንና የዜግነታቸውን ክብር ሸጠው በሰው አገር የሰደት ኑሮ የመረጡት ኢትዮጵያውያን በቁጥር ብዙ መሆናቸው ከላይ ተገልጿል፡፡ ይሁን እንጂ እስከቅርብ ጊዜ ባገርም በቤተክርስቲያንም መንገድ በነሱ ዘንድ አልተለመደም ነበር፡፡

ባሁኑ ዘመን ብዙዎች የኢትዮጵያን ቤተክርስቲያን በሁለት መንገድ ሲያደሟት ይታያል፡፡ አንደኛው በትምህርት ወይም በአገልግሎት ተመድበው ከተላኩ በኋላ መከዳት ሲሆን፤ ሁለተኛው በከዳተኛነት በሚኖሩበት አገር "በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ስም ቤተክርስቲያንን አቋቁመናል" እያሉ ዓለም አቀፋዊ የማታለል መረብን ዘርግተው ቤተክርስቲያንን የግል ሀብት ማካበቻ ማድረጋቸው ነው፡፡ የዚህ ዓይነቱ አታላዮች በጀርመን፣ በሲዊይን፣ በካናዳና በሶሜን አሜሪካ በብዛት ይገኛሉ፡፡

ክርስትና ካለ በአፋር፣ በሱማሌ፣ በቤንሻንጉልና በጋምቤላ ብዙ የቤተክርስቲያን ዜጎች ማፍራት ይቻል ነበር፡፡ አዝመራ ወዳለበት ሂዶ የእግዚአብሔርን ምርት መሰብሰብ ቀላል ሆኖ ሳለ ምንኛው ወደ አሜሪካ ብቻ ሆኖ ቀርቷል፡፡ ሞት እንደሆነ የትም አይቀርም፡፡

የጆርግ መንግሥት አካላቸው ቀረ እንጂ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ቅዱስ ሲኖዶስ ለመልካም መንፈሳዊ ሥራ ትጥቅ የተነሳበት ጊዜ ነበር፡፡ በመስከረም ወር 1958 ዓ.ም በአዲስ አበባ የመካከለኛው ምሥራቅ (አሬንታል) አብያተ ክርስቲያናት ጉባኤ ለመጀመሪያ ጊዜ ተካሄደ ቀጥሎ ሊባኖስ ውስጥ አንቴሌዎስ በተባለው ቦታ ጥር 1959 ዓ.ም ተካሄደ፡፡ ይህ ጉባኤ የአዲስ አበባው ጉባኤ ቀጣዩ ስለነበር ብዙ ጠቃሚ መንፈሳዊያን ውሳኔዎችን አስተላለፈ የሊባኖስ ጉባኤ ካሳለፋቸው ውሳኔዎች መካከል አምስቱን አብያተ ክርስቲያናት የሚያጠቃልል ጽ/ቤት እንዲኖር፣ ጽ/ቤቱ አዲስ አበባ 'አንዲሆን' ጸሐፊውም ኢትዮጵያዊ እንዲሆን የሚል ነበር፡፡ በዚሁ ዓመት ከግንቦት 16 - 23 ቀን የተሰበሰበው የኢ.ቤ.ክ. ቅ. ሲኖዶስ የሊባኖስን ውሳኔ በታላቅ አድናቆትና ደስታ ተቀብሎ ለተግባራዊነቱ ዘላቂ እስከታች

ለመንቀሳቀስ የሚያስችል ውሳኔ አስተሳሰብ። ይሁንና ካምቦዲያውያን በጋራ የተደረገው የፖለቲካ ለውጥ ሁሉንም ውጤት ቀረ።

በቤተክርስቲያን መሪዎች ወይም ባሉበት ገጽም ትልዘው ካልሆነ በቀር መንከላት በግል ፍላጎታቸው በየክብራቸው ስዘዋወሩ እንዳይታዩ ክህነት የሥጋዊ ሀብት መንገድ እንዳይሆን ቤተክርስቲያን የአፈ ሙሉዎች መጠቀሚያ ብቻ ሆና እንዳትቀር የሚቆጣጠር ተሟቲ እንዲቋቋም የ1959ኙ ዓ.ም የኢ.ቤ.ት ሲኖዶስ ያሰለፈው ውሳኔ ሙሉም ባይሆን በክፍል ሥራ ላይ ውሎ በሆነ ኑሮ በቤተክርስቲያን መጠኑን መሻሻል ሊታይ በቻለ ነበር።

የትዳሌው አፈጻጸም በሂደት እየተለወጠ ይገኛል። የትዳሌው መጨረሻ እትሙ በሰላም (በሰላም ግብ) የሚለው ትዕዛዝ እንደሆነ ይታወቃል። በአዲስ አበባ ግን ከሥርዓተ ቁርባን ቀጥሎ ሥርዓተ ቡድን ወይም የዓውደ ምሕረት ትምህርትና ሌላ ሥራ ሲካሄድ ከቆየ በኋላ /አድንኑ/ ይባላል። ይህ ትልቅ ስህተትና በምሳሌነት ልንከተለው የማይገባ ሥርዓት ነው። መታረምም አለበት። ቤተክርስቲያን ለዘመናት ጠብቃ ያቆየቻቸውን መልካም ሥርዓቶች የሚያናጉ ሌሎች ሥርዓቶችም አሉ።

የጳጳሳትን ስም የሚጠቀሱባቸው ክፍሎች በደንብ፣ በምዕራፍ፣ በሰዓታትና በትዳሌ፣ በቤተክርስቲያን ለድታ አስተምሳሌ፣ በተመደበላቸውም ክፍል የነሱን ስም ማንሳት ተገቢ ይሆናል። አሁን ግን በትዳሌ ጊዜ መልእክታትና ግብረ ሐዋርያት እንዲሁም ወንጌል ሲነበብ ከላይ ጀምሮ የደብሩ አለቃ ሳይቀር ስማቸው ይጠራል። አለቃው ማን ይሁን ማን መምህርን (መምህራንን) እየተባለ ይጠቀሳል አቡነ ዘበሰማያት በታዘዘ ቁጥርም እንደዚሁ ነው። ለትዳሌ የተሰየመው ካህን

እያለ ወንጌሉን የሚያነቡት ጳጳሳት ናቸው። ይህ አልበቃ ብሎ አሁንም አለቃውም እንደጳጳሳቱ የተሰየመውን ቄስ ቀምቶ ወንጌሉን ያነባል። አለቃው እውቀት የሌለው ቢሆንና ንባብም ሆነ ዜማ ሲያበላሽ ከደብሩ ምሎራን ቢመልሰው በቦታው የመኖር ዕድሉ ያበቃል። አለቃው ስሙን አጉድፎ ያባርረዋል። ጳጳስ ቄስ ቆሞስና ዲያቆን ካህን በሚለው ቃል ይጠቃለላሉ። በትዳሌ ውስጥ ጳጳስ ቆሞስና ቄስ ተጠቃለው "ካህን" በሚለው ቃል ብቻ የሚጠቀሱባቸው ክፍሎች ብዙ ናቸው።

ለምሳሌ ተዘከረኒ እ አቡየ ካህን አባቴ ካህን ሆይ በተቀደሰችው ጸሎትህ አስበኝ ... በእደገብሩ ካህን (በባሪያው ካህን እጅ) እየተባሉ ሲነገሩ የነበሩት የጸሎት ክፍሎች አሁን ተለውጠው ፓትርያርክ ሊቀ ጳጳስ ጳጳስ ቆሞስ እየተባለ የመደብ ልዩነት መጠርያዎች ብቻ ሁኖ ይታያል። ለሕዝብ ክርስቲያን በተጸለየ ቁጥር ከርዕሰ ሊቀ ጳጳሱ ጀምሮ ሁሉም በጸሎቱ ይታቀፋሉ። ትዳሌ የብልጣብልጥነት መግለጫ ሳይሆን የንጉሠ ሰማያት ወምድር ኢየሱስ ክርስቶስ ምሥጢር መግለጫ ነው። ስለዚህ ከዚህ በላይ የተዘረዘሩት በሙሉ ሊታረሙ ይገባል። መጨመር እንዳለበት የሚታመንበት ነገር ካለ ደግሞ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን መምህራን በያሉበት አስተያየት እንዲሰጡበት ተደርጎ ከታመነበት በኋላ በአገልግሎት እንዲውል ይደርጋል። የአዲስ አበባ አድባራት የመልካም ሥርዓት ማዕከሎች መሆን አለባቸው። ከላይ የተዘረዘሩት ጉድለቶች በነሱ ነው ጎልተው የሚታዩትና።

የግራኝ ወረራ ያስከተለው ውድቀት በቀላሉ ሊነቀል አልቻለም። አልፎትስና አቤዶ የግራኝ ዘመን በቀል አሜክላዎች ናቸው። አቤዶ የኢትዮጵያን ቤተክርስቲያን ከጉያው ለማስገባት ያደረገው ጥረት ለጊዜው ሳይሳካለት መቅረቱን ስለተረዳ ከመሐል አገር ርቆ

ወደቀደባለፍ አካባቢ በመሄድ እስከ ዕለተ ሞቱ ሲኖር አልፎትሰ ግን በ16ኛው ክፍለ ዘመን የመጣበትን ሥውር ዓለማው ባይባላትም በ17ኛው ክፍለዘመን ተመልሶ በመምጣት ከግራኝ ዘመን የከፋ የርስ በርስ ጦርነትን አስነስቶ የደም መፍሰስ በኢትዮጵያውያን እንዲከሰት አድርጓል። የአምስት ዓመት የፋሽስት ኢጣሊያ ወረራ የሱን ኮቲ የተከተሉ እንዲሁ ማስያስ የጠነሰሱት መሆኑ ይታወቃል። ከዚያ ወዲህም የግብር ልጆቻቸው በኢትዮጵያ እንደጉንዳን ፈልተዋል።

ብዙዎች እግዚአብሔር የሰጣቸውን ሰብአዊነት ሠርተው ሊጠቀሙበት ሲችሉ የማይፈርሱና የማይበሰብሱ ይመስል ባገኙት ፀጋ እንደም ቀን እግዚአብሔርን ሳያገለግሉበት የሁለት ዓለም ስደተኞች እንደሆኑ ከዚህ ዓለም ይሰናበታሉ። ሰው በዚህ ዓለም መልካም ሥራ ሠርቶ በማለፍ በወድያቸው ዓለም ከእግዚአብሔር ጋር ደስተኛ ሆኖ ለዘለዓለም እንዲኖር ነው የተፈጠረው። አባት እናቱንና ልጆቹን ባለቤቱን የማይወድ ሰው ፈጣሪውንና አገሩን ሊወድ እንደማይችል (ሃይማኖት እንደሌለው) መምህራን ይናገራሉ።

አዘጋጁ

ገብርኤልንስ ገብረማርያም

መግቢያ

ይህ መጽሐፍ ቀጥሎ በቀረበው አጭር መግቢያ ምንነት ለማሳየት ተሞክሯል።

በመጽሐፉ የመጀመርያው ፖሪቱ የፖርቱጋል አገር አባሮች በቱርኮችና በዓረቦች ምክንያት ለብዙ ዘመናት ተራረቀው የኖሩትን ክርስቲያኖች ለማቀራረብ ባደረጉት ጥረት ከብዙ ድካም በኋላ ኢትዮጵያን ሊያገኙ እንደቻሉ ተገልጿል። ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ዙሪያ መለስ ተጽዋሂዎችን ተከላክለው በእስልምና እምነት ሳይወጡ በማግኘታቸው ለነሱ ትልቅ ተአምር ነበር። እቲኒ ሰብላመንጌል የፖርቱጋሎችን መምጣት ሲያዩ በግራኝ ለወደፊት የማይርሰሙን ወረራ መከላከል ይቻል ዘንድ ብዙ መከራዎችን አካሂደዋል።

ቀጥሎ የምናገኘው ፍሬ ነገር የግራኝ ወረራ በመካሄድ እያለ የፖርቱጋል ወታደሮች በምፁዋ በኩል ገብተው በእተኒ ሰብላመንጌል መሪነት ግራኝን ለማስወገድ የተደረጉ ጦርነቶች የሰሜን ክፍል ክርስቲያኖች ለዚህ ምን ያህል እንደተባዙ የማገልጸው ይሆናል። ጦርነቱ በሰሜን ተራራት በዛብልና በጣና ዙርያ ነው የተደረገው። ግራኝ ተገድሎ በማሕል አገር ሰላም ሲሆን አዚዶና አልፎትሰ ከየተደበቀበት ብቅ ብለው ፖርቱጋሎች በቀኝ መንፈስ መሪር ተጋድሎ የከፈሉበትን ዓለማ እንዳበላሹ እንመለከታለን። በሁለቱ የማጥባርባር ተግባር ግራ የተጋቡትን ክርስቲያኖች ለማረጋጋት ገላውዴዎስ የየደማናት መገለጫ አውጥቷል።

የግራኝ ወረራ በኢየሩሳሌም የኢትዮጵያ ገዳማትም ጉዳት አድርጓል። የኢየሩሳሌም ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ከ16 ዓመት በላይ ከኢትዮጵያውያን ነገሥታት ጋር ግንኙነታቸው ስለተቋረጠ ተዳክሙ ድክመቱ ለአራት መቶ ዓመታት ተጥሏል።

የመጽሐፉን ዋና ፍሬ ነገሮች ባጭሩ መረዳት ይቻል ዘንድ ይህ አጭር መግቢያ ተዘጋጅቷል። ፍሬ ነገሩ ባጭሩ ከተጨበጠ ዝርዝሩን መመልከት ቀላል ይሆናል።

አዘጋጁ ገብረኤልንስ ገብረማርያም

በግድ

የግራኝ ወረራ በኢየሩሳሌም የኢትዮጵያ ገዳማትም ጉዳት አድርጓል። የኢየሩሳሌም ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ከ16 ዓመት በላይ ከኢትዮጵያውያን ነገሥታት ጋር ግንኙነታቸው ስለተቋረጠ ተዳክሙ ድክመቱ ለአራት መቶ ዓመታት ተጥሏል።

ምዕራፍ አንድ

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በ16ኛው ክፍለ ዘመን
ክፍል 1. በዚህ ክፍለ ዘመን የፖርቱጋል አገር አሳሾች
ኢትዮጵያን እንዳገኙ

በአገር እየተለየ የእገሌ አገር ቤተክርስቲያን እየተባለ የቤተክርስቲያን ስያሜ መዋቀሱ ከዘመነ ሐዋርያት ጀምሮ ሲያያዝ የመጣ የአሠራር ባሕል መሆኑ ይታወቃል። ይህ ሥያሜ በራዕዩ የሐንስ ብዙ ጊዜ ተደጋግሞ ሲነገር ይገኛል። ቤተክርስቲያን አንዲት ናት። ማዕከሏም የክርስቶስ ሥጋና ደም ነው። ሰዎች ግን ቤተክርስቲያንን የሀብት የሥልጣንና የዘር መድሐ መሣሪያ በማድረግ መለያየትን ዘጀመሩ ከአንድ ሺ ስድስት መቶ ዓመታት በላይ አልፎአቸዋል። ቅዱሱን የእግዚአብሔር ቃል በመንፈስ ቅዱስ አጋኝነት ሳይሆን በብልጣብልጥነት ወይም በግል እውቀት እየተረጎሙ እንደ ቡድን አክሲዮን ወይም እንደ ካምፓኒ የድርጅቶች ማስፋፋያ አድርገውት ይታያል።

ከሐዲስ ዜዳን ጀምሮ ያለው በብዙ ቁጥር የቤተክርስቲያን ሥያሜ ግን ከዚህ በፍጹም የተለየ ነው። በተለያዩ አገሮች የሚኖሩ ክርስቲያን በቋንቋ፣ በባሕልና በማኅበራዊ ኑሮ ይለያያሉ። በብዙ ቁጥር እንዲጠሩ ያደረጋቸው ይህ ብቻ ነው። በእምነት ግን አንድ ናቸው። እግዚአብሔር በቤተክርስቲያን መለያየትን አልፈጠረም። የሰዎች ስሕተት ነው መለያየትን ያመጣው። ከዚህ በላይ የተደረገው ገለጻ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ተብሎ በሚጠቀስበት ጊዜ አንባቢዎች በአእምሮአቸው ሌላ ስሜት እንዳይቀረፅ ለማስረዳት ነው።

የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ብዙ ፈተናዎችን አሳልፋለች፤ በከፍተኛ ደረጃ ከሚጠቀሰው አንዱ በአሥራ ስድስተኛ ክፍለ ዘመን የተፈጸመው እንደሆነ ይታወቃል። ቱርኮች አብዛኛውን የምዕራብ ክፍለ ዓለም ከተቆጣጠሩ ጀምሮ ለመጀመሪያ ጊዜ በፖርቱጋሎች ብቻ ድል ተመቱ። ድል የተመቱበት ቦታ የጌብራልታር ባሕርና የሚዲትራኒያን ባሕር አካባቢ ነው። ቱርኮች በአካባቢው የነበረው እንቅስቃሴያቸው ሲገታ ፈታቸውን ቀይ ባሕርን ወደሚያዋስኑት አገሮች አዘፉ። የኢትዮጵያ የውጭ በሮችንም ዘጉ። ከነሱ በፊት ዓረቦች ምሥራቁን የኢትዮጵያ ክፍል በተለያዩ መንገድ ሰላም ሲነሱት ቆይተዋል። ቱርኮችና ዓረቦች የፖለቲካ መመሪያቸው የእስልምና ሃይማኖት ነው። ክርስቲያኑ የምሥራቅ ኢትዮጵያ ነዋሪ ሕዝብ የመከራ ጽዋ እየጨለጠ እንዲኖር ሆነ። ኢትዮጵያውያን ሆነው የእስልምና እምነት የተቀበሉትን ወገኖች ቱርኮች በአመፀኝነት እያሰነሱ በሽብር ፈጣሪነት ተግባር በማሰልፍ ክርስቲያኑን ሰላማዊ ሕዝብ ያስጨፈጭት ነበር። ንብረቱን ይዘርፋሉ እንደ እንስሳ እየነዱ ለዓረቦች በባርነት ይፈጡታል። የአምልኮት ቦታውን (ቤተክርስቲያኑን) ያቃጥሉበታል። በዚህ አድራጎታቸው ለብዙ መቶ ዓመታት ቀጽሎውበታል።

16ኛው ክፍለ ዘመን ሲደርስ ከትግራይ ምሥራቃዊ ክፍል ጀምሮ እስከ ሐረር ድረስ ካለው አካባቢ እየተነሱ በሕዝብ ክርስቲያኑ ላይ እልቂት የሚያደርሱ ቡድኖች እጅግ በዝተው ታዩ። በግብፁ 24 የተዘረዘረው ሁሉ ስምንተኛው ሺ ሲደርስ ይፈፀማል የሚል አስተሳሰብ እኒ ናአድ በነገሡበት ዘመን (1487 - 1500) 8ኛው ሺ ስለተቆጠረ በኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ዘንድ ከባድ ፍርሃት ተፈጥሮ ነበር ይባላል። ከዓረቦችና ከቱርኮች ግፍ የሚፈፀምባቸው ኢትዮጵያውያን ሁሉ

መከራውን ከዚህ ጋር አያይዘውት ነበር። የምሥራት ኢትዮጵያ ነዋሪዎች ከዓረቦችና ቱርኮች ብዙ ዘመናት በተፈፀመባቸው ግፍ አፍድሞ ክርስቲያን ከመካከላቸው እንዳይገኝ ሆኖ ታሪካቸውና ማሕላቸው ተረስቶ የዓረቦችን ሥርዓት ብቻ እንዲያስፋፋ ተገደዱ። (ሥርዓታቸው ሃይማኖታቸውና ባሕላቸው የዓረቦች ሆኖ ቀረ።

ለመጀመሪያ ዓረቦች ቀጥሎ ቱርኮች ያለያዩዋቸውን ክፍለ ዓለማት ውቅያኖሶችንና ባሕሮችን እያቋረጡ በአዲስ መልክ ያገኘች ፖርቱጋሎች ናቸው። ቀይ ባሕርን ከሚያዋስኑ አገሮች በቀር ሌሎች የአፍሪካ አገሮች ውቅያኖሶችን እያቋረጡ ዓለምን ለሚያስቡ ሕዝቦች ከፍት ነበሩ። የእስልምና እምነትን መሣሪያ በማድረግ ዓረቦች አገሮችን ሲወሩ ከፍት ሆኖ ያገኙት የአፍሪካ ክፍለ ዓለም ነው። አብዛኛው የአፍሪካ ክፍለ በዓረቦች ተወሯል። ከ16ኛው ክፍለ ዘመን በፊት ጀምረው የመካከለኛው የደቡብና የሰሜን አፍሪካ አገሮች የዓረቦች መናኸሪያ ሆነው ቆይተዋል።

የመስቀል ጦርነት ከ1095 - 1291 ዓ.ም መካኔ ይታወቃል። በዚህ መካከል ክርስቲያኖች አሸንፈው ለጥቂት ጊዜ በሦርያና በፍልስጥሌም ላይ ክርስቲያናዊ መንግሥት ለማቋቋም ሞክረው ነበር ግን ብዙ አልቆዩም ወድያው ተሸነፉ። (2) የመስቀል ጦርነት ከመካከለኛው ምሥራት ቀጥሎ አውሮፓን ነው ያጠቃው። የሩት ምሥራቅና የመካከለኛው ምሥራት ንግዳቸው በስተቋረጠ እንግሊዝና ፈረንሳይ እጅግ ወደኋላ ስለተጎተቱ ቆዳብቻ ለመልበስ ተገደው ነበር ኃይባላል።

ዓረቦችና ቱርኮች ከክርስቲያኖች ጋር በኤቬርያ ባሕረ ሙዝሲ (በጌብራልታል ባሕር አካባቢ) ለሸባት ዓመት ያህል ጦርነት አካሂደዋል።

የመስቀል ጦርነትን የመሩት ፈረንሳዮች ነበሩ። ነገር ግን ሳይባላቸው ቀርቶ ከፋኛ ወደቁ። በጌብራልታል ባሕር አካባቢ የነበረውን ጦርነት የመሩት ግን እስፓኖችና ፖርቱጋሎች ነበሩ። በዚህም የዓረቦችንና የቱርኮችን እንቅስቃሴ ካካባቢው እንዲወገድ አደረጉ። በጌብራልታል ደሴቶች ባንዱ የነበረው ትልቅ መስጊድ የክርስቲያን ገዳም እንዲሆን አደረጉት ጦርነቱን የመራው የፖርቱጋሎ መስፍን ሔንሪ ነው።

የሔንሪ ወንድም ጴጥሮስ ብዙ ያፍሪካ አገሮችን በአሰሳ አግኝቶ ግብጽ ደረሰ። ጴጥሮስ ብዙ ያፍሪካ አገሮችን ቢያስስም ትልቁ ምኞቱ ኢትዮጵያ ለመድረስ ነበር። ከግብጽ ወደ ኢትዮጵያ ለመግባት ያልቻለው ግን ኢትዮጵያ በሰሜን በኩል በዓረቦች በምሥራት በኩል በቱርኮች ተከባ ስለነበር መግቢያ በማጣቱ ነው። ኢትዮጵያ ከግብጽ በስተደቡብ እንደምትገኝ በሚገባ ለመጀመሪያ ያረጋገጠ እሱ ብቻ ነው። እሱም ሆነ ሌሎች ያውሮጳ ምሑራን ከሰህራ በስተደቡብ ያለው አጋር ሁሉ የኢትዮጵያ ግዛት ብቻ ነው ብለው እስከማመን ድረጃ ደርሰው ነበር። ከዚህም በተጨማሪ ጴጥሮስ ኢትዮጵያን ለማየት በጣም የጓጓው በየትኛውም አገር ለማየት ያልቻለውን ከክርስቲያናዊ ሥርዓት የመነጨ ማኅበራዊ ኢኮኖሚያዊና ሆለቲካዊ ሥርዓት በኢትዮጵያ ይካሄዳል የሚል ዜና ይሰማ ስለነበር ነው። በዘመኑ የነበረው የኢትዮጵያ ንጉሥ ዮሐንስ እንደሚባል በፖርቱጋሎች ይገመት ነበር። እንደነሱ ግምት ዮሐንስ በመባል የሚታወቀው የኢትዮጵያ ንጉሥ ከህነት ነበረው። በብዙ የአፍሪካ አገሮች ሲንቀሳቀሱ ያላዩትን አገር ባገኙ ቁጥር ይህ አገር የካህኑ ዮሐንስ አገር ነውን? በማለት ይጠይቁ ነበር። የነሱ ትልቁ ተስፋ ከኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ጋር ከተገናኙ ተጨማሪ ኃይል አግኝተው የቀይ ባሕርን አካባቢ ከቱርኮች ለማጽዳት ነበር። በብዙ

ጥፈት ግብጽ የደረሰውና ኢትዮጵያን ለመድረስ ከፍተኛ ፍላጎት የነበረው ጴጥሮስ የተመኘው ባዶፈጽምለት ቀረ። በግብጽ እያለ ታመመና በመርከብ ወደአገሩ በመመለስ ላይ እያለ ሞተ።

የኢትዮጵያ አቀማመጥና አመራር ለብዙ ምዕት ዓመታት ከክርስቲያናዊ የዓለም ሕዝቦች ተሰውሮ ከኖረ በኋላ በተራ ግለሰቦች ፍለጋው ተጀምሮ የመንግሥት ባለሥልጣናት በአገር አቀፍ ድረጃ ትኩረት እንዲሰጡበት ሆነ። የፖርቱጋል መስፍን ወንድም ጴጥሮስ ኢትዮጵያን የመድረስ ዓላማ ሙሉ በሙሉ ባይባካም የሱን ዕቅድ ከፍጽሟ ለማድረስ የፖርቱጋል ንጉሥ ቆርጦ ተነሳ ንጉሡ የሐንስ ደባላ። ይህ ንጉሥ በ1486 ዓ.ም ሁለት መልእክተኞችን ደብዳቤ አስይዞ በቀጥታ ወደ ኢትዮጵያ ላከ መልእክተኞቹ ነጋዴ መስለው የነጋዴ ልብስ ለብሰው በቱርኮች የተያዙትን የኢትዮጵያ ጠረፎች ለማለፍ ብዙ ጥረት አደረጉ። ይሁን እንጂ ሊባካላቸው አልቻለም። መልእክተኞቹ ከአገራቸው በመነሳት ግብጽ ነበር የደረሱት ከግብጽ በቀጥታ ወደኢትዮጵያ ለመድረስ ቢያትታቸው ሌላ ዘዴ ለመፈለግ ቀዶ ባሕርን አልፈው የመን ገቡ። በዚያውም ብዙ ወራት አሳለፉ። የየመን ጊዜያቸውን ያሳለፉት በኤደን ከተማ ነው። መከራቸው ሁሉ (ኢትዮጵያ ለመድረስ) አልሆነ ስላላቸው ሁለቱ ተለያዩና አንደኛው የኤደንን ባሕረ ሰላጤ ተሻግሮ በብዙ ድካም በርበራ ደረሰ ግን ወደ ኢትዮጵያ ለመግባት ጥቂት ሰቀረው በዚያው ሞተ። ሁለተኛው እንደገና ተመልሶ ወደ ግብጽ ሄደ። በዚያውም ብዙ መጉላላት ደረሰበት። የወንድሙንም ሞት ሰማ። ወንድሙ የሞተበትን ቦታ ለማየት በመርከብ ወደበርበራ መጣ። የወንድሙን መቃብር አዶቱ ከበርበራ በቀላሉ ወደ ኢትዮጵያ

ገባ በበርበራ የሞተው ወንድሙ ስም አይታወቅም የሱ ስም ግን ኮቪልሐም ይባላል።

የብዙዎቹ ፖርቱጋላውያን የብዙ ዘመን ድካምና ፍላጎት በኮቪልሐም ተፈፀመ። ኮቪልሐምን ያስተናገደ የኢትዮጵያ ንጉሥ እስክንድር ደባላ (3) ሌሎች ጸሐፊዎች ደግሞ ኮቪልሐምን ያስተናገደ የኢትዮጵያ ንጉሥ አልታወቀም በማለት ያልተታለ (4) እየሰፋ መጥቶ በአጼ ልብነ ድንግል የታየውን የግራኝ ወረራ ከዚያ ጊዜ ጀምሮ በመቀጣጠል ላይ ነበር። የተለኮሰውን ጦርነት ወደሌላ አካባቢ እንዳይዛመት ለማድረግ አጼ እስክንድር በውጊያ ላይ እያሉ ከቪልሐም ከላቸው ዘንድ ደረሰ።

በጉዞ ላይ የደረሰበትን መጉላላትና በዚሁም የወንድሙን ሞት አንድ በአንድ ዘርዘሮ ለአጼ እስክንድር አስረዳ። ንጉሡ በሁለቱ መልእክተኞች የደረሰውን መከራ ይልቁንም በመንገድ ላይ ስለሞተው መንድሙ ታሪክ ሲሰሙ በጣም አዘነ ይባላል።

የኢትዮጵያን መሬት ለመርገጥ የመጀመሪያው የሆነውን ኮቪልሐም የክብር እንግዳ ሆኖ እንዲኖር አደረጉ። በምሥራቁ የኢትዮጵያ ክፍል የተቀሰቀሰው ጦርነት ጋብ ሰላላ አጼ እስክንድር እንግዳውን ከቪልሐም ይዘው ወደቤተ መንግሥታቸው ተመለሱ ግን ብዙ አልቆዩም በሕመም ምክንያት ወድያው ሞቱ። ከአጼ እስክንድር ቀጥለው የነገሡት አጼ ናኦድም በክብር ያዙት ኮቪልሐም ኢትዮጵያን ትቶ ወዳገሩ ለመመለስ አልፈለገም ኢትዮጵያዊትን ሚስት አግብቶ የኢትዮጵያ ነገሪ ሆነ።

ከኮቪልሐም ቀጥለው ብዙ ፖርቱጋላውያን ወደ ኢትዮጵያ ሊመጡ ችለዋል። ኮቪልሐም የኢትዮጵያን ምድር የተረገጠበት ዘመን

ከ1477 - 1479 መካከል እንደሆነ የመዝገቡ ሲኖሩ፣ ሌሎች ደግሞ በ1486 ዓ.ም እንደመጣ ጽፈዋል። ከአጼ እስክንድር ዘመን ጀምሮ እስከ አጼ ልብነ ድንግል ዘመን መንግሥት ድረስ ከፖርቱጋሎች በተጨማሪ ከግሪክ ከአርመንያ ከተለያዩ የእስያ ክፍለ አህጉር በድህረ ያህሉ የውጭ ዜጎች መጥተዋል። የግሪኮች የአርመኖችና የፖርቱጋል ደስታ እጥፍ ድርብ ነበር ይባላል። የደስታቸው ምክንያት የኢትዮጵያ ሕዝብ ክርስቲያን ሆኖ ከማግኘታቸውም በላይ የመጀመሪያዎቹን ክርስቲያኖች አመራርና በሕል የሚያስታውሱ ብዙ ክርስቲያኖች ፍሬ ነገሮችን ከሕዝቡ በማየታቸው ነበር። የኢትዮጵያ ነገሥታት ሲወርድ ሲዋረድ እንደመጣው ክርስቲያን ሆነው በማግኘታቸውም ሌላው ደስታቸው ነበር። ኢትዮጵያ የክርስቲያን ደሴት ናት የሚል ሥያሜ የተሰጣትም በነሱ እንደሆነ ይነገራል።

ክፍል 2 እቲጌ እሌኒና የኢትዮጵያ የውጭ ግኙነት

በአሥራ ሦስተኛው ክፍለ ዘመን (1291) ጀምሮ ከአንዳንድ የምዕራብ አገሮች በስተቀር (ከአውሮፓ አገሮች መካከል ግሪክ ቡልጋርያ ሐንጋርያና ሌሎችም የምሥራቅ አውሮጳ አገሮች በቱርኮች ተይዘዋል) የመካከለኛውና ሩቅ ምሥራቅ ክርስቲያኖች ከፖለቲካ ዓለም ጨርሰው በለተገለሉ (ሥልጣኑን ዓረቦችና ቱርኮች ብቻ ስለያዙት) ክርስቲያኖች ባንድ አካባቢ በርክት ብሎ የመገኘት ዕድል አልነበራቸውም። ቱርኮች ከሰሜን ምሥራቅ እስከደቡብ ምሥራቅ ያለውን የቀይ ባሕር አዋሳኝ የኢትዮጵያ መሬት ዙሪያ ጥምጥም ከዘጉ

በኋላ በኢትዮጵያ ላይም የመካከለኛው ምሥራቅ ዕጣ እንዲደርስ ለማድረግ ነበር ዓላማቸው።

ከደቡብ እስከ ሰሜን አፍሪካ ያለውን ቦታ ሁሉ የወረሩ ዓረቦች ኢትዮጵያን ለመውረር አልቃጡም። ከአሥረኛው እስከ አሥራ ስድስተኛው ክፍለ ዘመን ድረስ የነበሩ የኢትዮጵያ ነገሥታት ብልህነት የተሞላው የአመራር ሥልት የነበራቸው ናቸው። የተወሰነ መኖሪያ ሳይኖራቸው ከቦታ ቦታ እየተዘዋወሩ የኢትዮጵያ አንድነት እንዳይፈርስ ይቆጣጠሩ ነበር። ያለምንም የውጭ ርዳታ አገራቸውን አስከብረው ለመኖር መቻላቸው በቀላሉ የማይታለፍ ጉዳይ ነው። የሀብት ስግብግብነት በነሱ ዘንድ ፈጽሞ የማይታሰብ ነገር ነው። በዘጠነኛው ክፍለ ዘመን ተጀምሮ ለ40 ዓመታት የቀጠለው የጉዲት ጥሩት ተመልሶ እንዳይመጣ ነበር ትልቁ ጥረታቸው።

የአሥራ ስድስተኛው ክፍለ ዘመን የኢትዮጵያ በግራኝ መወረር ግብታዊ (ድንገተኛ) አልነበረም። ተደጋግሞ እንደተገለጸው ግሪክን ጨምሮ ብዙ የምሥራቅ አውሮፓ አገሮችን የተቆጣጠሩ ቱርኮች ሙሉ በሙሉ በኢትዮጵያ ላይ ነበር ዓይናቸው ያረፈው። ግን ለጊዜው እንዳሰቡት አልተሳካላቸውም። በሁለተኛና በሦስት ዓመት ውስጥ ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር ዕቅድ ነበራቸው። ይሁን እንጂ ይህን እቅድ እውን ለማድረግ ከሁለትና ሦስት ክፍለ ዘመን በላይ ወስዶባቸዋል። ቀይ ባሕርን በሚያዋስኑ ምሥራቃዊው የኢትዮጵያ ክፍል የሚኖሩትን ኢትዮጵያውያን ከገዛ ቀያቸው በማባረር ወይም በማስለም የብዙ ክፍለ ዘመን ዕቅዳቸውን እውን ለማድረግ ተገደዱ። የእስልምና እምነት በመካከለኛው ምሥራቅ ከመነሳቱ በፊት ቱርኮች በጥቁር ባሕር አካባቢና በሌሎችም ቦታዎች ተበታትነው በአሳ አጥማጅነትና በዘላንነት

የሚቀሩ ነበሩት የተወሰነ ቦታና መንግሥት አልነበራቸውም ባንድ እንዲጠቃለሉ የረዳቸው የሰልምና እምነት ነው። ለሥልጣን ከበቁ ጀምሮ ያነጣጠሩት ክርስቲያንን በማሳደድና የክርስቲያንን ሥነ ጽሑፍ በማውደም ላይ ነው። በቀይ ባሕር አካባቢ በአፋር በጠቅላላው በምሥራቁ የኢትዮጵያ ክፍል የነበሩ ክርስቲያን እንዳልነበሩ የሆኑት በነሱ አማካይነት ነው። ከነሱ በፊት ዓረቦች በአካባቢው መንቀሳቀሳቸው ባይቀርም ግልጽ የሆነ የፖለቲካ እንቅስቃሴ አልደረጉም። በየቀበሌው እየተወገሡት በመተትና በጥንቆላ እንዲሁም በጋብቻ በከፊል የክርስቲያኑን ኃይል ማዳከማቸው ግን አልቀረም። (5)

ከአጼ እስክንድር ዘመን መንግሥት ጀምሮ እስከ አጼ ልብነ ድንግል ድረስ ባሉት ዓመታት መካከል ከሰድሳ ያላነሱ የውጭ ክርስቲያኖች መልእክተኞች ወደ ኢትዮጵያ እንደመጡ መገለፁ አይዘነጋም። በቱርኮች ቀስቃሽነት የኢትዮጵያን ሕልውና አደጋ ላይ ጥሎ የታየው የግራኝ እንቅስቃሴ እየበረታ ሲመጣ በኢትዮጵያ ውስጥ የነበሩትን የውጭ መልእክተኞችን መማጸን የግድ ሆነ ተማሪዎችው ኢትዮጵያን ከጥፋት ለመታደግ በሚቻልበት ሁኔታ ወደየአገሮቻችን እንዲላኩ ነው።

ከግራኝ ወራሪነት ሥጋት የተነሳ ለመጀመሪያ ጊዜ ከምዕራባውያን ክርስቲያን ጋር ግንኙነት የመመረቱት እቲጌ እሌኒ ናቸው። ከእቲጌ እሌኒ የሕይወት ታሪክ ላይ ሁለት የተለያዩ ዘገባዎች ይነበባሉ። አንደኛው እቲጌይቱ የደቃሮ ገዢና ባላባት ልጅ ሲሆኑ ይባታቸው እምነት እስልምና ነበር። በምሥራቁ ክፍል የተጀመረው የቱርኮች እንቅስቃሴ ለመግታት ይረዳቸው ዘንድ ወዳጅነትን ለመመሥረት ሲሉ አዲስ ዘርፈውን የሱን ልጅ አገቡ። አዲስ ዘርፈው

ያዕቆብን በማግባታቸው ምክንያት ክርስትና ተነሱ የሚል ሲሆን (6) ሁለተኛው ታሪክ ደግሞ እቲጌ እሌኒ የአዲስ በዕድሜያዎ ሚስት እንደነበሩ ይዘግባል። (7) እቲጌ እሌኒ ከእስልምና እምነት ተከታይ ቤተሰብ ቢገኙም በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያንና በኢትዮጵያ መንግሥት ታላቅነታቸው ከሚነገርላቸው እውቀት ሴቶች አንዷ ናቸው።

እቲጌ እሌኒ ያላመኑበት ነገር የፖለቲካ ጉዳይ ቢከሰት የማስለወጥ ችሎታም ነበራቸው። አዲስ ናዶ ሲሞቱ አምደጽዮን የተባለው ሰው በትረ ሥልጣኑን እንዲረከብ ተደረገ። የሥልጣኑ ርክክብ የተፈጸመው እሳቸው በሌሉበት የመኪንንቱ ምክር ነበር። አምደጽዮን ምናልባት የንጉሡ የቅርብ የሥጋ ዘመድ ይሆናል እንጂ ልጃቸው እንዳልነበር ይነገራል። መኪንንቱ ይህንን ያደረጉበት ምክንያት የንጉሡ ልጅ ልብነ ድንግል ገና የአሥራ ሁለት ዓመት ልጅ ሕጻን ስለነበር ነው። አምደጽዮን ከሥልጣኑ ወርዶ ሕጻኑ ልብነ ድንግል እንዲንግሥ ተደርጓል። ይህንን ያደረጉ እቲጌ እሌኒና አባ ማርቆስ የተባለው ጳጳስ ናቸው። አጼ ልብነ ድንግል ለአካለ መጠን ደርሰው መንግሥትነቱን ለመምራት እስኪቶሉ ድረስ እቲጌ እሌኒ የመንግሥትነቱን ሥልጣን በሞግዚትነት መርተዋል። ባላቸው የሥልጣን መሪነት ከአጼ እስክንድር ዘመን ጀምረው እስከ ልብነ ድንግል ድረስ ባለው ጊዜ ከመጡ የውጭ ዜጎች መካከል ማቴዎስ የተባለውን አርመናዊ የላቸው ማሳተም ያረፈበትን ደብዳቤ እስደዘው ወደ ፖርቱጋል ላኩ። የማቴዎስ ተልእኮ ዋነኛው ዓላማ የፖርቱጋል መንግሥት ግራኝን ለመከላከል የሚያስችል ጦር መግሪያ እንዲላካቸው ለመጠየቅ ሲሆን ከዚህ በተጨማሪ ልብነ ድንግል የፖርቱጋልን ንጉሥ

ሴት ልጅ እንዲያገባ የሚጠይቅ ነበር። በዘመኑ የነበረው የፖርቱጋል ንጉሥ ሩሐንስ 2ኛ ይባላል ነበር።

ማቴዎስ የቀድሞ ስሙ አብርሃም ነበር። ጉዞ ሲጀምር ማቴዎስ ተባለ። ቱርኮች እንዳይነቁበት ባለሁለት ሚስት ሆኖ እስላም በመምሰል ቀይ ባሕርን ተሻገረ። ፖርቱጋል ለመድረስ ብዙ ዓመታት ፈጅቶበታል። ምክንያቱም በቀጥታ ወደ ፖርቱጋል ሳይሆን የተጓዘው የፖርቱጋል የትኝ ግዛት ወደነበረችው ሕንድ ነው የሄደው። በጉዞው ጊዜ ብዙ መጉላላት ደርሶበታል። በብዙ ጥረት ፖርቱጋል ደርሶ ከእቴጌ እሴኒ የተሰጠውን ደብዳቤ ለንጉሥ ከሠጠ በኋላ ከንጉሡ የተላኩ መልእክተኞችን በመምራት ኢትዮጵያ ደረሰና በደብረ ቢዘን ገዳም ከእንግጾቹ ጋር እረፍት በማድረግ ላይ እያለ ሞተ።

የ12 ዓመት ሕጻን እያለ የንጉሥነትን ሥልጣን የተረከበው ልብነ ድንግል የ24 ዓመት ወጣት ሆኗል። የመንግሥቱንም ሥልጣን ሙሉ በሙሉ ተረከቧል። መልእክተኞቹ ልብነ ድንግል ወዳለበት ቤተመንግሥት ደርሰው ንጉሡን በቀላሉ ለማነጋገር አልቻሉም። እቴጌ እሴኒ በሥልጣን ላይ እያሉ የተላከው መልእክት መልስ ለአሥር ዓመታት ያህል ዘግይቶ መጣ። የማቴዎስ ተልእኮ ሰዎች እንዲመጡ ሳይሆን የጦር መሣሪያ እንዲላክ ነበር። ከብዙ ደጅ ጥናት በኋላ እንግዶቹ ወደ ልብነ ድንግል ቀረቡ። ቀስ በቀስም ሰዎቹን ለመደዳቸው በከብር ኢትዮጵያ ውስጥ እንዲቀመጡ አደረገ። ለሰድስት ዓመት ያህል አቆይቶ ደብዳቤ እንዲያደርሱ ወደ አገራቸው ላካቸው።

እቴጌ እሴኒ በልብነ ድንግል ለአካለ መጠን መድረስ ምክንያት ከመንግሥት መሪነት ሥልጣናቸው ስለተገለሉ ቀሪው ሕይወታቸው በጎጃም ነው ያላለፉት፤ በላቸው የተደረሱ መንፈሳዊያን ግጥሞች

በብዙ አድባራት ይገኛሉ። በቤተክርስቲያን ትምህርት ሰፊ ዕውቀት እንደነበራቸው ከድርሰታቸው መረዳት ይቻላል። የመርጡል ማርያም ቤተክርስቲያን ሕንጻ በላቸው ተሠርቷል። የቤተክርስቲያን ሕንጻ በሚያሠሩበት ጊዜ ኢትዮጵያ ውስጥ ከነበሩ የውጭ አገር የሕንጻ ጠበብት ተካፋዮች እንዲሆኑ አድርገዋል። ከምዕራባውያን የቤተክርስቲያን ሥዕሎች (ኢኮኖግራፊ) ጋር የሚመሳሰሉ የሥዕል ሥራዎች በተለያዩ ታላላቅ የጎጃም አድባራትና ገዳማት እንደሚገኙ ይታወቃል። በዚሁም የፖርቱጋሎቹ ተሳትፎ እንዲኖርበት እቴጌ እሴኒ እንዳደረጉ ይታመናል። የመርጡል ማርያምን የእድላት ሥራ ለፍጻሜ አድርሰው የግላቸውንም የምሥጋና ግጥሞች ለሕዝብ ክርስቲያን ሲያበረክቱ ቆይተው በዚያው አረፉ። በመርጡል ማርያምም ተቀበሩ። ያረፉበት ዘመን 1527 ዓ.ም ነው።

እቴጌ እሴኒ የመርጡል ማርያምን የሕንጻ እድላት ከማስጀመራቸው አስቀድሞ ሌሎች ነገሥታትም በውጭ አገር ጠበብት የቤተክርስቲያንን ሥዕል መሣል ጀምረው እንደነበር ይታወቃል። አዲስ በእደማርያም በነሱ ሥራ ከተጠቀሙት አንዱ ናቸው። እኒህ ንጉሥ ሥዕል አድሕኖ (ምስሉ ፍቁር ወልዳ) ያለበትን ሥዕል በውጭ የሥዕል ባለሞያዎች አሠርተው ነበር። ሥዕሉ የተሣለው ከአራቱ ወንጌል መጽሐፍ ጋር ነው። ነገሩ የመጀመሪያው ስለነበር ከካህናትና ከምእመናን በእዜ በእደ ማርያም ላይ ተቃውሞ አስነስቶ ነበር። ደብረ ዳሞ ከሚገኘው ታሪክ ነገሥት ይህን አስመልክቶ የተጻፈው በግዕዝ እንደሚከተለው ተጽፏል። "በእደ ማርያም አሥኦላ ሥዕል ማርያም ወሥዕል ኢየሱስ በእደ አፍርንጊ ወበእንተዝ አንጎርጎሩ ሰብኦ ኢትዮጵያ ሥዕሉኒ ሀሎ በአትሮንስ ማርያም በ፱ቱ ወንጌል"

የትዳሳት መጻሕፍትን ምሥጢር ያልተረዳ የቤተክርስቲያንን ሥዕል ሊሥል አይገባውም። የትዳሳት መጻሕፍትን ምሥጢር በሥዕል መግለጽ የተጀመረው በዘመነ ሰማዕታት ነው። ክርስቲያኖች በሰደት ዘመናት በየዋሻውና በየጉድጓዱ እየተደበቁ ሥርዓተ አምልኮታቸውንና ትዳሳት መጻሕፍትን የማመስጠር ሥራቸውን ያከናውኑ ነበር። የማስተማሩ ሥራ ቀላል ሆኖ ያገኙት በሥዕል መግለጽ ነበር። ትምህርተ መለኮት ይተላለፍ የነበረው በሥዕል ነው። የካታኮምኖስ ክርስቲያኖች ይጠቀሙበት የነበረው በሥዕል የትዳሰ መጻሕፍትን ምሥጢር ለመግለጽ መንገድ ለትውልድ ተላልፏል።

የቤተክርስቲያንን ትምህርት ምንነት ሳይረዱ የሥዕል ባለሞያ በመሆን ብቻ መንፈሳዊ ሥዕል መሣል ፈጽሞ የተከለከለ ነው። በዘመናችን ወጣቱ ትውልድ በዚህ ተሰማርቶ ይገኛል። በተለያዩ ቀለማት ሥዕሉ ስለተዋበ ነገሩ ያልገባቸው ሰዎች በከፍተኛ ዋጋ ይገዙታል። ከቤተክርስቲያን ሞያ አንድም የሌላቸው ግለሰቦች የሥጋዊ መተዳደሪያቸው ያደረጉት ይህንን ነው።

በአፄ በእደ ማርያም ዘመን ተቃውሞ ያሰሙት ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ዓላማ ከዚህ የተለየ አልነበረም። የሰዎቹ የሥዕል ችሎታ ብቻ ተመልክቶ ንጉሡ ለምን የቤተክርስቲያንን ሥዕል እንዲሥሉ አደረገ ማለት ብቻ ሳይሆን ይችላል ተቃውሞዋቸው። ምናልባትም የምሥጢረ ትስብዕትን አተረጓጎም በተመለከተ ስሕተት አግኝተውበት ሊሆን ይችላል። የሰደት ዘመን ካለፈ በኋላም ቤተክርስቲያን ሥዕልን ለመንፈሳዊ ተልእኮ በብዙ መንገድ ስትጠቀምበት ናራለች። የቤተክርስቲያን አባቶች መጻሕፍትን ሲተረጉሙ ሆነ ሥዕልን ሲሰሉ የመንፈስ ትዳሰን

አጋዥነት መሠረት በማድረግ ነበር የተሟላ፤ የቤተክርስቲያን ችሎታ አለን ብለው በትምክህትና በትዕቢት ለዚሁ ሥራ አይሰለፉም ነበር።

እስከ 16ኛው ክፍለ ዘመን ድረስ የነበሩ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ሴት ወንድ ሳይባል የቤተክርስቲያንን ሥርዓት የሚያውቁ ነበሩ። ይህም በእቴጌ እሴኒ ታይቷል። ከውጭ ዜጎች መካከል ለመጀመሪያ ጊዜ የኢትዮጵያን ምድር የረገጠው ኮቪልሐም መርጡለ ማርያምን በሚያሰሩበት ወቅት በምክር ተባብሮአቸዋል። እቴጌ እሴኒ ከቪልሐምን የቅርብ አማካሪ ያደረጉት ይመስላል።(8) በሱ አስተባባሪነት ነው የውጭ ዜጎቹ በመርጡለ ማርያም የሕንጻ እድሳት ሥራ ሊካፈሉ የቻሉት በሳቸው አማካይነት የተሠራ የመርጡለ ማርያም ሕንጻ ባለሁለት መቶደስ ነው። የሁለቱም መቶደሶች መንበረ ታቦት ምንም ያልተቀላቀለበት ከንጹሕ ወርቅ የተሠራ እንደነበር የታሪክ መዛግብት ያስረዳሉ። እቴጌ እሴኒ ወደፊት የሚመጣውን የግራኝ ወረራ በሚገባ የተረዱ ሰለነበሩ በዘመኑ ጋያል ከነበረው የፖርቱጋል መንግሥት ጋር ግንኙነትን መሥርተው ያሳዩት የመከላከል ጥረት ለጊዜው ባይሳካም ውሎ አድሮ ዋሩ ውጤት አስገኝተዋል። ውጤቱ ወደፊት ይታያል።

ክፍል 3 አባ ገብረ እንድርያስና የይፋት ክርስቲያን

ቴርኮች በቀጥታ ኢትዮጵያን ለመውረር እንዳልቻሉ ስለተረዱ የእስልምና እምነት ተከታዮች የሆኑትን የምሥራቅ ኢትዮጵያ ነዋሪዎች እያስታጠቁ በመላክ የሸዋን የአሩሲንና የወሎን ክርስቲያኖች አደጋ በመጣል ያስቸግሩዋቸው ጀመር። በይበልጥ ችግሩ የጠናው የሰሜን ሸዋ

ምሥራቃዊ ክፍል በሆነው የይፋት ሕዝብ ክርስቲያን ነበር። ከአዳል ምድር እየተነሳ ክርስቲያኑን ሕዝብ ይፈጅ የነበረው የወራሪዎች አለቃ ማሕተዝ በመባል ይታወቃል። ማሕተዝ ክርስቲያኖችን ለመፍጀት እያደባ የሚመጣው የዓቢይ ጾምን ወራት እየጠበቀ ነበር። ዓመቱን እየጠበቀ ባደረሰው አደጋ ብዙ ክርስቲያኖች አልቀዋል። ተሰደዋል በባርነት ለዓረቦች ተሸጠዋል። (9)

ማሕተዝ የሐረር ዓሚር እየተባለም ይጠቀሳል። ወደፊት በሰፊው እንደሚገለፀው ይህ ሰው የድልወንበራ አባት ነው። ድልወንበራ ደግሞ የግራኝ ሚስት ስትሆን ግራኝ በጣና አካባቢ በተገደለ ጊዜ ብዙ የአብያተ ክርስቲያናትን ንብረት ይዛ በሽሽት ያመለጠች መሆንዋ ይታወቃል። ማሕተዝ ወርታ ጾምን እየጠበቀ የሚነሳበት ምክንያት ወታደሮቹን ጨምሮ መላ ሕዝብ ክርስቲያን በጾም ምክንያት የሚዳከም መሆኑን ስለተረዳ ነው። ነገሩ በቤተመንግሥቱ ዙሪያ እጅግ አሳሳቢ ሆነ። እጄ ናኦድ ከመኪንንቶቻቸው ጋር በመምከር ወታደሩ ክፍል መጸሙን አቁሞ ሰዓት ሳይለይ ያገኘውን እንዲመገብ ተስማሙ ወታደሮቹ ግን ትዕዛዙን ሊቀበሉ አልቻሉም። በየዓመቱ ድል የሚሆኑበት ምክንያት በመጸማቸው ሰውነታቸው ስለሚደከም መሆኑን ንጉሡና መኪንንቱ ቢገልፁላቸውም በጾም ሥጋን መብላት ፈጽሞ የማይታሰብ ነው። በማለት ወታደሮቹ ነገሩን በጣም አጽኑት።

ማሕተዝ በኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ላይ ለሚፈጽመው ወረራ ከቱርኮች በተጨማሪ ግብጾችና ዓረቦች መሣሪያ ያቀርቡለት ነበር። ጣመንጃ ለመጀመሪያ ጊዜ በኢትዮጵያ የታየው በማሕተዝ ነው። ቱርኮች የእስልምና እምነት ምልክት ያለበትን ሽልማት ጨምረው የቻለውን ያህል ጦር መሣሪያ ካላቀፉት በኋላ ከአዳል ባላባትነት ሹመቱ

በተጨማሪ የዘይታ ሀገራ ገዢ አድርገውት ነበር። አዲስ አበባ የሚገኘው ክብረ ነገሥት (10) ከማሕተዝ በፊት የተነሱትንና ራሱ ማሕተዝን የዘይታ ሃገሥታት እያሉ ይጠቅሳቸዋል። እንደ ቱርኮች ዓረቦችና ግብጾች አስተሳሰብ በግራኝ የተፈጸመው ወረራ በሱ እንዲያልቅ ነበር።

ዘላቂም ባይሆን ለጊዜው የማሕተዝ እንቅስቃሴ ሊገታ ችሏል። የዚሁ ድርጊት ከፍተኛ ተዋናይ አባ ገብረ እንድርያስ የተባሉ ጥቡዕ መነኩሴ ናቸው። አባ ገብረ እንድርያስ ከ15ኛው ምዕት ሁለተኛው አጋማሽና በ16ኛው ክፍለ ዘመን መጀመሪያው አጋማሽ የነበሩ ናቸው። የመነኩሱትም ደብረ ሊባኖስ ነው። (11)

አባ ገብረ እንድርያስ ከመመንኮሳቸው በፊት በውትድርና አገራቸውን አገልግለዋል። በውትድርናቸው ወቅት ውሸት ተናገሩ ተብለው ምላሳቸው ተቆጣጠዋል። (12) ምላሳቸውን ያስቆረጡዋቸው እጄ ናኦድ ናቸው። እንደገና ከእጄ ናኦድ ጋር የጠበቀ ግንኙነት የመሠረቱት ከመነኩሱ በኋላ ነው። እጄ ናኦድ ከአባ ገብረ እንድርያስ ጋር በመሆን የኢትዮጵያ ወታደሮች በወርታ ዓቢይ ጾም መጸሙን አቁመው ያገኙትን እየተመገቡ አገራቸውን ከጠላት እንዲከላከሉና ሕዝባቸውን ከእልቂት እንዲያድኑ ለማድረግ ወሰኑ። ውሳኔውም በንጉሡ አማካይነት ለወታደሮቹ ተነገራቸው። ወታደሮቹ ግን ውሳኔውን አልተቀበሉትም። በጾም ሥጋን እንበላም አሉ። የክርስቲያኑን ሕዝብ እልቂት በጣም ስላሳዘናቸው አባ ገብረ እንድርያስ የቀድሞ ልምዳቸውን በመጠቀም ከወታደሩ ጋር ለውትድርና ተሰለፉ። ወታደሮቹ እያዩዋቸውም በጾሙ ሥጋ በሉ። ወታደሮቹ አባ ገብረ እንድርያስን ተከትለው ሐሳባቸውን ለወጡ የሚቀርብላቸውን ምግብ ሁሉ እየተመገቡ በማሕተዝ የሚደርሰውን ወረራ ገቱት።

አፄ ናኦድ በሕይወት እያሉ ጀምሮ አፄ ልብነ ድንግል በ12 ዓመታቸው የተረከቡትን የመራሔ መንግሥትነት ሥልጣን በ25 ዓመታቸው ሙሉ በሙሉ ተረክበው ኢትዮጵያን ለመምራት እስከጽሉ ድረስ አባ ገብረ እንድርያስ የኢትዮጵያን ወታደር እየመሩ በማሕተዝ የግራራውን የወራሪዎች ጦር እንዲመናመን አድርገዋል። አፄ ልብነ ድንግል በጦር ግዳ ተገኝተው ለውጊያ የተሰለፉት በ25 ዓመት ልዩጊያቸው ነው። የማሕተዝ ጦር ለጊዜው የተዳከመ መስሎ ቢታይም ዓመት እየጠበቀ ጥፋት ማድረሱን እንደማያቆም ስለታወቀ በንጉሡ የግራራው ጦር ወደ ምሥራቅ ኢትዮጵያ ተጉዞ ከግረድበት ቦታ በመድረስ ማሕተዝን ጦርነት ገጠመው። አባ ገብረ እንድርያስ በዚህ ጦርነት ገንባር ተደም ሆነው በመዋጋት ላይ ነበሩ። ስለዚህ ራሳቸው ማሕተዝን ገደሉትና አንገቱን ቆርጠው ለንጉሡ እስረከቡ። ኢትዮጵያውያን መምህራን የአባ ገብረ እንድርያስን ድርጊት የዳዊት ኃልደን ከመግደል ጋር ያያይዙታል። ከማሕተዝ ሞት ቀጥሎ ላሉት አሥር ዓመታት በኢትዮጵያ ሰላም ሰፍኖ ቆይቷል። በተለይ የደፋት ክርስቲያን በወቅቱ ሰላም አግኝተው ነበር።

ምዕራፍ 2

እቴጌ ሰብለወንጌልና ፖርቱጋሎች

በኢትዮጵያ ታሪክና በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ታሪክ ብዙ ጊዜ ተጠቅሶ የምናገኘው ቤርሙዲዝ ነው። ይሁን እንጂ የሱ ታሪክ በብዙዎች ኢትዮጵያውያን ዘንድ በቃልም በጽሑፍም የግጥተለው

ከአሥራ ሰባተኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ እንደሆነ መገንዘብ ይቻላል። ቤርሙዲዝ ትውልዱ ፖርቱጋል ነው። የኢትዮጵያን መሬት ከመርገጦ በፊት የመርከብ ላይ ጠጉር አስተካካይ ነበር። ይህ ሰው አፄ ልብነ ድንግል በሕይወት እያሉ ወደ ኢትዮጵያ መጥቷል። ለአሥር ዓመታት ያህል ተረጋግቶ የቆየው የኢትዮጵያ ፀጥታ ወደ መደፍረሱ ሲቃረብ እሱ መጣ። አባ ማርቆስ የተባለው ግብጻዊው የኢትዮጵያ ጳጳስ በጣም አርጅቶ ነበር። (12) ቤርሙዲዝ ማንም ሳይቾመው በገዛ ራሱ ጳጳስ ሆኖ መጥቻለሁ በላለ አባ ማርቆስ መንበረ ሊቀ ጳጳስናውን አስረገዘች ነበር ብለው ምዕራባውያን መዝግበዋል። እነሱ ስለኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሕዝብ የተዛባ ታሪክ ስለሚጽፉ ዘገባው ፍፁም ሐሰት ሆኖ ተገኝቷል። በእርጅና ላይ የነበረው አባ ማርቆስ ስለሞተ ቤርሙዲዝ ሌላ የመግቢያ ዘዴ ለመፈለግ ወደ ሮም ሄደ። (13) የኢትዮጵያ በሮች ከመዘጋታቸውም በላይ የግራኝ ወረራ ባስከፈ ሁኔታ ያንጉበበበት ወቅት ስለነበር ከግብጽ ጳጳስ የማስመጣቱ ጉዳይ ፈጽሞ የማይታሰብ ነበር። ስለዚህ ቤርሙዲዝ ከፓፓው ጋር በመመካከር የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በሰሩ ለማስገባትና ራሱ ጳጳስ ነኝ ብሎ ለመምጣት ነበር አካሄዱ። ከኢትዮጵያ ተነስቶ ወደ ሮም የሄደው በ1530 ዓ.ም ነው።

ቱርኮች አብዛኛውን የኢትዮጵያ የባሕር በር በቆጣጠሩም ምጽዋ በኢትዮጵያውያን እጅ ነበረች። ያካባበው ኢትዮጵያዊ ጅም ባሕረ ነጋሽ ይባላል። ፖርቱጋሎች ቱርኮችን ካገራቸው ካባረሩ ጀምሮ በቱርኮች የተያዙትን ሌሎች አገሮች ለመርዳት ይንቀሳቀሱ እንደነበረና በዚሁም ምክንያት ሕንድን በቅኝ ግዛት ያዘው እንደነበር መገለፁ አይዘነጋም። ስለዚህ ካገራቸው እየተነሱ አብዛኛውን ሰሜን አፍሪካ እስከ ደቡብ አቅጣጫ ለማሰስ በቀጥታ ከአገራቸው እየተነሱ ሲመጡ

ምሥራቅ አፍሪካን ለማጥናት ግን ከሕንድ ይነሱ ነበር። ሕንድን መነሻቸው ያደረጉ ፖርቱጋላውያን አገር አሳሾች በመርከብ ተጭነው በቀዳሚነት አካባቢ ቅኝት ሲያደርጉ ባሕረ ነጋሽ አያቸው። ወትቱ ኢትዮጵያ በግራኝ ተወራ ሕዝበ ክርስቲያኑ መድረሻ በማጣት ለከፋ ሥቃይ የተዳረገበት ነበር። ኢትዮጵያ በጠቅላላ በግራኝ እጅ ከወደቀች 14 ዓመት ያህል ሆኗት ነበር። በእቴጌ እሌኒ የተላከውና ማቴዎስ በመባል በሚታወቀው አርመናዊ የተመራው የመልእክተኞች ድካም ያለምንም ውጤት እንደቀረ መገለፁ ይታወቃል።

ባሕረ ነጋሽ በቀይ ባሕር ሲንሳፈሩ የቲመላክታቸውን ፖርቱጋሎች ሲያነጋግራቸው ቻለ። የራሱን ክርስቲያንነት ከገለፀላቸው በኋላ ወገኖቹ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን በግራኝ ወታደሮች እልቂት እየተፈፀመባቸው እንደሆነ ገለፀላቸው። ባሉበት የኢትዮጵያን ሕዝብ እንዲረዱ ለመናቸው። እነሱም የባሕረ ነጋሽን ገለጻ ካዳመጡ በኋላ ወደኋላ ወደፊት ሳይሉ ጥያቄውን ተቀብለው ከተሳፈሩበት መርከብ በመውረድ የኢትዮጵያን መሬት ተረገጡ።

ብዙ ኢትዮጵያውያን ታሪክ ጸሐፊዎች የቤርመዴዝንና የነዚህ በባሕረ ነጋሽ አሳሳቢነት ኢትዮጵያ የገቡ ፖርቱጋሎች አመጣጥ ዓላማ አንድ ዓይነት እንደነበር ይገልጻሉ። ይህ ትልቅ ስሕተት ነው። ቤርመዴዝ የግል ጥቅሙን ለማሳደድ የሚከለፈለፍ ከመሆኑም በላይ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ለሮማውያን አሳልፎ ለመስጠት የቆመ ፍጡር ነበር። ኢትዮጵያውያን ሲታረዱ፣ ሲበደዱና ሲሸጡ እሱ ይር ቁም ይመለከት ነበር። ከድርጊቱ ለመረዳት እንደሚቻለው የአረማዊነት ጠባይ የተዋሐደው ሰው ነው። ስለዚህ ምንም እንኳን በትውልድ የአንድ አገር ልዎች ቢሆኑም በዓላማ የተለያዩ መሆናቸውን ከየድርጊታቸው ለመረዳት

አያዳግትም። በባሕረ ነጋሽ አሳሳቢነት ወደኢትዮጵያ የመጡ ፖርቱጋሎች ቁጥር 400 ነበር። መሪያቸው ደግሞ ክርስቶፎር ደጋማ ይባላል። ይህ ሰው የሰመ ጥሩውና ዓለማቀፋዊው አገር አሳሽ ባስደደጋማ ልጅ ነው። ክርስቶፎር ደጋማ ኢትዮጵያውያንን የመርዳት ኃላፊነት ተረክቦ ሲመጣ የ25 ዓመት ወጣት ነበር። በሱ የሚመራውና 400 አባላት ያሉት የፖርቱጋሎች ጦር ሐምሌ 15 ቀን 1533 ዓ.ም ዕለተ ቅዳሜ ወደ ማታው ገደማ ከመርከቡ ወርዶ ወደ ምድረ ሐማሴን አመራ። ይህ ጦር መድፍ ጠመንጃንና ጥይትን ይዟል። ምፅዋ አካባቢ በሐምሌና በነሐሴ የፀሐይ ቃጠሎ ያስቸግራል። ፖርቱጋሎችም በዚህ ምክንያት በሌሊት ካልሆነ በቀን መጓዝ አልተቻላቸውም። ከዋዕይና ከፀሐይ በተጨማሪ የእንግዶቹ ሌላው ችግር የሚጠጣ ውኃ አለማግኘት ነበር። ሐምሌ 16 ቀን አለተ አሁድ እረፍት ካደረጉ በኋላ አሁድ ማታ ጉዞአቸውን ቀጠሉ። የቃጠሎው ቦታ እልፈው ወደደጋው ለመድረስ ስድስት ቀን ፈጅቶባቸዋል። የጨለማ ጉዞ ስለሆነ ነው እንጂ በደጋውና በቆላው መካከል ያለው ርቀት ይህን ያህል ሩት አይደለም። ከማሕተዝ ጀምሮ ቲርኮች እያስታጠቁ በሚልኩዋቸው ወራሪዎች ሲደበደቡበት የናረው መድፍና ጠመንጃ በነዚህ ሰዎች አማካይነት በኢትዮጵያውያን እጅ ገባ። ባህረ ነጋሽ ባቀረባቸው የጭነት እንስሳት /በትሎቶኝ ግመሎች/ የጦር መሣርያው እንዲጓዝ ተደርጓል።

ምድረ ሐማሴን ሲደርሱ ቀዝቃዛ አየር ተነፈሱት የሚጠጣ ውኃንም አገኙ። ብካባቢው የታያቸው ግን ግራኝን በሚደግፉ አረቦች የተቃጠለ ቤተክርስቲያን ብቻ ነበር። አካባቢውን እያጠኑና ራሳቸውንም ከአካባቢው የአየር ጠባይ እያለግመዱ ሁለት ቀን ያህል ቆዩ። ማንኛውም የዕረፍት ይሁን የጉዞ ፕሮግራም የሚመራው በክርስቶፎር

ደጋግ ትዕዛዝ ብቻ ነው። ባረፉበት አካባቢ የሚገኘው የሰው መኖርያ በሙሉ ባዶ ነበር። ሰው ያለበት አንድም ቤት አልተገኘም። ከሁለት ቀን ዕረፍት በኋላ ጉዞአቸው ወደምዕራብ አቅጣጫ አመሩ። መንገዱን የሚመራቸው ባሕረ ነጋሽ ነው። ከጥቂቱ ጉዞ በኋላ ወዳንድ ከተማ ደረሱ ከተማው ድባሩብ ይባላል። በከተማው አጠገብ አንድ በአሣ የተመላ ወንዝ በማግኘታቸው እጅግ ደስ አላቸው። ይህ ወንዝ የመረብ ወንዝ መነሻ ባይሆን አይቀርም። የዚህ አካባቢ ነዋሪዎችም በግራኝ ጭፍሮች የሞቱት ሙተው የቀሩት ስለሸሹ የዱባ ሩባ ከተማ ባዶ ነበር የጠበቃቸው። የከብት መንጋ በከተማው ዙርያ ይታይ ነበር። የፖርቱጋሎችን መምጣት ሲመለከት ሕዝቡ ከየተደበቀበት ሸንተረርና ዋሻ እየወጣ ወደ ከተማው ተመለሰ ካህናትና መነኮሳት ልብስ ተክህኖ እየለበሱ እንግዶችን ለመቀበል መጡ። ባሉበትም ምሕላ አድርገው የእግዚአብሔርን ምሕረት ለመኑ። ከክርስቲያኖች ደጋግ ጋር በተገናኙ ጊዜ አሥራ አራት ዓመት ሙሉ አብያተ ክርስቲያናት ሲቃጠሉ እንደቆዩ የዕድሜና የፆታ ልዩነት ባይደረግባቸው ክርስቲያናት ሲጨፈጨፉ እንደኖሩ፣ ከዕልቂቱ የተረፉት ክርስቲያናት እጅግ ጥቂቶች መሆናቸውን፣ እነሱም ቢሆኑ በየጫካው ያለምግብና ያለ መጠለያ እየተሰቃዩ መሆናቸውን በዝርዝር ገለጹለት። ካህናቱ ስለደረሰው መከራ በሚገልጹበት ጊዜ እንባ እየተናነቃቸው ያለትሱ ስለነበር ፖርቱጋሎችም አብረው ያለትሱ ነበር።

የጸሎት ሰዓት ስለደረሰባቸው መነኮሳቱ ወደ ቤተክርስቲያን ተመለሱ። ፖርቱጋሎችም የጸሎት ሥርዓታቸውን ለመመልከት አብረው ሄዱ። ከእንዳንድ ቋሚ የጥርብ ድንጋዬችና ምሶሶዎች በተር የቀረው ጣርያውና ግድግዳው በእሳት ተቃጥሎ እንዳልነበር ሆኗል።

የመነኮሳቱ መጽለያ በጊዚያዊነት የተሠራች የዓሣ ትርፅ ያላት ትንሽ ጎጆ ነበረች። ብዙ ነገር ከተመለከተ በኋላ ዶሞክርስቶፎር ክርስቲያናዊ ፍትርንና ትሕትናን የሚቀሰትን ንግግር አደረገ። ከንግግሩ ውስጥ "...ከሐዘናችሁ ልናፅናናችሁ መጥተናል፣ አሥራ አራት ዓመት ሙሉ የተጨፈጨፉትን ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ደም እንበተላለን በእግዚአብሔር ረዳትነት መሥዋዕትነትን እንከፍላለን ያለፈው መከራ ደግሞ በኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ላይ አይከሰትም" የሚል ይገኝ በታል።

የዶም ክርስቶፎር ንግግር ሲያልት እንግዶቹ ወደግደሪያቸው ተመለሱ። ለእንግዶቹ ግረፍታ የሚሆኑ ደንኳናት ባሕረ ነጋሽ በድባሩባ ከተማ አጠገብ ተከሷል። ፖርቱጋሎችን አይተው ከየተደበቀበት ወደመኖሪያው ቤታቸው ከተመለሱ ያካባቢው ነዋሪዎች የሚቀመስ ምግብ ባሕረ ነጋሽ እለባለቦ በድንኳኑ ይጠብቃቸው ነበር። የተገኘው ምግብ ለትምሻ ያህል ብቻ ነበር። ምክንያቱም 14 ዓመት ሙሉ ባካባቢው እህል ካለመዘራቱም ሌላ ያካባቢው ሕዝብ በቤቱ የመዋልና የማደር ዕድል ስላልነበረው ምግብን የማግኘቱ ጉዳይ የማይታሰብ ስለነበር ነው።

እንግዶቹ የጦርነቱን ዕትድ በማውጣት እስከ ወርታ ጥቅምት ድረስ በዱባ ሩባ ቆዩ። ዶም ክርስቶፎርና ተከታዮቹ በወርታ ሐምሌ ከመድረሳቸው ሁለት ወር ያህል ቀደም ብሎ በወርታ ግንቦት 1533 ዓ.ም ከግራኝ ጋር ጦርነት ገጥሞ ስለተሸነፈ ገላውዴዎስ ከትግራይ ሦስት መቶ ኪሎሜትር ያህል ርቆ ወደሚገኘው የጣና አካባቢ ሸሽቶ መኒዱን እንግዶቹ አረጋግጠዋል። በዚህ ጦርነት ብዙዎች የገላውዴዎስ መኪንንት እየሰለሙ ወደግራኝ ገብተዋል። ከገላውዴዎስ ጋር አብረው

የሕገ-ዊቅት ሰዎች ናቸው። ደብረ ዳሞ የሚገኘው ታሪክ ነገሥትና ሌሎች መዳሕኖች ማዘበትግራዶ ጦርነት ገላውዴዎስ እሸንፎ እንደነበር ይባላል። ዘርዘር ሁኔታው ወደፊት ይገለጻል።

የአፄ ልብነ ድንግል ባለቤት እተጌ እሌኒ ከባለቤታቸው ጋር በደባሩባ ተቀምጠው ነበር። አፄ ልብነ ድንግል የሞቱት ደባሩባ እያሉ ነው። ወዲያው እንደሞቱ በደብረ ዳሞ እንዲቀበሩ ቢጠየቅ የደብረ ዳሞ መነኮሳት ሊሰማው አልቻሉም ያልተሰማሉበት ምክንያት የንጉሡ አስከሬን ከደባሩባ ተጉዞ ወደ ደብረ ዳሞ በሚወጣበት ጊዜ የግራኝ ወታደሮች ተከታትለው ሊመጡ ይችላሉ በማለት ነበር። ስለዚህም ሌላ ዘዴ ተፈጠረ። የንጉሡ አስከሬን በዳባሩባ ለተወሰኑ ዓመታት አቆይቶ አሰማቸው በደብረ ዳሞ እንዲያርፍ ማድረግ፤ በዚሁም ድርጊቱ ተፈፅሟል።

እቲጌ ሰብለወንጌል አፄ ልብነ ድንግል ከሞቱ ጀምሮ ከሃምሳ ቤተሰቦቻቸው ጋር በደብረዳሞ ያኖሩ ነበር። ፖርቱጋሎች ከገላውዴዎስ ጋር ለመገናኘት አልቻሉም። ስለዚህ ከንግሥቲቱ ሰብለወንጌል ጋር መገናኘታቸው የግድ ሆነ በዚሁም መቶ ያህሉ ፖርቱጋሎች ወደ ደብረ ዳሞ ተላኩ፤ ከእቲጌ ሰብለወንጌል ጋርም ተገናኙ። እነሱን ባዩ ጊዜ እቲጌ ሰብለወንጌል በጣም ደስ አላቸው። እንግዶቹ ከንግሥቲቱ ጋር ብዙ ተወያዩ ማንነታቸውንም ገለፁላቸው። የእንግዶቹን ማንነት ከተረዱ በኋላ እቲጌ ሰብለወንጌል እንደልጆቻቸው እንደሚመለከታቸው ገለፁላቸው እነሱን ላመጣላቸው አምላክ በልቅሶና በሐዘን ምሥጋና ከቀረቡ በኋላ አራት ወንዶች ልጆቻቸውንና ሦስት ሴቶች ልጆቻቸውን በገዳሙ ትተው ከሃምሳ ቤተሰቦቻቸው ጋር ከገዳሙ ወረዱ የእቲጌ ሰብለወንጌልና ቤተሰቦቻቸው በገዳሙ መኖር በግራኝ ወታደሮች

ዘንድም ተሰምቶ ነበር። ወታደሮቹ እላቸውን ለማግኘት ለአንድ ዓመት ያህል ገዳሙን ከበጡት ቆይተው ትተውት ሄደዋል። ስለዚህ ከገዳሙ ሲጮሩ ምንም ችግር አልነበረም። በደብረ ዳሞ ሁለት ትላልቅ የውኃ ኮሬዎች እንደነበሩ ክሬዎቹ በክረምት ከሚዘገመው ዝናም ሞልተው በገዳሙ ለሚገኙ አምስት መቶ መነኮሳት ለአንድ ዓመት አገልግሎት እንደሚበቁ፤ ብዙ የፍየል መንጋና ብዙ ንብ በገዳሙ እንደነበረ፤ ለንዴ ጤፍና ሌሎችም የእህል ዓይነቶች በገዳሙ ስለሚገኙ ደብረዳሞ ብትከበብም ችግር እንደማይኖር ፖርቱጋሎች መስዘረዋል። ከዚህም በተጨማሪ የደብረ ዳሞ ተራራ ቅርፅ እጅግ አስደናቂ ከመሆኑም ሌላ በፖርቱጋል የሚገኘውን ጥንታዊ ሕፃን እንደሚመስል ገልጸው የኢትዮጵያ ነገሥታት የአልጋ ወራሽነትን መብት የሌላቸውን ልጆቻቸው በዚሁ እንዲኖሩ ያደረጉ እንደነበር ትልጸዋል።

የእቲጌ ሰብለወንጌል ተከታዮች ሠላሣ ወንዶችና ሃያ ሴቶች ነበሩ። ለእነዚህ ሁሉ የሚበቁ በቅሎችና ፈረሶች ባሕረ ነጋሽ ልዛል። በፖርቱጋሎች ታደሰው ወደ ደብረዳሞ ሲጓዙ የክርስቶስ መስቀል ሥዕል ያለበት ባንዲራ ምስል ራት ለፈታቸው ይውለበላቸው ነበር። የጨርቁ ቀለም ሰማያዊና ነጭ ነበር። እቲጌ ሰብለወንጌልና ተከታዮቻቸው ዳባሩባ ሲደርሱ፤ ዶምክርስቶፎሮና ሦስት መቶዎቹ ፖርቱጋሎች ትቀበሉዋቸው። ባቀባበሉ ሰዓት የፖርቱጋሉ ንጉሥ ታዛዥ በሆነው የሕንድ አገረ ገዢ ትእዛዝ የክርስቲያን ጠላቶችን ለመውጋትና ያል ለማድረግ በእርቅራ ባሕር ሲንቀሳቀሱ፤ ቆይተው ወደ ሕንድ ለመመለስ ከምጽዋ ሲነሱ ባሕረ ነጋሽ የላቸውንና የልጃቸውን ደብዳቤ ይዞ ወደገቡ እንደመጣና የደብዳቤውም ከእግዚአብሔር ተማሕፅኖ ጋር

የፖርቱጋልን ንጉሥ ርባታ የሚጠይቅ ሕሊኑ የሕንዱ አገልግሎት ሃዘ እነሱን ወደ ኢትዮጵያ እንደላከ ደምክርስቶፎር ገልፀላቸው።

ከዚህ ላይ አንድ ግልጽ ያልሆነ አባባል ይከሰታል። ፖርቱጋሎቹ ወደሕንድ ለመመለስ ከምፅዋ ሲነሱ በባሕረ ነጋሽ ደብዳቤ እንደደረሳቸው ሲገልጽ ከሁኔታው ለመረዳት እንደሚቻለው ባሉበት ወደ ኢትዮጵያ እንደመጡ ነው። ከዘገባው ግን ከባሕረ ነጋሽ ደብዳቤ ከደረሳቸው በኋላ፣ የሕንዱን አገረ ገዢ ፈቃድ በመጠየቅ ተፈትዶላቸው ወደ ኢትዮጵያ እንደመጡ እናነባለን። ዘመኑ በውኃ ላይ ከሚንሳፈቱ ሙርከቦች በተር በየብስም በአየርም የመገናኛ ዘዴ የሌለበት ዘመን ነው። ምፅዋ ሆነው ወድያው ህንድ ድረስ በመላክ ከህንድ አገረገዢ ጋር ለመገናኘት አይችሉም። ስለዚህ ባሉበት ወደኢትዮጵያ ሊመጡ የቻሉት ከመጀመሪያ አንስቶ ከአገራቸው ሲነሱም ሆነ በባሕረ ኤርትራ አስላ ያካሄዱበት ዓላማ በቱርኮችና በዓረቦች የተወረሩትን የክርስቲያን አገሮች ለመርዳት ስለነበር የኢትዮጵያ በግራኝ መወረር ሲሰሙ ባሉበት ወደ ኢትዮጵያ መምጣታቸውን መረዳት ይቻላል። እቲጌ ሰብለወንጌልና ተከታዮቻቸው ከደምክርስቶፎር ጋር በተገናኙ ጊዜ ደምክርስቶፎር የሚናገረውን ለንግሥቲቱ የሚተረጉም ኢትዮጵያዊ ነበር። ሰውየው ለንግሥቲቱ በሚተረጉምበት ጊዜ በጉልበቱ ይንበረከካል።

እተጌ ሰብለወንጌል ለደምክርስቶፎር ንግግር መልስ ሠጥተዋል የንግግራቸው መነሻ ያደረጉት የፖርቱጋሎን ንጉሥና የሕንዱን አገረ ገዢ ግመስገን ነበር። በዱባሩባ ወደፊት ስለሚጠበቃቸው ጦርነት ሲወያዩ ቆይተው ወርጋ መፀው አልፎ በጋው ሲተካ ወደ መሐል አገር ተንቀሳቀሱ በዚሁ ጉዞ ላይ እያሉ የመረብን ወንዝ ከመሻገራቸው አስቀድሞ እገረ መንገዳቸው የተለያዩ ቦታዎችን ለመነብሃት ቸለዋል።

በጉብኝታቸው ጊዜ መጠራ እምባና በራዊት በተባሉ ቦታዎች የምስት መቶ ሰዎች ሬሳ ማግኘታቸውን ይገልጻሉ። አስከሬኖቹ በቦታው ለብዙ መቶ ዓመታት የኖሩ ናቸው። የነሱን ጉዞ ታሪክ የመዘገበው ጸሐፊ ከሜዲቴራንያን አካባቢ አገሮች ለሰብክተ ወንጌል በስድስተኛው ክፍለ ዘመን መጥተው በዚሁ ያረፉ ቅዱሳን አስከሬን ሳይሆን እይቀርም ብሏል። ማኅበረ ጳውሎስን የሚል የመነኮሳት ማኅበር አቋቁመው ባንድ ጊዜ ብዙ መናንያን ከዚህንታይን አገሮች ከስድስተኛው ክፍለ ዘመን በፊት መጥተው ሹመዛና በተባለው ቦታ አካባቢ ገዳም መሥርተው እንደነበር በክፍል አንድ ክርስትና በኢትዮጵያ መገለፁ ይታወቃል (14)። በዋልድባና በሌሎች የኢትዮጵያ እስቱዋሳውያን ገዳማት ለብዙ ዘመን ሳይፈርስ የኖረ የቅዱሳን አስከሬን ይገኝ እንደነበር ከአንዳንድ የቤተክርስቲያን አባቶች ሲነገር ይሰማል። የዚሁ ምሥጢር ግን ግልጽ አይደለም።

እፄ ልብነ ድንግል በሞቱ ማግስት ልጃቸው ገሳውዴዎስ ሥልጣን ቢረከብም ከእተጌ ሰብለወንጌል ጋር ለመገናኘት በማይችልበት ሁኔታ ላይ ነበር። ያለበት ቦታንም ለማወቅ ስላልተቻለ ፖርቱጋሎቹ ላጭር ጊዜ ግራ ተጋብተው ነበር። ፖርቱጋሎቹ የጦር ዝግጅታቸውን ሲያከናውኑ እተጌ ሰብለወንጌል ደግሞ ከሴቶች ተከታዮቻቸው ጋር በመሆን ቱስለኝን የማከም ዝግጅት በማድረግ ነበር ወርጋ መጸውን ያሳለፉት።

አፄ ልብነ ድንግል ያረፉት መስከረም 5 ቀን ነው። ዘመኑ ዘመነ ማቴዎስ ነበር። ከልብነ ድንግል ሞት በኋላ ገላውዴዎስን ትብዓ መንግሥት ቀብቶ ያነገሠው አቡነ ተርቤኖስ ይባላል። በታሪክ ነገሥት አመዘጋገብ ገላውዴዎስ ተቀብቶ እንደነገሠ ላይውል ሳያድር ጦርነት ገጥሞ የግራኝን ወታደሮች እንደፈጀና እንዳባረረ ተገልጿል። ይህን በተመለከተ ከተመዘገበው ውስጥ በከፊል ቀጥሎ ቀርቧል። "...በመኖሪያ ማቴዎስ ወንጌላዊ አላረፈ ንጉሥን ልብነድንግል አመ ሐሙስ /፪/ ለመሥከረም ወስከሰ ምስለ አበዊሁ፣ ወተቀብረ ደብረ ዳሞ ምኔተ አቡነ አረጋዊ...ወአሜሃ ዕለተ አንገሡ አቡነ ተርቤኖስ ለንጉሥን ገላውዴዎስ ዘተሰምየ አጽናፍ ሰገድ ወከለሎ አክሊለ መንግሥት እንዘ ሕፃን ውሉቱ አውራዶ እመ ለአልተ ደብር ወወሲዶ መንገል ምሥራቅ ታሕተ ዕፀ ጦርቤንቶስ ዘተሰምየት ምንጋሥ በእንተ ዘነገሠ ውሉቱ ባቲ ወደእቲ አምሐብል መጠነ ፪ቱ ምዕራፍ ባረኮ መሐተሞ በትዕምርተ መስቀል። ወእምዝ በፅሐ ማዕከለ ቡር ወማዕከለ ግሎመከዳ ወተራከቡ ድንቀተ ምስለ ወረድ ዓሣ ወገራድ ዑስማን ወድል በኢየሱስ ወኢዮራም ወካልአን ብዙኃን መለሰውያን ወገብረ ፀብአ ምስሊሆሙ አመ ስኑዩ /፪/ ለታኅሣሥ ወቀተለ ብዙኃን ወገረሞሙ ከመአንበሳ መፍርሕ ወከመድብ ሆሩ ወኢክሕሎ ቀዊመ ቅድመ ገፁ። ወይቤሉ መኑ ይክል ቀዊመ ቅድመገፁ ወመኑ ይክል ፀቢአቶ እስመ እግዚአብሔር ምስሊሁ ወዘንተ ዘገብረ በኃይል መንፈስ ቅዱስ ዘላዕሌሁ። አምቅድመዝኒ ኢተምሕረ ፀብአ ወኢወዓለ ኅበ ፀብዕ እንበል በይእቲ ዕለት/

አማርኛ . ንጉሣችን ልብነድንግል በዘመነ ማቴዎስ መስከረም አምስት ቀን አረፈ። የአቡነ አረጋዊ ገዳም በሆነው ደብረ ዳሞም ከአባቶቹ ጋር ተቀበረ። ልብነድንግል ባረፈበት ዕለት አቡነ ተርቤኖስ አጽናፍ ሰገድ የተባውን ንጉሣችን ገላውዴዎስን አነገሠው። ከተራራውም አውርዶ የተራራው መወጣጫ ገመድ ከሚገኝበት ፀላት ምዕራፍ ያህል በስተምሥራቅ አቅጣጫ ርቃ በምትገኘው የጥድ ዛፍ ሥር ወስዶ በትዕምርተ መስቀል በመባረክ የመንግሥትን አክሊል አቀዳጀው። ይህ ሁሉ ሲፈፀም ገላውዴዎስ ገና ሕፃን ነበር። ወድያውም ግሎመከዳ ወደተባው ቦታ ሄደ። ወረድዓሣ ግራድአዳ ዑስማን ድልበኢየሱስ ኢዮራምና ሌሎችም መለሳውያን ጋር ተገናኝቶ ጦርነትን ገጠመ ቀኑ ታኅሣሥ አሥራ አንድ ቀን ነበር። ብዙዎቹን ገደለ ግርማው እንደ አንበሳና እንደ ድብ ሆነባቸው። ማንም ከፊቱ ሊቆም አልቻለም። መንፈስ ቅዱስ ኃይል ስለሠጠው እግዚአብሔር ከሱ ጋር ስለሆነ ማንም ሊቋቋመው አልቻለም.../ ተባባሉ።

የክብረንገሥቱና የሌሎች ዘመናውያን የታሪክ መጻሕፍት በዚህ የሚገናኙበትና የሚለያዩበትን ሃሳብ እናገኛለን። መስከረም አምስት ቀን አፄ ልብነ ድንግል ሲሞቱ ወድያው ላይውል ሳያድር ገላውዴዎስ እንደነገሠ ታሪክነገሥቱ ይነግረናል። ዘመናውያን የታሪክ መጻሕፍት አፄ ልብነ ድንግል የሞቱበት ቦታ ደባሩባ ሲሆን በዚያው ተቀብረው ከቆዩ በኋላ ከብዙ ዓመታት በኋላ ዓፅማቸው በደብረዳሞ እንዲያርፍ መደረጉን መግለጻችን ይታወቃል። የታሪክ ነገስቱ ዘገባ ግን ልብነ ድንግል በደብረ ዳሞ እንደሞተና ወድያውም እንደተቀበረ ይገልጻል። ከዚህም በተጨማሪ ዘመናውያን ጸሐፊዎች ገላውዴዎስ ስለነገሠበት ወር እርስ በርሳቸው ሲለያዩ ይታያል። አንዳንዶቹ ከክብረ

ነገሥቱ ዘገባ ጋር የተሰማግ ፍሬ ነገር ሲዘግቡ (15) ልዩነቱ የአንድ ቀን ሆኖ መሰከረም አምስትና ስድስት ያደርጉታል። ገላውዴዎስ ለመጀመሪያ ጊዜ ትግራይ ውስጥ ባደረገው ጦርነት ድል ማድረጉን በብዙዎች ታሪክ ጸሐፊዎችና በታሪክ ነገሥት ሲገለጽ የፖርቱጋል አርበኞች በሚል ርእስ በተጻፈው መጽሐፍ ግን በመጀመሪያው ጦርነት ስለተሸነፈ ጥቂት ሰዎችን ብቻ አስከትሎ ሲሸሽ የቀሩት ተከታዮች እየሰለሙ ወደ ግሬኝ እንደገቡ ተጽፏል ብዙ መቶ ዓመታትን ያሰለፈ ታሪክ ብዙዎች ሊለያዩበት ይችላሉ። ትክክለኛውን ነጥብ ለማግኘት የብዙ ዓመታትን ጥናት ይጠይቃል። የሌላ ካልሆነ በቀር በዚህ መሠረታዊ ልዩነት ሊፈጠር አይችልም።

አዲሱ ልብነድንግል አራት ወንዶች ልጆች እንደነበሩዋቸው ይታወቃል። ስማቸውም ፊቂጦር፣ ያዕቆብ፣ ሚናስና ገላውዴዎስ ይባላል። የዕድሜያቸው ቅደም ተከተል በጉልህ አይታወቅም፣ የመጀመርያው ልጅ ፊቂጦር እንደሆነ ግን ከሁኔታው መረዳት ይቻላል። ፊቂጦር ያንድ ክፍል መሪ በመሆን ሲዋጋ በጦር ሚዳ ሙቷል። ሚናስ ደግሞ ከጦር ሚዳ ተማርኮ ወደየመን ተወሰደ ከየመን ወደሮም ተሸጦ ከተወሰደ በኋላ ገላውዴዎስ ሲሞት በካቶሊኮች ተቀብቶ የኢትዮጵያ ንጉሥ ሆኖ መጣ የሚል ጽሑፍ በታሪክ ነገሥት ተመዝግቦ ማግኘታቸውን የጻፉ አሉ። (16) በየገዳማቱና አድባራቱ የሚገኙ /ታሪክ ነገሥት/ በሚል ርእስ የተጻፉ መጽሐፍት እጅግ ብዙ ናቸው። በአርእስት ብቻ ይገኛሉ እንጂ በጽሑፍ ይለያያሉ። ከአሥራ ስድስተኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ ሮማውያን የግዕዝ ት/ቤት ስላጻጹ በአንዳንድ የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን መጽሐፍት የራሳቸውን ግላዊ ፍላጎት ጣልቃ እያስገቡ የመዘገቡ ይመስላል። ከዚህ በቀር ሚናስ በአጼ

ገላውዴዎስ ጥረት ከተወሰደበት አገር ከየመን ወደ አገሩ እንደተመለሰ በብዙ ግስረጃዎች የተደገፈ ታሪክ መኖሩ አያጠራጥርም።

ፊቂጦር በጦር ሚዳ ሲሞት ሚናስም ሲማረክ ከብዙ የጦርነት ነበልባል ተርፎ ከወላጆቹና ከቀሩት ወንድሞቹ ጋር ደብረ ዳሞ የደረሰው ገላውዴዎስ ነው። በአገር ውስጥ ሰላም ባልኖረበት ጊዜ ግብጻዊው ጳጳስ አባ ማርቆስ በእርጅና መሞቱ ባለፈው ተገልጿል። እሱን የሚተካ ጳጳስ አልመጣም። አባ ተርቢኖስ የተባለው መነኩሴ ደብረዳሞን በአበምኔትነት ይመራ ነበር። ገላውዴዎስ ከአባ ተርቢኖስ የተጻለ የቤተክርስቲያንን ትምህርት አግኝቷል። ወደ ፊት እንደሚገለጸው ገላውዴዎስ የትምህርት መለኮት /ቴሌሎሪ/ ሰፊ ዕውቀት ነበረው። ካባቱ ሞት ቀጥሎ በትረ መንግሥቱን ሲረከብ በቆየው ባሕል መሠረት በጳጳስ እጅ መቀባት ነበረበት። ታሪክ ነገሥት የቀቢው ስም ጠቅሶ ማንነቱን አልገለጸም። በደፈናው በአቡነ ተርቢኖስ እጅ ተቀብቶ ነገሡ ይላል። የግዕዝ /ሥነ ጽሑፍ/ እቡነ የሚለውን የማዕረግ ስም ለበቄ ቅዱሣና ለጳጳሳት ብቻ ይሠጣል። የጥንት ኢትዮጵያውያን የገዳማት አበምኔቶች በመጽሐፈ መነኩሳት መሠረት ሕይወታቸውን ከመምራታቸው ሌላ ለሹመት ብቁ ነህ ልትሾም ይገባሃል ሲባሉ ብቃትም ችሎታም የለኝም ልሾም አይገባኝም በማለት ከውዳሴ ከንቱ እየራቁ በትሩፋት ብቻ እግዚአብሔርን ስለሚያገለግሉ ቅድስናቸው ይታይ ነበር። በዚሁም ሕዝብ ክርስቲያኑ አቡነ ሊላቸው ይችላል። በፈሪሳዊነት ልማድ በአፍ እየለፈለፉ እየተመጸደቁና በሰው ሕይወት ላይ ከናዚዎችና ከፋሺስቶች ያላነሰ ድርጊት እየፈጸሙ እንደገና በክርስቲያናዊ ሕይወት የሚመሩ ለመምሰል የሚጥሩ አልነበሩም።

ከሥራቸው ከትምህርታቸውና ከመንፈሳዊ ሥነ ምግባራቸው ሕዝቡ ተምሮ /አቡነ/ ይላቸው ነበር።

በተመሳሳይ ጊዜ የአክሱም ንቡረእድና የደብረዳሞ አበምኔት ተርቢኖስ በሚል ስም ይጠፋ ነበር። ገላውዴዎስን ከሕፃንነት ዘመኑ ጀምሮ በመንፈሳዊ ትምህርት እየኮተኮተ ያሳደገው የደብረዳሞው አበምኔት አቡነተርቢኖስ ባለበት ቀብቶ አንግሶት እንደሆነ አልታወቀም። ደብረዳሞ ላይ የተገኘው ታሪክነገሥት /አቡነ/ በማለት የጠቀሰው ነገሩ አሻሚ እንዲሆን አድርጎታል። ገላውዴዎስን ቀብቶ ያንገሠው የአክሱም ንቡረእድ እንደሆነ በታሪክ ጸሐፊዎች የተመዘገበ ይገኛል።

እተጌሰብለወንጌልና ልጆቹው ገላውዴዎስ በተራራቀ ቦታ ተለያይተው እንዲኖሩ ምክንያት የሆነው የገላውዴዎስ ሥልጣን መንግሥት መያዝ ነው። ከሁኔታው እንደምንረዳው የፖርቱጋሎች ለርዳታ ወደኢትዮጵያ መምጣት ገላውዴዎስ ካለበት ሁኖ ሰምቷል። ለመገናኘት ግን አልቻለም። እተጌሰብለወንጌል ፖርቱጋሎችን በመምራት ግራኝና ቱርኮች ወደመሸጉበት አካባቢ ሲጓዙ የትግራይ ሕዝብ ግልበጥ ብሎ በመውጣት ተከተላቸው። በቦታው ሁሉ የሚታየው የሰው ዓፅምና የወደሙ አብያተክርስቲያናት ብቻ ነበር። እተጌ ሰብለወንጌል ያለምንም ትስቀሳ ሕገ በፍላጎት ሲከተላቸው ተመልክተው ደስ ሲላቸው የደረሰውን ጥ እየተመለከቱ ግን ያለቅሱ ነበር። ፖርቱጋሎችና ኢትዮጵያውያን ተከታታይነት ከሐዘናቸው ብዛት የተነሳ ለማጽናናት ተቆግረው እንደነበር ይነገራል።

ብዙ ተጉዘው የካቲት አንድ ቀን 1533 ዓ.ም ከሰሜን ተራራዎች ካንዱ በስተግርጌ ድንኳናቸውን ተከሉ ይህን ቀን

የልደተሰምአን ቀን በምንለው ስያሜ ፖርቱጋሎች ሰይመውታል (17)። ከሰሜን ተራራ ጀምሮ እስከደቡብ ምሥራቅ አቅጣሚ ያሉት ተራራዎች በቱርኮችና በግራኝ ወታደሮች ተከቧል። በፖርቱጋሎች ትብብር ተንቀሳቅሶ ድንኳን ከመትከል በቀር ሌላ ዝግጅት ያሳደረገውን የኢትዮጵያውያን ጦር ሳይውል ሳያድር ድንገተኛ አደጋ ደረሰበት የግራኝ ወታደሮች ድንኳናቸውን ሲተክሉ ከተራራ ላይ ሆነው ስለተመለከቱ የትላልቅ ድንጋይ ናዳ ቁልቁል እየለቀቁ ብዙ ሰው ገደሉ። ገና ከጅምሩ ይህ አደጋ በመድረሱ በእተጌ ሰብለወንጌልና በሌሎችም ከፍተኛ ድንጋጤ እና ተስፋ መቁረጥ አስከተለ። በሚቀጥለው ቀን ገና ጎሐ ከመቅደዱ አስቀድሞ በእመቤታችን ተማሕፅኖ እግዚአብሔርን ለመኑ፣ ከመካከላቸው ለጦርነት የተሰለፈ ካህን ከያዘው መስቀል ዕግር ተደፍተውም ኑዛዜ አደረጉ። ጳጳሱም ጸሎተፍትሐት እንዳደረሱላቸው ተመዝግቧል። (18)

በወቅቱ ኢትዮጵያ ውስጥ ጳጳስ አልነበረም፣ ፖርቱጋሎች ማንኛውም ከፍያለ የቤተክርስቲያን መዓረግ ያለውን ሁሉ ጳጳስ ይሉታል አስቀድሞ እንደተገለጸው የደብረዳሞ አበምኔትና የአክሱም ንቡረዕድ የመንፈሳዊነቱን ሥራ ይመሩ ነበር። ጳጳስ ተብሎ የተጠቀሰው ከሁለቱ አንዱ ሊሆን ይችላል። ንስሐቸውንና ኑዛዜያቸውን ጨርሰው የጧቱ ብርሃን በግ ሰል ባላቸው ኃይል ተዘጋጅተው ጦርነት ገጠመ ከብዙ መሥዋዕትነት በኋላ ከተራራዎቹ ባንዱ መሸን የነበረውን የግራኝ ጦር ድል መቱት። የዕለቱን ጦርነት የመራው ደሞክሮስቶፎር ነው። በዚሁ ተራራ ቱርኮችና የግራኝ ወታደሮች መሥጊድ ሠርተው ነበር። እነሱ ትተውት ሲሸጉ ካህናቱ ባርከው ቀደሱበት ቤተክርስቲያንም በእመቤታችን ስም ተሰይሞ መዋኢተፀር ተባለ። ፖርቱጋሎች

በቋንቋዋው /ሞላ ሴንሆራ ዴቪክቶርያ/ በማለት ቤተክርስቲያኑን ጠቅሰውታል። ፖርቱጋሎቹ በማንኛውም የቤተክርስቲያን አገልግሎት አብረው ይሳተፉ እንደነበር እንረዳለን። ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ለነሱ ብርት ነበሩ ዓለሙ ሁሉ የቤተክርስቲያንንን ህልውና ወደመዘንጋት አዘንብሎ ስለነበር የዶግማው ልዩነት በፖርቱጋሎች ሲንጸባረቅ አይታይም ብዙ አገሮቹን በማሰስ ክርስቲያን ያሉበትን አገር ፈልገው ያገኙት ኢትዮጵያውያን ብቻ ነው። የነሱ ጥረት የዶግማ ልዩነታቸውን እንደያዙ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያናዊ ሕይወታቸውን ጠብቀው እንዲኖሩ ለማስቻል ብቻ ነበር። ይህን በየአጋጣሚው ተገልጿል።

መዋኢተፀር ተብላ በተሰየመችው የእመቤታችን ቤተክርስቲያን ኢትዮጵያውያንና ፖርቱጋሎች በጦርነቱ ካለቁት ወገኖቻቸው መካከል በቅርቡ ፊሳቸው የተገኘውን ሲቀብሩ ለጥቂት ቀናት ቆዩ ከሞቱት ፖርቱጋሎች መካከል የስምንቱ አስከሬን ብቻ በዚሁ ለመቅበር ተችለዋል። የተራራው መውጫና መውረጃ በሰው ፊሳ ስለተሞላ የእግር መርገጫ አልነበረውም። ከዚህም የተነሳ እተጌ ሰብለወንጌል ባዲሲቷ የእመቤታችን ደብር ተገኝተው ለፈጣሪያቸው ምስጋና የማቅረብ ዕቅዳቸው ሳይሳካ ቀረ። ፊሳ የተቆለበትን ሥፍራ ሁሉ ለማለፍ ስላልቻሉ ከቦታው ሳይደርሱ ቀሩ። ፖርቱጋሎቹን ግን ከእግዚአብሔር የተላካችሁ ናችሁ እያሉ አመሰግኑዋቸው። በተገኘው ድል የተደሰቱ የሰሜን ተራራ ነዋሪዎች ያላቸውን የምግብ ዓይነት በማቅረብ ወታደሮቹን መመገብ ጀመሩ። የመጓጓዣ እንስሳትንም አዘጋጁላቸው።

ግራኝ መሐመድ ከድንጋጤው የተነሳ አንድ ደብዳቤ ለዶምክርስቶፎር ሳክ። ደብዳቤው የያዘው ጽሑፍ "...14 ዓመት ሙሉ

በቁጥጥራ አውየ የገዛሁትን እገር ባንተ በሚመራ ጦር ተሸንፈ ልለቀው አልችልም፤ አንተንና ወገኖችህን ያሳሳተኝ ሰብለወንጌል ናት አሁንም ሁሉን ትተህ ከወገኖችህ ጋር እጅህን ለኔ ሥጥ ካልሆነ ደግሞ ወደአገርህ ተመለስ . . . " የሚል ነበር። ግራኝ አሕመድ ፖርቱጋሎቹን በመሉ መነኮሳት እያለ ይጠቅሳቸዋል።

ትግራይን ያስተዳድር የነበረውና ሮቤል በመባል የሚታወቀው የወቅቱ ባለሥልጣን ሕዝቡን በማስተባበርና ለጦርነት ዝግጅት የሚያስፈልገውን ሁሉ በማቅረብ ያሳየው ተሳትፎ በቃል ለገልፀው አልችልም እያለ ከፖርቱጋሎቹ መካከል አንዱ አድናቆቱን ይገልጻል (19)። ትግራይን ለማስተዳደር የሚሾሙ ሁሉ ትግራማሆን ይባሉ እንደነበር ፖርቱጋሎቹ ገልጸዋል። የሮቤል የመዓረግ ስምም እንደነሱ አባባል የኸው ነበር። የውጭ ጸሐፊዎች ከባሕር ወሽመጥ በስተምዕራብ የሚገኝ ትልቅ ተራራ እያሉ የዞቡልን ተራራ ይጠቅሱታል። በግራኝ ወረራ ጊዜ ይህ ተራራ የተለየ ታሪክ አለው። ግራኝ የዚህን ተራራ የእስተራቴጂ ጠቃሚነት ስላወቀ በማንኛውም አቅጣጫ ድል ሲመታ ፈጥኖ የሚመሸገው በዚሁ ነበር። ከዚሁም በመነሳት የአካባቢውን ቅኝት ሲያደርግ የላሊበላን አድባራት አገኛቸው። ነገር ግን ሲያጠፋቸው አልፈለገም። መላ ኢትዮጵያን ተቆጣጥሮ በሱ መሪነት ሰላም ሲሰፍን አድባራቱን ወደ መስጊድ ለመለወጥ ምኞት ነበረው። ስለዚህ የሱ ወታደሮች ጥፋት እንዳያደርሱባቸው የተለየ ጥበቃ እንዲደረግላቸው አድርጓል።

ፖርቱጋሎቹ ስለኢትዮጵያ ወቅቶች ሲገልጹ የክረምቱ ወራት ስድስት ወር ሙሉ እንደነበር መስክረዋል ይኸውም ከሚያዝያ እስከ መስከረም ነው። እንደነሱ አባባል የሀንድ ክረምትም ልክ

እንደኢትዮጵያ ከሚያዝያ እስከ መስከረም ባሉት ስድስት ወራት ነው የሚሆነው ከውጭ ረዳቶች ጋር ተሰልፈው ድል የቀቀዳቶባትን የመጀመሪያው ጦርነት ውጤት መልካም ቢሆንም የብዙ ሰው ሕይወት የተከሰተበት ነበር። የብዙዎቹ አርበኞች ቁጥር ተቀንሷል። ስለዚህ የሚቀጥለው ጦርነት ባስቸኳይ ቢጀመር ውጤት አልባ እንዳይሆን ለሚቀጥለው ዓመት እንዲሆን ወሰኑ።

በሰሜን ተራራ ዙርያ የአይሁድ እምነት ተከታዮች በብዛት ይገኙ ነበር። በዚሁም የአይሁዶች ተራራ እየተባለ ይጠቀስ ነበር። ፈረንጆቹ ሰሜን ለማለት ይመስላል /ጀሜን/ በማለት ጠቅሰውታል። የሰሜን ተራራ አካባቢ፣ ጠገዴ ላስታና ወገራ ከአክሱም ዘመነመንግሥት ጀምሮ የአይሁድ እምነት ተከታዮች በብዛት ሠፍረውባቸውል። ሙሉ በሙሉ ተቀባይነት ባያገኝም ጉዲት ከነሱ መውጣቷ ይነገራል። አይሁዶቹ ጊዜ እየጠበቁ የሥልጣን ተጋሪዎች እስከመሆን የደረሱበት ጊዜ ነበር። በዘጠነኛውና በ16ኛው ክፍለዘመን መጨረሻ አካባቢ የተወሰኑ አካባቢዎችን በመቆጣጠር በፖለቲካ የበላይነትን ይዘው ታይተዋል። የኋለኛው እንቅስቃሴአቸው በአፄ ሠርፀድንግል ዘመን ነው የታየው። ሰሜንና ወገራ በነሱ ቁጥጥር ሥር ውለው ነበር። አመራራቸው ግን ከግራኝ አመራር የከፋ ጭካኔ የተሞላበት ነበር። በተለይ በወገራ ክርስቲያን ላይ ያደረሱት ዕልቂት አረመኔነትን የተሞላበት ነበር። ብዙ ሳይቆዩ በአፄ ሠርፀድንግል ከወገራ ተባረሩ። በመከታተልም በሰሜን የነበረውን የነሱን ኃይል ለመሥበር ባካሄዱት ዘመቻ ብዙ የአይሁድ እምነት ተከታዮች ለአፄ ሠርፀድንግል ተከታዮች እጃችንን አንሰጥም በማለት በገዛ ራሳቸው ገደል እየገቡ አልቀዋል። የአፄ ሠርፀ ድንግል ወታደሮች የአይሁዶችን

ምሽግ ለመቆጣጠር የጅሉት ከነሱ የሚወርድባቸው የገደል ናዳ ብዙ ጉዳት ካደረሰባቸው በኋላ ነው።

አባ ኃዋዶ የተባሉ መንኲሴ በወገራ ሕዝብ ላይ ከአይሁዶች የደረሰው ግፍ በጣም አሳዛኛቸው። መንኲሴው ከአፄ ሠርፀድንግል ወታደሮች ጋር በመሆን የሕዝቡን ደም ለመበቀል ተነሳሱ። ወታደሮቹንም ሕፃን ሽማግሌ ሴት ወንድ ሳይሉ እንደፈቶ ገዙቱዋቸው። ግዝቱ በክርስቲያንነትም ሆነ በሰብአዊ ተፈጥሮ ሕግ መሠረት ቦታ የለውም። ስህተት ነው። የአፄ ሠርፀድንግል ወታደሮች አካባቢውን ተቆጣጥረው አሰላ በሚያካሂዱበት ወቅት ከወታደሮቹ አንዱ አንዲት የአይሁዶችን ሴት በምርኮኝነት ይዞ በገደሉ አፋፍ ላይ ሲጎዝ ሕይወቱ ካንተጋር ትጥፋ በማለት ሴቷ ወታደሩን ንትታ ገደል ገባች ሁለቱም ሞቱ ይባላል።

ፈላጎች /አይሁዶች/ ከክርስቲያኖቹ የኢትዮጵያ መሪዎች ጋር መስማማት እየተሳናቸው በየዘመናቱ ግጭት በያነሱም ግራኝ ከክርስቲያኖቹ ለይቶ አላያቸውም እሱ የተመለከተው ክርስቲያን አለመሆናቸውን ሳይሆን ከስልምና ውጭ መሆናቸውን ብቻ ነው። እነሱንም ከያሉበት ፈጅቷቸዋል። ስለዚህ የነሱ ከክርስቲያኑ ሕዝብ ጋር ማበር ለግራኝ ውድቀት ከፍተኛ ድርሻ ነበረው። ከግራኝ ወረራ በፊት ጀምሮ የኢትዮጵያውያን የመገበያያ ገንዘብ እሞላ ጨው ሁኖ ቆይቷል። ይህን ከምሥራቅ ኢትዮጵያ እያመጡ በንግድ ለሕዝቡ እንዲዳረስ የሚያደርጉ እነሱ ነበሩ። በግራኝ ወረራ ጊዜ ግን የነሱ የሥራ ድርሻ ከፍተኛ ሆኖ ተገኘ ከውጭ የመጣው ጠመንጃም ሆነ መድፍ ጥይት አልነበረውም ባሩድ እየተሞላ ነበር የሚተኮሰው በብዙ የኢትዮጵያ ምድር ባሩድ መኖሩ ቢታወቅም ለማዘጋጀቱ ዕውቀት ያላቸው

ያስፈልጋል። ስለዚህ ፈላጎቹ /አይሁዶች/ ባሩዱን የማዘጋጀት ጥሩ ልውውጥ ያላቸው ሆነው ተገኙ። ያገልግሉታቸው ጥቅም ስለታወቀ በእተጌ ሰብላሙንጌልና ተከታዮቻቸው ድጋፍ ለሚቀጥለው የጦርነት ጊዜ የሚበቃ ባሩድ እንዲያዘጋጅ ተደረገ። ፖርቱጋሎችና በእተጌ ሰብላሙንጌል የሚመራው ጦርም ከገላውዴዎስ ጋር እንዴት ለመገናኘት እንደሚችሉና ቀጣዩ የጦር ፍልምያ እንዴት መካሄድ እንዳለበት ሲያጠኑ ከረሙ።

ክፍል 2. ሁለተኛው የሰሜን አካባቢ ጦርነትና

የዶምክርስቶፎር ሞት፤

በግራኝ ወረራ ጊዜ በዶበልጥ ኢትዮጵያውያንን የፈጁ ቱርኮች ናቸው። ግራኝ የጦር መሣሪያ ርዳታ ብቻ ሳይሆን በሺ ከሚቆጠሩ ወታደሮች መካከል አብዛኞቹ ቱርኮች ነበሩ። የውጭ ርዳታው ቀደም ብሎ ቢመጣ ኑሮ ያሁሉ ጥፋት ባልተከሰተም ነበር። የእተጌ ሰብላሙንጌል ከውጭ ረዳቶች ጋር መንቀሳቀስን አይቶ ለጦርነት በፈቃደኝነት የተሰለፈው ሠራዊት ብዛት ይህንን ያመለክታል።

የአሸንጌን ሐይቅ ተንተርሶ ከሚገኘው ተራራ አካባቢ ሁለተኛው ጦርነት ተካሂደ። ጦርነቱ የተጀመረው በ1534 ዓ.ም በወርሐ ነሐሴ ነው። እንደነድ ጸሐፊዎች ግን ሁለተኛው ጦርነት በሰሜን ተራራ አካባቢ እንደተካሄደ ይገልጻሉ። ቀደም ሲል የዞብል ተራራ በመባል የተጠቀሰውና ግራኝ ዋና መንሐሪያው አድርጎ የቆየበት ቦታ ይኸው ነበር። የዞብል ተራራ ከሰሜን ተራራ ጋር የተያያዘ በመሆኑ በሁለቱም

ሰዎች /ሰሜንና ዞብል/ መጠቀሱ ለታሪክ ዘጋቢዎች ግራ ሳያጋባ አልቀረም።

ከዚህ ጦርነት ቱርኮች ተቀላቅለውበት ለብዙ ዓመታት በምሽግነት የኖሩ በመሆኑ በፖርቱጋሎች የሚመራው የኢትዮጵያ ጦር ተሸነፈ። ብዙ ኢትዮጵያውያንና ፖርቱጋላውያን አለቁ። ከእተጌ ሰብላሙንጌል ጋር ተሰልፈው ቁስለኞችን በማከም ከነበሩት ሴቶች መካከል ሁለቱ ቆሰሉ። ከፖርቱጋሎች መካከል ሁለት መቶ ያህሉ በዚህ ረገፉ ዶምክርስቶፎር ቆሰሉ። ከሞቱት የፖርቱጋል ወታደሮች በተጨማሪም አሥራ አራቱ የቆሰሉ ነበሩ። ዶምክርስቶፎር ከቆሰሉት ወገኖቹ ጋር ባንዱ የሚካ ቦታ ተደበቀ። እንደገና ከተደበቀበት በግራኝ ሰላዮች ተያዘና ወደግራኝ ተወሰደ ለመያዙ ምክንያት የሆነችው እንዲት መንገደኛ ሴት ናት የሚሉ አሉ። ስለሴትየዋ ሁኔታ ሁለት አባባሎች አሉ። አንደኛው ለግል ጉዳይዋ ስትጓዝ የሷን ኮቴ ተከትለው ጠላቶች ካለበት እንደደረሱ ሲገልጽ ሁለተኛው ደግሞ ሴትየዋ ሆን ተብሎ ለስለሳ እንደተላከች ያስረዳል።

ግራኝ ዶምክርስቶፎር የሰድሳ ፖርቱጋሎች ራስ በድንኳን ውስጥ በየግድግዳው ሰቅሎ አሳየው። በማያያዝም ከሰለመ እንደማይገድለው ገለጸለት በጦርነቱ የቆሰሉ አጎቱና የወንድሙን ልጅም እንዲያከምለት ጠየቀው። እሱ ግን በመሞቱ ቆርጦ ሁሉንም እንቢ አለ በድጋሚ ሃይማኖቱን እንዲለውጥ ጠጋ ብሎ ቢጠይቀው ፊቱ ላይ ተፋበት ይባላል። ግራኝ ስለተበሳጨ ከግንድ ጋር አጣብቆ ካሠረ በኋላ ብዙ ሥቃይ ፈጽሞበት በመጨረሻ በፋስ ከትከቶ ገደለው። በጦርነቱ ከሞቱት በበለጠ ታላቅ ድንጋጤና ሀዘን ተፈጠረ። ዋዶታና ልቅሶ በዛ። እቴጌ ሰብላሙንጌልን የሰ በመሪነት መምጣት ነው ከጦር

ሜዳ እንዲሰለፉ ያበቃቸው ግን የሱ ባጭር መቅረትና የብዙዎች ኢትዮጵያውያንና ፖርቱጋላውያን ማለት ከበፊቱ በበለጠ አደጋ ላይ የወደቁ መሆናቸውን አሳያቸው። ይህ ሽንፈት ሊከሰት የቻለው በብዙ ሺ የሚቆጠሩ የቱርክ ወታደሮች ከግራኝ ጋር ተሰልፈው በመዋጋታቸው ነው። ግራኝ አሕመድ የዶም ክርስቲፎርምን አንገት ቆርጦ ለቱርኩ ውስጥን እንዲሠጡለት ለቱርኮቹ ወታደሮች ሰጣቸው ይህን ያደረገበት ምክንያት ተጨማሪ የጦር መሣሪያ ከቱርክ እንዲላክለት ስለፈለገ ነው። ይሁን እንጂ ቱርኮቹ ወታደሮች በዚሁ አልተደሰቱም በጣም ቅር ተሰኙ። የነሱ ፍላጎት ዶምክርስቲፎርን ከነሕይወቱ ይዘው ለቱርኩ መሪ መስጠት ነበር። ከግራኝ ጋር ተሰልፎ የመዋጋት ፍላጎታቸው በጣም ተቀነሰ ከመካከላቸውም መለያየት ተፈጠረ።

ግራኝ ከዞብል እስከ ሰሜን ተራራ የመሸገውን ጦሩ አሰባስቦ በጣና ምሥራቃዊ ክፍል ወደሚገኙ ሽንተረሮች አፈገፈገ። ምክንያቱም በቱርኮች የሚደረግለት ድጋፍ ቀንሶ በመታየቱ ሁኔታው ስላሰጋው ነው። በሌላ በኩል በሁለተኛው ጦርነት የብዙ ወገኖቻቸው ማለት ይልቁንም የዶምክርስቲፎር መሞት ተስፋ ያስቆረጣቸው ፖርቱጋሎች ወዳገራቸው ወይም ወደህንድ ለመመለስ ወደምጽዋ ሄዱ ግን መርከብ ስላላገኙ ከዚያው ብዙ ተጉላሉ። ጥቂት ወታደሮች ያሉባቸውን ኢትዮጵያውያን እንደገና በአዲስ መልክ ለማሰባሰብ ብዙ ጊዜ ወሰደ ምክንያቱም ዶምክርስቲፎር በሞተበት ጦርነት ያለቀ አልቆ የቀረው በያለበት እንደተበታተነ ቀርቶ ነበርና።

ክፍል 3. የገላውዴዎስና የእቲጌ ሰብለወንጌል

መገናኘት ውጤት

የግራኝ ከዞብልና ከሰሜን ተራሮች ወደጣና አካባቢ ማፈገፈግ ለገላውዴዎስና ለእቲጌ ሰብለወንጌል መገናኘት በር ከፈተ። ፖርቱጋሎችና እቲጌ ሰብለወንጌል በሰሜን አካባቢ ሁለት ጊዜ ጦርነት ሲገጥሙ ለየብቻቸው ነበሩ። ከገላውዴዎስ ጋር የመገናኘት ዕትዳቸው አለተሳካም ነበር። የግራኝ ወታደር አካባቢውን ሲለቅ ግን ወዲያው ተገናኙ። ገላውዴዎስ ዶምክርስቲፎርን ለማየት በጣም ይጓጓ ነበር። መሞቱን ሲሰማ በጣም አዘነ። ከእቲጌ ሰብለወንጌል ጋር ላገኛቸው የፖርቱጋል ወታደሮች በቻለው ሁሉ እንከብካቤ አደረገላቸው።

ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ለሦስተኛ ጊዜ ለሚደረገው ጦርነት ዝግጅት ቀጠለ ያንደኛውና የሁለተኛው ጦርነት የተመራው በዶምክርስቲፎር ነበር። ሦስተኛው ጦርነት ደግሞ በገላውዴዎስ ይመራል። የሰሜን ነዋሪዎች የአይሁድ እምነት ተከታዮች ባሩድ እንዲያዘጋጁ በገላውዴዎስ ታዘዙ። የተበታተነው ወታደር ተሰባስቦና ግንባር ፈጥሮ ለጦርነት መሰለፍ ብቃት እንዲኖረው እስኪሆን ድረስ እምስት ወር በላይ ወሰደ። ሁለተኛው ጦርነት በነሐሴ ወር 1533 ከተደረገ ወዲህ የአዝመራው መሰብሰቢያ ወቅት በመድረሱ ሕዝቡ ምርቱን እንዲሰበሰብ መታገሉ የግድ ነበር።

በዓለ ልደትን በሰሜን አካባቢ ካሳለፉ በኋላ ከወደምዕራብ አቅጣጫ የጦሩ ዘመቻ እንቅስቃሴ ተጀመረ። ስምንት ሺ እግረኞች እምስት መቶ ፈረሰኞች ያሉበት ጦር በጥር 1534 ወገራ ደረሰ።

በወቅቱ እሥራ ሁለት ፖርቱጋሎች ብቻ ነበሩ። ከጦሩ ፊት ለፊት ሥዕሉ አድሕኖ ያለበት ሰንደት ዓላማ ይውለበልብ ነበር። የዚሁ ሰንደት ዓላማ ከለር (የቀለም ዓይነት) በውል አልታወቀም። እቴጌ ሰብለወንጌል ከደብረዳም ወርደው ዱባሩባ ሲጓዙ ከፊት ለፊት ይውለበልብ የነበረው ሰንደት ዓላማ ቀለም (መልክ) ነጭና ሰማያዊ ሆኖ ሥዕሉ አድሕኖ ሳይሆን መስቀል የተሳለበት ነበር የመስቀሉ መልክም ቀይ ነበር። በአራተኛው ዮሐንስ ዘመን መንግሥት የነበረው የሰንደት ዓላማ ዓይነት ከላይ የወይን ጣጅ ከመሀል ቢጫ ከታች አረንጓዴ መልክ ያለው ሆኖ ዙረያው በወርት ሐር የተጠለፈና በግህሉ ንጉሠ ነገሥት ዮሐንስ ንጉሠ ጽዮን ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ ሥዊመ እግዚአብሔር የሚል ጽሑፍ ተጽፎበታል። በወርት የተጠለፈ መስቀልና የእንበሳ ምስል በግህሉ ይታያል (20)።

የግራኝ ኃይል በጣና አካባቢ ቢመሸግም ያንድ ክፍለ ጦር ሠራዊቱ ወገራን እንደተቆጣጠረ ነበር። ይህ ክፍለ ጦር ሦስት መቶ ፈረሰኛ ሁለት ሺህ እግረኛ ነበረው። በገላውዴዎስ የሚመራው ጦር በወገራ የመሸገውን ጦር ለመውጋት ሲነሻ አብረው የነበሩ እሥራ ሁለት ፖርቱጋሎች ወደአገራቸው ለመመለስ ወደምጽዋ የሄዱት ጓደኞቻቸው ወደአገራቸው የመመለሱ ጉዳይ ስላልተሰካላቸው እንደገና ወደ ግህል አገር በመመለስ ላይ ስለነበሩ እነሱ ሳይመጡ ጦርነት እንዳይከፍት አሳስበው ነበር። ኢትዮጵያውያን ብቻ ጦርነቱን ከመሩት መሸነፍ ይመጣል የሚል አስተሳሰብ ነበራቸው። ገላውዴዎስ ግን በነሱ ሳይመራ በወገራ የመሸገውን የጠላት ጦር ገጠመውና ባንድ ሌሊት አፈራርሰው የወገራ ነዋሪዎች ክርስቲያንም ሳያስቡት ብርሃን ወጣላቸው የጦሩ መሪ በዚያው ተገደለ። ገላውዴዎስ ባለበት ወደፊት ገፋና

ከደንቀዝ እስከ ጣና የመሸገውን የግራኝ ጦር ተጋፍጠው ጦርነቱ የተጀመረው በወርታ የካቲት 1534 ዓ.ም ነው።

የወርታ የካቲት ጦርነት ከጥናት ውጭ የተጀመረ ነበር። ብዙ ዝግጅት አልተደረገበትም በመሆኑም የኢትዮጵያ ጦር ድል ተመታ። ብዙ ሕዝብም በጦርነቱ አለቀ። ከጦር መሪዎችም ብዙዎቹ ሞቱ የአፄ ገላውዴዎስ የአክስት ባል የነበረው ስመ ጥር ጆግና በዚሁ ተገደለ። ሸንፈቱ ብዙዎች ኢትዮጵያውያንን ተስፋ አስቆረጠ። ሁለት መቶ ዘመናዊ ጠመንጃ የታጠቁ ቱርኮችን ጨምሮ ከሰባት ሺህ በላይ በግላላት ግራኝ ለጊዜው እጅግ አይሉ ታየ።

ግራኝና ተከታዮቹ ባሉበት ሁሉ የሚኖሩ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን ኑሮ ሰቆቃና ዋይታ ብቻ የዘወትር ዕድላቸው ነበር። ይህ ነው ለገላውዴዎስና ተከታዮቹ ዕረፍት የነላቸው። የነሱን ማሸነፍ በናፍቆት የሚጠባበቅ ክርስቲያን ቁጥር እጅግ ብዙ ነበር። በመሆኑም ኢትዮጵያውያን ብዙ ሳይቆዩ አትጣጫቸውን በመለወጥ የግራኝን ጦር ገጠሙት። ወድያውም ግራኝ ተገደለ። እሱ ተመትቶ ከወደቀ በኋላም ጠመንጃ የታጠቁት ቱርኮች አስቸግረው ነበር። ነገር ግን ከሁለት መቶዎቹ አርባ ያህሉ ብቻ ሲያመልጡ 160ዎቹ በጦር ሚዳው ረገፉ። የድል አድራጊነቱ ፍንጭ እንደታየ ግራኝ ከሰብአዊ ርህራሔ ውጭ በሆነ መንገድ ካንድ ቦታ አጭቆ ለባርነት ያዘጋጃቸውን በብዙ ሺ የሚቆጠሩ ሴቶችና ሕጻናት ክርስቲያን በወገኖቻቸው ኢትዮጵያውያን የምሕረት ምርኮኞች ሆኑ። ከምት የተረፉት የቱርክ ወታደሮች ድልወንበራን ተከትለው ወደ ሐረር ሸሹ(21) ለባርነት ከያካባቢው የሰበሰባቸው ሴቶችና ሕጻናት ከየቤተሰቦቻቸው ጋር እንዲገናኙ ሲደረግ ታላት ደስታ ሆነ። ከጦርነቱ በስተመጨረሻ የግራኝን ራስ ላመጣለት

ኢትዮጵያዊ ከሆነ እኅቱን እንደሚደርስት ፖርቱጋላዊ ከሆነ ከፍተኛ ስጦታ እንደሚሰጠው ገላውዴዎስ ቃል ገባ የገላውዴዎስን ቃል ከሰሙ ኢትዮጵያውያን መካከል አንዱ ሬሳው ከወደቀበት ፈልጎ እንገቱን ቆርጦ አመጣለት። ይሁን እንጂ ከፖርቱጋሎቹ መካከል ገዳዩ እሱ እንዳይደለ ተናገረ። ግራኝን መትቶ የጣለውን ሰው ለማወቅ ምርመራ ተደረገ ግን የገዳዩ ማንነት ሳይታወቅ ቀረ። ስለዚህ ምላሹም ሆነ ስጦታው ሊሰጥ አልቻለም። የኢትዮጵያውያን ክርስቲያን የአሥራ ስድስት ዓመት መከራ በዚህ አካተመ። ግራኝና ተከታዮቹ የመጨረሻው አክርካሪያቸው ብጥስጥሱ ወጣ።

ከግራኝ ድል መመታት ቀጥሎ ለሥልጣን ሲሉ የሰለሙትንና የገዛ ወገኖቻቸውን ክርስቲያን ሲያስፈቅዱ የኖሩትን ሰዎች የማጣራት ተግባር ተደመረ። ከእኔ ልብኝ ድንግል ዘመነ መንግሥት ጀምሮ የሥልጣን ሽኩቻ ከነበራቸው ባለሥልጣኖች መካከል ብዙዎች ከመሰለማቸው በላይ በግራኝ ዘንድ ታማኝነትን ለማግኘት ሲሉ ክርስቲያኑ ሕዝብ ከገባበት እየገቡ በየተገኘበት ሁሉ ይፈቅዱት ነበር ይባላል። በዚህ ተሰልፈው ወገኖቻቸውን ከፈቅዱት መካከል የባሕረ ነጋሽ አባት አንዱ ነበር። ባሕረ ነጋሹ ይስሐቅ በመባል ሲታወቅ የአባታቸው ስም ግን አልተገለጸም። ይህ ሰው የግራኝ ታማኝ በመሆን የግራኝን ልጆች በምግዚትነት አሳድጓል። ግራኝ በተገደለ ጊዜ በምግዚትነት የተረከበውን ልጅ ይዞ ዘሽቶ ነበር። እንደገና ልጁን ይዞ ምሕረት በመጠየቅ ተመለሰ ምሕረትም ተደረገለት። የግራኝን ልጅ በእንክብካቤ እንዲያዝ ገላውዴዎስ ሰላዘዝ ምንም ሳይጓደለበት የተደላደለ ኑሮ ይኖር ነበር።

የባሕረ ነጋሽን አባት ሁኔታ የተመለከቱ ብዙዎች ከላተኞች

ምሕረት ይደረግልናል እያሉ ዘቡ። ገላውዴዎስ ግን ምሕረት አላደረገላቸውም ሁሉንም በሠይፍ አስቆረጣቸው ገላውዴዎስ በዚህ ተግባር ቀጥሎበት ነበር። ይሁን እንጂ ነገሩ የሚያዛልት ሆኖ ስላገኘው በምሕረት ወደመቀበሉ አዘነበል። ይህንን ፅድል ተጠቅመው ብዙዎች ከየተደበቁበት ለንጉሡ እጃቸውን ሰጡ። በምሕረት አዋጁ ተጠቅመው ከገቡት መካከል ዶምክርስቶፎርን ቆሰሎ ከተደበቀበት ሜካ አድፍ በመያዝ ለግራኝ ያስረከበው ሰው ይገኛል። ይህ ሰው ለሥልጣን ሲል የሰለመኖ በግራኝ የመሪነት ደረጃ የተሰጠው ነበር። ባሰሚን አካባቢ ክርስቲያኖችን ያሰቃየ እንደነበር ይነገርለታል። የለየለት አረመኔ በመሆኑ ዶምክርስቶፎር በቁስል እየተሰቃየ እያየው ለግራኝ አስረከበው። ምሕረት ተደርጎለት መመለሱን የተመለከቱ ፖርቱጋሎች መገደል አለበት እያሉ ገላውዴዎስን ይወተውቱት ጀመር።

እነሱ ዶምክርስቶፎርን አሳልፎ መሰጠቱን ያውቁ ነበርና። ገላውዴዎስ ግን አዋጁን ለማፍረስ ስላልቻለ አላስገደለውም። ይሁን እንጂ ፖርቱጋሎቹ ካረፈበት ድንኳን በድንገት ደርሰው ገደሉት፤ ገላውዴዎስም ድርጊቱን አልተቃወመም ዝም አለ። (1)

መጽሐፈ ቄደር

በ16ቱ የስደት ዓመታት ግራኝ በተቆጣጠረው ህሉ የሚኖር ዜጋ ትልቅም ይሁን ትንሽ ካልሰለመ ለመኖር አይቻልም ነበር። ከዚህ የተነሳ ብዙ ሕዝብ ሰላሚል። የሰለመውን ሕዝብ እንደገና ወደ ክርስቶስ ለመመለስ ገላውዴዎስ መጽሐፈ ቄደርን ከፃረዝኛ ወደ ግዕዝ አስተረጎመ። ቄደር የንሥሐ ጸሎት ማለት ነው። እንዲያው መምህራን ቄደርን ከየሐንስ ጥምቀት ጋር ያያይዙታል። ይህ መጽሐፍ ጥንቃቄ

እንደሆነ ይነገርለታል። በቤተክርስቲያን ስደት ከተጀመረ አንስቶ ስደትን ፈርተው ከሃይማኖታቸው የወጡትን ሁሉ ለመመለስ የቤተክርስቲያን አባቶች ይህን መጽሐፍ አዘጋጅተዋል። ከመጽሐፉ በስተመጀመሪያ ይህን የሚገልጽ ፍሬ ነገር እናገኛለን። ይህም የሚከተለው ነው። "...መጽሐፈ ቄደር ዘአንበሩ መምህራን በእንተ ዘክህደ ሃይማኖት አው አርኮስ ሥጋሁ ምስለ ዘኢምዕመናን አው ተባእት አው አንስት አው መነኮስ አው መነኮሳይት" አማርኛ መጽሐፈ ቄደር ሃይማኖቱን ለካደ ወይም ላረከስ ወንድም ይሁን ሴት የወንድ መነኮሴም ይሁን የሴት መነኮሴት የቤተክርስቲያን መምህራን ያዘጋጁት ነው። ቄዳርና ቄድር የተምታቱባቸው ሰዎች ብዙ ናቸው። ግለትም ይህን መጽሐፍ ለመጥቀስ አንዱ ቄዳር ሌሎች ቄድር ወይም ቄደር ሲሉ ይሰማል። ቄደር የሚል ቃል እንዲሁ በዘልማድ የተጀመረ እንደ በመጻሕፍት አይገኝም። ቄዳር ማለት ደግሞ የነገድ ስም ነው። የይስግኤል ልጅ የዘላናች አባት ቄዳር ይባላል (22)። ይህ መጽሐፍ ወደግዕዝ ከተተረጎመ በኋላ ቄድር ተባለ። በዓረብኛ ቀድሮ ይባላል። ትርጉሙ እድፍ ርኩስ ማለት ነው። መጽሐፈ ቄድር ኢትዮጵያ ውስጥ በእጩ እንባቆም እንደተዘጋጀ ያዘጋጁትም እጩ እንባቆም እንደሆኑ የጻፉ ሌሎች (23)። እጩ እንባቆም ዓረብኛን ስለሚያውቁ በትርጉሙ ጊዜ ተካፍለው ሊሆን ይችላል። በላቸው ተዘጋጀ ማለት ግን ስሕተት ነው። መጽሐፈ ቄድር የተዘጋጀበት አገርና ዘመን አልታወቀም ጥንታዊነቱ ግን ኢየሱስ-ጥርም። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን በዚሁ መጽሐፍ ተጠትግ የጠፋትን በጎች ሙሉ ለሙሉ በመጽሐፉ የሠፈረውን ጸሎት በውኃ ላይ ይደገምና ውኃው በተመለሱት ሰዎች ላይ ይረጫል፤ ወይም ይጠመቁታል። ጥምቀት አይደገምም። ስለዚህ ነው ከዮሐንስ ጥምቀት

ጋር መምህራን ቤተክርስቲያን ያያያዙት። የዮሐንስ ጥምቀት የንስሐ ጥምቀት እንደነበረ ትዱስ መጽሐፍ ይናገራልና።

ክፍል 4. በዘመነ ገላውዴዎስ የታየው የኢትዮጵያ

ቤተክርስቲያን ሥርዓተ አምልኮት

1. ጾም

ማንኛውም ክርስቲያን በዘመነ አቢይ ጾም ከወተት ከሥጋና ከቅቤ መከልከል ብቻ ሳይሆን በሚጠግ ነገር በኩልም ከማር ከሚሠራ ሁሉ ጠጅም ይሁን ብርዝ እንዲሁም ከወይን ጠጅና ከጠላ ይከለከል ነበር። የዘመነ ጾም ምግቦች ጤፍና ሥንዴ ከሌሎች የጥራጥራ እህሎች አንድ ላይ ተደባልቀው ይፈጫሉ። ከዚሁ የሚጋገረው እንደራ ጎመንና ሌሎችም ትጠላቅጠሉ በኑግ ዘይት እየተቀቀሉ በሚዘጋጀው ወጥ ይበላል። ምግቡን በቀን አንድ ጊዜ ብቻ ይመገቡታል።

2. የሕዝብ ክርስቲያኑ በቅዱስ ቄርባን ተሳትፎ

ምራቅን የትም መትፋት በኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖች ዘንድ በፍፁም የተከለከለ ነበር። ሕጻናት ሳይቀሩ ከወላጆቻቸው በሚሠጣቸው ትምህርት ሥርዓቱን ያከብሩት ነበር። የእስልምና እምነት ተከታዮች በጸማቸው ወራት በያሉበት ምራቃቸውን ይተፋሉ ክርስቲያኖችም በባህል ደረጃ ከነሱ የወረሱት ይመስላል። ጥንት ግን ከሃይማኖት ጋር የተያያዘ ሥርዓት ነበረው። ቅዱስ ቄርባንን ለሚቀበል ሁሉ ምራቅን መትፋት አጥብቆ የተከለከለ ነው እየተባለ በቤተክርስቲያን ካህናት ስለሚነገር ክርስቲያኖች የካህናቱን ቃል ያከብሩት ነበር። ትዳሴ

የሚቀደሰው ለቆራቢዎች ስለሆነ በቤተክርስቲያን ቆሞ ያስቀደሰ ሁሉ ይቆርብ ነበር፤ የዘመናችን የቅዳሴ አፈጻጸም ለፎርም ያህል ነው። አንድም ቆራቢ ሳይኖር ለፎርም ብቻ ይቀደሳል። በጥንት ዘመን በቤተክርስቲያን ለቅዳሴ የተሰበሰቡ ቅዳሴ ከመጀመሩ አስቀድሞ ንስሐ ይገቡና የሁሉንም ንስሐ የተቀበለ ካህን ጸሎተ ንስሐን ያነባል። ከጸሎተ ንስሐው ቀጥሎ ቅዳሴ ይጀመር ነበር። የቁርባን ጊዜ ሲደርስ ቤቶች በሴቶች ቦታ ወንዶች በቦታቸው ተሰልፈው ቅዱስ ቁርባኑን ይቀበሉት ነበር።

3. የሕማማት ስግደትና በዓለ ትንሣኤ

ሰሙን ሕማማት ከሠርክ ሆሣዕና (እሁድ ማታ) ይጀመራል። ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን የቦታ ልዩነት ሳይኖራቸው ሁሉም በያቅራቢያቸው ከሚገኙ አድባራት በመገኘት ሌት ተቀን በመስገድ ሰሙኑን በሙሉ ያሳልፋታል። ፖርቱጋላዊው ታሪክ ጸሐፊ የዚሁ ሰሞን የኢትዮጵያውያንን ሥርዓተ ጸሎት እጅግ እያደነቀ ገልጾታል። ስለ ስርዓተ ስግደቱ ካሰፈረው ሰፊ ገለጻ ውስጥ የሚከተለው ሐተታ ይገኝ በታል። ...ንጉሡ ገላውዴዎስና እናቱ ሰብለወንጌል የሐዘን ልብስ ይለብሳሉ። (የሐዘን ልብሱ ዓይነት አልተገለጸም) ሌት ተቀን ከቤተክርስቲያን አይወጡም። ከእለተ ስቅለት አስከ እለተ ትንሣኤ ደግሞ ክርስቲያኖች በሙሉ በማያቋርጥ ዜማና ንባብ አገልግሎት ያከናውናሉ። ሰሙን ሕማማት ከመድረሱ በፊት ወንዶች ከየሚካው ማር ይሰበሰባሉ። የማሩ አሰባሰብ ለሁለት ነገር ነው፤ ማሩ ለበዓለ ፋሲካ እንዲጠጣ ይዘጋጃል ሰሙ ደግሞ ለዕለተ ትንሣኤ (ትንሣኤክ ለእለ አመን

ሲባል) ለዑደት መብራት ይዘጋጅበታል። የቅዱሳን ስዑር ማታ ቤቶች ከወደራ ቅጠል የተሠራውን መስቀል በራሳቸው ጤጉር ላይ ይስካሉ።

እኛ ባለንበት በዓለ ትንሣኤ በጣና አካባቢ ተክብሯል። ከአምስት መቶ የሚበልጡ መነኮሳት በከፍተኛ ድምጽ ሲዘምሩ አደሩ። ሥርዓተ ዑደቱ ሲካሄድ ንጉሡ ከእናቱ ጋር በተገኙበት ለኛም እንደ መኳንንቱ የክብር ቦታ ተሰጦን ጠመንጃችንን ይዘን ለበዳሉ ድምቀት ሰጠነው ሁላችን በያለንበት የያዝነውን ጠመንጃና ከዓረቦች የማረክነውን መድፍ ተኮስን። በዚህ ጊዜ ንጉሡና እናቱ እጅግ ተደሰቱ የግራኝን ውድቀት አሳይቶ ለዚህ ላባቸው አምላክ ምስጋና አቀረቡ። ከአሥራ ስድስት ዓመት የሰደት ዘመናት በኋላ ለዚሁ እለት በደስታ መከበር የመጀመሪያው ነበር። የዕለቱ ሥነ ሥርዓት በዚሁ ሁኔታ ሲፈጸም እስከሚቀጥለው እሁድ ምንም ሳይለወጥ ሥርዓተ ጸሎቱ ቀጥሏል(23)።

የዚሁ ዘመን ወርታ ክረምት እስኪያልፍ ድረስ ገላውዴዎስ በቁጥር አነስተኛ የሆኑትን የቤተመንግሥቱ ጠባቂዎች ብቻ አስቀርቶ ቀሪዎችን ወታደሮች ፈረሰኛውና እግረኛው ለየብቻ በመመደብ በተለያዩ ቦታዎች ተመድበው እንዲከረሙ አደረገ። ምክንያቱም የጣና አካባቢ ነዋሪ ሕዝብ የግራኝ ምሽግ ሆኖ ስለቆየ በጣም ተጎሳቁሎ ስለነበር ወታደሩን ለመመዝገብ ባለመቻሉ ነው።

ከስደት ዓመታት በኋላ ለመጀመሪያ ጊዜ በዓለ ፋሲካን ብቻ በድምቀት መከበሩን ተመልክተናል። ቀጥሎ የምንመለከተው የዘመን መለወጫና መስቀል እንዴት እንደተከበሩ ይሆናል። በወርታ መስከረም 1535 ዓ.ም ሦስት በዓላት በደመቀ ሁኔታ ተከብረዋል። እነሱም የዘመን መለወጫ መስቀልና የጸም ክርስቶፎሮ ተስካር ናቸው። የዘመን መለወጫውና መስቀል የአካባቢ ሥርዓት ምንም ለውጥ

አልነበረውም። በጥዚግው ምሽት በአካባቢው በሚገኙት ኮረብታዎች ደመራ ይቀጣጠላል። በንጉሡ ገቢም እንዲሁ እንደሌላው ሁሉ በተመሳሳይ ጊዜ ደመራው ይቀጣጠላል። ንጉሡ ከቤቱ ውስጥ ተቀምጦ በመስኮት ሥርዓቱን ይመለከታል። ከሚኖ የተሠራ ችቦ የያዙ ወታደሮች በሀላት ተካፍለው ፈረሰኛው ባንድ በኩል እግረኛው በሌላ በኩል በመሆን ግቢውን ይዞራሉ። ሁሉም በዓሉን በተመለከተ መንፈሳዊ መዝሙር ይዘምራሉ። በበዓሉ ዕለት (መስቀልም ሆነ የዘመን መለውጫ) ምንም የተደረገ ነገር የለም መንፈቀ መዓልት ሲሆን ብቻ በቤተክርስቲያን ተቀደሰ።

ከሁለቱ በዓላት ቀጥሎ የተከበረው የዶምክርስቶፎርር ተዝካር ነው። ለተዝካሩ በዓል ከመላ የኢትዮጵያ አድባራትና ገዳማት ተጠርተዋል። የተዝካሩ ግብዣ ባንድ ቀን አላላቀም ለብዙ ቀናት ቀጥሎ ነበር። ሦስቱንም በዓላት በኃላፊነት ያዘጋጀው ዴገልሃን ነው። ዴገልሃን የአፄ ልብነ ድንግል እሳት ወለተትዳሳን የተባለችውን ያገባ ሲሆን ንጉሡ ገላውዴዎስ ከቦታ ሲዘዋወር ሰንደቅ ዓላማ ይዞ ፊት ለፊት ይጓዛል። አፄ ልብነ ድንግል ያዕቆብ የተባለውን ልጃቸው አቤተ ያዕቆብ በግለት ልብሰ መንግሥት አልብሰው ለመንዝ ሕዝብ በአደራ ሰጥተው ሲሄዱ ዴገልሃን ራስ ተብሎ አካባቢውን ይቆጣጠር ነበር። የግራኝ ጦር እያገፋ ሲመጣ ማያት በተባለው ቦታ የልብነ ድንግልን ግማሽ ጦር በመምራት አንድ ጊዜ ድል አድርጎት ነበር።

ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን የዶምክርስቶፎርር የገላውዴዎስና የእቱጌ ሰብለወንጌልን የተቀነባበረ አመራር በማግኘታቸው ክርስቲያናዊና ሰብአዊ ሕይወታቸውን ለመምራት የበቁት እስካሁን እንደተገለፀው አሥራ ስድስት ዓመት ሙሉ እጅግ የመረረ መከራ

አላልፈው ነው። ያ ሁሉ መሥዋዕትነት ባይከፈል ኑሮ የክርስትና እምነት በኢትዮጵያ ፈጽሞ ሊታይ አይችልም ነበር። እንደሌሊያ፣ ግብፅ፣ ሱዳንና ሌሎችም የምዕራብ አፍሪካ አገሮች የዓረቦች ባሕል ጽንጽና ሥርዓት መናኸሪያ ሆኖ ልትቀር ነበር። ከኢትዮጵያ የሚሠረዘው የክርስትና እምነት ብቻ አልነበረም። ኢትዮጵያውያንም ይጠፋ ነበር። የዓረቦች ዋና ዓላማ ኢትዮጵያዊ የሆነ በሙሉ በባርነት ሸጠው ከጨረሱ በኋላ ኢትዮጵያን የራሳቸው አገር ለማድረግ ነበር። ጥንታውያን ኢትዮጵያውያን ግን ከሌሎቹ ያፍሪካ አገሮች የተለዩ ሆነው ተገኙ ከባርነት ይልቅ የተከፈለው መስዋዕትነት ተከፍሎ ግንኙነታቸውን ግብክበር መረጡ ያሰቡትም ተሳካላቸው።

ጥንታውያኑ ኢትዮጵያውያን የመጀመሪያዎቹን ክርስቲያኖች ይዘት ያላትንና እንደሌሎቹ የአውሮፓ አገሮች ከአሕዛብ የተወረሰ ባሕል ያልተቀላቀለበትን ቤተክርስቲያን ጠብቀው ለማቆየት የቻሉት በወንዝ በጽንጽና በልዩ ጥቅም ሳይለያዩ ነው። የሥጋዊ ጥቅም ማስገኛ ቡድን በማጽጽም ሥውር ደባ ግራመድ በመካከላቸው አልነበረም። ታሪክ የሚጻፈው ትውልዱ የቀድሞውን ክርስቲያናዊ ሕይወት ተመልክቶ ካሁኑ ጋር በማመዛዘን ቤተክርስቲያኑን ለመጠበቅ ይቻላል ዘንድ ነው።

ጥንታውያን ኢትዮጵያውያን ክርስቲያን የአፍ ክርስቲያኖች ብቻ አልነበሩም። የልብና የሥራ ክርስቲያኖች ነበሩ እንጂ በዘመናችን በየጠረፋስ ይቅርና በየመሐል አገሩ ቃለ እግዚአብሔርን ሰምተው የማያውቁ እጅግ ብዙዎች ናቸው። እስታዋሽ ግን የለም(24)። በቤተክርስቲያን ጸጋ መንፈስ ቅዱስ ቢበዛ ይቻላል ነበር። እሁን የሚታየው ግን የገንዘብ ብዛት ነው። ከገንዘቡ ጋር ጠላት ወደቤተክርስቲያን ገብቷል። የተረከበውን የሚያባክን ዘረቀርጥም

ይባላል። ማኅተሙ ጋንዲ የተባለው ሕንዳዊ አንቀፅ ብፁ-አንን (ማቴዎስ 5) ተመልክቶ በዚህ የሚመሩ ካሉ ተጠምቄ ወደነሱ እገባለሁ አለ። ነገር ግን የሚያነሱትን አንዲ የሚመሩበትን አላገኘም። ወደ ክርስቶስ ሕንዳዊ ሰዎች በሩን ዘጉበት መምለኬ ጣኦት እንደሆነ ሞተ። በዘመናችን የምንመለከተው የቤተክርስቲያን ዙርያም ከዚህ የተለየ አይደለም። መጻሕፍትን የማንበብ ልምድ በሰው ሁሉ ቢኖር ለቤተክርስቲያን ምን ያስፈልጋል። ለሚለው ጥያቄ መልስ ሊያገኝ ይችላል። መማር ለሰጋዊ ጥቅም ማሰገኛ ብቻ ሆኖ መቅረት የለበትም ለመንፈሳዊም መቅረፍ አለበት።

ምዕራፍ ሦስት

የሮማውያን ጣልቃ ገብነትና የገላውዴዎስ የሃይማኖት

መግለጫ

አፄ ልብነ ድንግል በሥልጣን እያሉ የነበረው ግብፃዊው የኢትዮጵያ ጳጳስ አባ ማርቆስ በእርጅና ምክንያት ተዳክሞ በላነበር የመርከብ ላይ የጠጉር አስተካካይነት ሥራውን በመተው የኢትዮጵያን ቤተክርስቲያን ለመቆጣጠር አልፎኑስ ወደ ኢትዮጵያ መጣ። አንዴ ከሮሜ ተሾምኩ ሌላ ጊዜ ከግብፅ ተላኩ እያለ ብዙ የማጥበርበር ውትወታ ቢያካሂድም ተቀባይነት አላገኘም። ተመልሶ ወደ አውሮፓ ሄደ። በኢትዮጵያ ሊቆይ ያልቻለው የግራኝ ወረራ ተጀምሮ በላነበር ለሕይወቱ ስለሰጋ ነው። ግራኝ እንደተሸነፈ ወድያው መጣ። ከኢትዮጵያውያን ጋር ተሰልፈው ግራኝን በማስወገድ ከፍተኛ

አስተዋጽኦ ያበረከቱትን ፖርቱጋላውያን በመሣሪያነት ሊጠቀምባቸው ብዙ ሞክረ። በዚሁም ተግባሩ 12 ዓመት ያህል ቆየ።

ሁለት ዓመት ሙሉ ከኢትዮጵያውያን ጎድን ተሰልፈው በየጦር ሚዳው ከረገፉት የቀሩት ፖርቱጋላውያን ገላውዴዎስ እንደማንም ኢትዮጵያዊ ርስትና ጉልት ሰጥቶአቸው በሰላም መኖር የጀመሩትን የፖለቲካና የሃይማኖት ጥያቄ እንዲያቀርቡ ይገፋፋቸው ጀመር። እነሱ ያላሰቡትን ከልብነ ድንግል ጀምሮ ከኢትዮጵያ ምድር ተቆርሶ ለፖርቱጋል መንግሥት እንዲሰጥ ስምምነት ተደርጓል፤ እያለ በሀሰት እያግባባ ከኢትዮጵያውያን ጋር የነበራቸውን ወንድማዊ አብሮ መኖር እንዲበላሽ አልፎኑስ ዋና ምክንያት ሆነ (1)። በሌላ በኩል ጳጳስ ሆኜ የኢትዮጵያን ቤተክርስቲያን መምራት አልብኝ እያለ በግልጽ ገላውዴዎስን ከመጠየቅ አልፎ ስድቡንና ዘለፋውን ያወርደው ጀመር። ገላውዴዎስ ለፖርቱጋሎች ብቻ ጳጳስ መሆኑን አውቆለት ነበር። ነገር ግን በዚሁ አልረካም 12 ዓመት ሙሉ እንደተራገመና እንደተሳደበ ኖረ። ገላውዴዎስ አባ ጉሳብ የተባለውን ግብጾዊ ጳጳስ አስመጣ። ወደ ሠላሳ ዓመታት ለሚጠጋ ጊዜ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ጳጳስ አልነበራትም። የግራኝ ወረራ ከመጀመሩ አስተድሞ ከገላውዴዎስና ከእቲጌ ሰብለወንጌል ጋር ተሰልፈው ለመልካም ዓላማ የቆሙትን ፖርቱጋላውያን መሣሪያ በማድረግ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያንን በጎቶ ለመንጠቅ የሚከለፈለፈው አልፎኑስ ብቻ አልነበረም፤ አንድሬ ዳ አዚየዶ የተባለውም እንደሱ በግወናበድ የተሰለፈ ነበር። የዚሁ ሰው የትውልድ አገር አልተገለፀም ግን በሮማ ካቶሊክ ሥር በሚተዳደረውና ኢየሱሳውያን በመባል የሚታወቀው ድርጅት አባል ነው። እሱም ከሮማ ፓፓ ተሹሜ መጣሁ አለ። የአባጉሳብ ከግብፅ

መምጣትንና የአቤዶ መምጣትን ሲያይ አልፎትስ ተበሳጭቶ ወደ አገሩ ሄደ። ገላውዴዎስ ለአቤዶ የፖርቱጋሎች ጳጳስ መሆኑን አወቀለት። ገላውዴዎስ ለላሃይማኖት ደብረ ዳሞ ላይ ብዙ ስለተማረ የጠለቀ የቤተክርስቲያን እውቀት ነበረው። ስለዚህ ከአቤዶ ጋር የሃይማኖት ክርክር ያነሳ ነበር። የራሱን እምነት ለማጠንከር እንጂ ሃይማኖቱን ለመለወጥ አይደለም።

አቤዶ የኢትዮጵያን አየር ከተለማመደ በኋላ እንደአልፎትስ ጳጳስ መሆኑን ቤተክርስቲያን ጳጳስ መሆን አለብኝ እያለ ይወተውት ጀመር አልፎ ተርፎም ንጉሡን ተራ ስድብ ይሰድበው ነበር። ንጉሡ ግን ስድቡንና ውትወታውን በትዕግሥት ያልፈው ነበር። በሱ ተንኮልና በአልፎትስ ምክር ፖርቱጋሎች ያገቡዋቸውን ኢትዮጵያውያት ሴቶች የካቶሊክን እምነት እንዲቀበሉ ያደርጉ ጀመር። ሁኔታውን ገላውዴዎስ ቢያውቅም ከነበረው የፖለቲካ ችግር አንጻር በዝምታ ተመልክቶታል። የጳጳስናውን ነገር ሳይሳካለት ሲቀር አቤዶ የዜግነት መብት ተሰጥቶአቸው በአገር የሚኖሩትን የፖርቱጋል ተወላጆች የፖርቱጋል ሰንደቅ ዓላማ እንዲያውለበልቡ ገፋፋቸው እነሱም ማውለብለብ ጀመሩ። ገላውዴዎስ ግን ድርጊቱን በዝምታ አላለፈውም ባስቸኳይ አስወረዳቸው ባገሬ የማንም ባዕድ አገር ባንዲራ እንዲውለበለብ አልፈቅድም በማለት አስጠነቀቃቸው (25)።

ገላውዴዎስ የተወሰነ ማኅከላዊ መናገሻ አልነበረውም። በግራኝ የተመዘገበሩትን አብያተ ክርስቲያናት በማሳደስና በመሥራት ነው ዘመነ መንግሥቱን ያላለፈው። በልብነ ድንግል ጊዜ በተደረገው ጦርነት ከግራኝ በፊት የኢትዮጵያን ክርስቲያን በድንገት እየደረሰ ይፈጅ ያነበረው ማሐፋዝ በአባ ገብረ እንድርያስ ሲገደል ድል ወንበራ ግራኝን

አግብታ ስትኖር ግራኝ ሲገደል እንደገና አምልጣ ሐረር መግባቷ መገለፁ ይታወሳል። ሴትየዋ ድጋሚ ኑር የተባለውን ሌላ ሰው አገባች። ኑር የግራኝ የእህት ልጅ ነው። ኑር ድልወንበራን እንዳገባ ብዙ ሳይቆይ ወታደር አሰባሰቦ ወደሸዋ መሬት ተመልሶ በቡልጋ አካባቢ ወረራ ጀመረ።

ገላውዴዎስ የመካነ ሰማዕትንና የተድባበ ማርያምን እድላት አጠናቅቆ እንደገና ወደጎጃም በመመለስ ጎጃም ውስጥ የምትገኘውን ደብረወርቅ ማርያምን በማሠራት ላይ ነበር። የቡልጋን መወረር (በኑር) ሰማ። ጊዜው መርጋ ዓቢይ ጾም ወደማለቁ የተቃረበበት ነበር። ገላውዴዎስ የቡልጋ መወረርን ሲለማ ባስቸኳይ ወደዚያው ዘመተ። ጦርነቱን በመምራት ላይ እያለ ሞተ። የሞተው በዕለተ ስትለት ነው። ይህን በተመለከተ በክብረ ነገሥት የተጻፈውን እንመልከት "...ወሶበ ሰምዓ ንጉሥ ምፅአተ ኑር አስተጋብእ ሠራዊተ ወሐረ ይጻባዕ ወእንዘ ይትረአይ ገፀ በገፅ በፅሑ መነኮሳት ኅበ ንጉሥ አባ ቶሐንስ ዘደብረ ሊባኖስ ወአባ መቃርስ ወካልአን ብዙኃን መነኮሳት...ወሞተ በይእቲ ዕለት ምስለ ብዙኃን መነኮሳት..."(26)

አማርኛ ንጉሡ የኑርን መምጣት በሰማ ጊዜ ሠራዊቱን ሰብስቦ ይዋጋ ዘንድ ሄደ። የደብረ ሊባኖስ አባ ቶሐንስና አባ መቃርስ ያሉባቸው ብዙ መነኮሳትም አብረው ዘመቱ በዚያውም ሞቱ።

አቤዶ ለሚከተለው እኩይ ዓላማ መንገድ ያገኘ መሰሉት "ገላውዴዎስ ሊሞት የቻለው የካቶሊክን እምነት ባለመቀበሉ ነው" እያለ ያስወራ ጀመር። ክርስቶፎር ደጋማ አራት መቶ የፖርቱጋል

ወታደሮችን መርቶ የመጣው ከዓረቦችና ከቱርኮች ጥፋት የኢትዮጵያ ክርስቲያኖችን ለመታደግ ነበር እንጂ እምነታቸውን ለማስለወጥ እንዳልነበር መገለፁ አይዘነጋም። ፖርቱጋሎቹ ከብዙ አገር ሙከራ በኋላ ፅቅዳቸው የተሳካላቸው በኢትዮጵያ ብቻ ነው የግራኝን ጦር ከአተጌ ሰብለወንጌልና ከገላውዴዎስ ጋር በሚጋፈጡበት ጊዜ ለሕይወታቸው ቅንጣት ያህል እንዳልሳሱና ወደ ኋላ እንዳላሉ ታሪኩ በግልጽ አሳይቶናል። ቤርሙዴዝና አቤዶ ግን በመከራ ወቅት ዳር ተቀምጠው ሲመለከቱ ኑረው የሰላም ፍንጭ ሲታይ የተኩላነት ጠባያቸውን በበግ ለምድ ሸፍነው ብቅ አሉ። ብዙ ነገርንም አበላሹ። ትክክለኛቸውን ፖርቱጋሎች በማታለል ለህተት ላይ እንዲወድቁና የነሱን ግላዊ ፍላጎት ማሟያ እንዲሆኑ ገፋፋቸው።

ቤርሙዴዝ ፖርቱጋሎቹን አወናብዶ ከጉያው ቢያስገባም ከነሱ አልፎ ሌላ ተከታይ በማጣቱ ለወደፊት ኢትዮጵያ ችግር ላይ የምትወድቅበትን አጋጣሚ ለመጠበቅ ወደአገሩ ተመልሶ ሄደ። አቤዶ ግን በርግማንና በስድብ ለብዙ ጊዜ ኢትዮጵያ ውስጥ ተቀመጠ። አቤዶና ቤርሙዴዝ በመካከላቸውም መግባባት እንዳልነበረ ይታያል። ሁለቱም ከሮማ ፓፓ ተሹሜ የመጣሁ እኔ ነኝ እየተባባሉ እርስ በርስ ይወነጃሉ ነበር።

ከገላውዴዎስ ቀጥሎ የመንግሥትነትን ሥልጣን የተረከበው ሚናስ ምንም እንኳን የኢትዮጵያ ምሥራቃዊ ክፍል በቱርኮች በመያዝ ምክንያት ከፍተኛ የፖለቲካ ችግር ቢኖረውም አቤዶን እንደወንድሙ ገላውዴዎስ ሊታገሠው አልቻለም። ከሁሉ አስቀድሞ በጋብቻ ምክንያት የካቶሊክን እምነት የተቀበሉትን ኢትዮጵያውያት ሴቶች ወደቀደመው የኦርቶዶክስ እምነታቸው እንዲመለሱ ሲል አወጀ። ፖርቱጋሎቹ

ያለገደብ ይዘውት የነበረውንም ርስት እየቀነሰ ለኢትዮጵያውያን ሰጠ። አቤዶን ወደግዞት አስገባው የግዞት ዘመኑ ሲጨርስ አቤዶ ወደድዋርዋ ሄደና በዚያው ቆይቶ ሞተ።

ገላውዴዎስንም ተራ ስድብ በመሰደብ አቤዶ አናዶት ነበር። የጥንት ኢትዮጵያውያን ነገሥታት የትም ይሁን ጎራዴ ከወገባቸው አይለዩም ነበር። ገላውዴዎስ ጎራዴውን ታጥቆ በቤተመንግሥቱ ግቢ ሲዘዋወር አቤዶ በለመደው ልቅ የሆነ ቅዋ የለሽ እንደበቱ ሰደበውና ጎራዴውን መዝዞ ለመምታት ቃጣው። ወዲያው ግን ስሜቱን በመቆጣጠር አንተ ወራዳ በገላውዴዎስ እጅ ለማዕትነትን ተቀበለ እንደትባል ነው የፈለግኸውን ያህል ክብርሰ ላንተ አልሰጥህም አለው ይባላል።

ታሪክ ነገሥትና ክብረነገሥት እየተባሉ በየገዳማቱና አድባራቱ የሚገኙ መጽሐፍት ብዙ መስተካከል የሚገባው ስሕተቶች ይዘው ይገኛሉ። ታሪክነገሥት ተብሎ በሚጠቀሰው መጽሐፍ ውስጥ ስለእዚ ሚናስ ከመዘገበው ታሪክ መካከል እተጌ ሰብለወንጌልና ገላውዴዎስ ሚናስን ለጦር መሣሪያ መያዣ ለፖርቱጋል ንጉሥ ሸጠውት እንደነበርና ገላውዴዎስ ሲሞት ሚናስ በካቶሊኮች ተቀብቶ ከሮማ ሲመጣ የካቶሊክ ጳጳስ አብርት መጥቶ እንጦጦ ላይ ስለተቀመጠ የጎዳም ቅብአቶች እየመጡ ከሱ ክህነት ይቀበሉ እንደነበር ያትታል። ይህን የሚጽፉት የግዕዝን ቋንቋ ያወቁ ካቶሊኮች ሊሆኑ ይችላሉ ወይም ደግሞ ቅብአቶችን ለማስጠላት ኢትዮጵያውያን ጽፈውት ሊሆን ይችላል። እስካሁን እንደሚታወቀው ቅብላት የሚለው የሃይማኖት ስያሜ የተነሳው በአሥራ ሰባተኛው ክፍለ ዘመን ነው (1)።

1. በዚህ ዘመን ለካባቢ ከካቶሊኮች መካከል እንደ መጥቶ በእዲስ ለበባ አካባቢ ከሚገኙ ተራራዎች በጎፋ ተቀምጦ ነበር። እንጦጦ ግለትም በእርምጃ የተራራ የወል ስም እንደሆነ፤ ካቶሊካዊው ቋንቋ ባለግወፋ ዝምተኛ ሲሆን ቢናገርም የመናፍቅነት ቃል ስለሚናገር በዚህ ምክንያት የእንጦጦ መጥባር ሲናገር በዓመት ያቸውም እራት እንደሚባል ይነገራል።

ገላውዴዎስ የፈረሱትን አብያተ ክርስቲያናት በማደስና ለቀቢጸ ብዙ ተጋልጠው የኖሩትን ክርስቲያን በማረጋጋት ብዙ ደክሟል። ቤርመዴዝና አቤዶ ደግሞ ለአሥራ ዘጠኝ ዓመት ያላ የኢትዮጵያውያን ቤተክርስቲያን ህልውና ለማጥፋት ብዙ ተፍጨርጭረዋል። ብዙ የሃይማኖት ምስቅልቅልነት እንዲከሰትም አድርገዋል። ነገር ግን የሁለቱ መሠሪዮች አሜክላ የተሞላበት ትምህርት ሥር እንዳይሰድ ገላውዴዎስ የሃይማኖት መግለጫ አውጥተዋል። የሃይማኖት መግለጫው ትምህርት ገለዴዎስ በመባል ይታወቃል። በትምህርቱ ውስጥ የጳውሎስን መልእክት /ገላትያ 10+15/ በመጥቀስ መሠረት በማድረግ የመገረዝን አላስፈላጊነት ገልጿል። ስለቅዳሜ መከበር ባሰፈረው ሐተታ በቅዳሜና በእሁድ የአከባበር ሥርዓት ልዩነት ሊኖር እንደማገባ ካስረዳ በኋላ በተለይ የክርስቲያን የቅዳሜን አከባበር ከአይሁድ ጋር እንዳይመሳሰል መጠንቀቅ እንደሚያስፈልግ ይመክራል።

ሥጋን ስለመብላት ያሰፈረው መግለጫ በጳውሎስ መልእክት ወደሮሜ ሰዎች በተጻፈው /ሮሜ. 14+13 - 23/ ፍሬነገር የተመሠረተ ነው። ይህንኑ በማብራራት በእግዚአብሔር ፊት ሁሉም የተባረከና ለሰው ልጆች የተሠጠ ነው ይላል። ከዚህ ጋር ያስቀመጠው እንደ ታሪክ አለ። ታሪኩ ቆስጠንጢኖስን ይመለከታል። ትልቁ ቆስጠንጢኖስ ክርስትናን የተቀበሉ አይሁድ የአሳማን ሥጋ በእለተ ትንሣኤ እንዲበሉ አስገድዷቸው ነበር ይልና ድርጊቱን ይታወግል የሃይማኖት መግለጫው በግዕዝ ብቻ ተጽፎ ስለሚገኝ በግዕዝና በአማርኛ ቀጥሎ ተርጧል።

በስመአብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ ፤ አምላክ።

ዝንቱ ውእቱ ሃይማኖትየ ወሃይማኖት አበውየ ነገሥት እስራኤላዊያን ወሃይማኖት መርዒትየ እለህለው በፀደ መንግሥትየ።

ንሐነ ነአምን በ፩ አምላክ ወበወልዱ ዋሕድ ኢየሱስ ክርስቶስ ውእቱ ቃሉ ውውእቱ ኃይሉ። ውእቱ ምክሩ ውውእቱ ጥበቡ። ዘሀለመ ምስሌሁ እምቅድመ ይትፈጠር ዓለም። ወበገሪ ጭዋዕል መጽእ ንቤን እንዘ ኢየዐርቅ እመንበረ መለኮቱ። ወተሰብእ እመንፈስ ቅዱስ ወእማርያም እምቅድስት ድንግል። ወተጠምቀ በዮርዳኖስ በ፱ ክረምት ጩኑ ብእሴ ፍጹመ ወተሰቅል ዲበ ዕፀ መስቀል በመዋዕል ዲኣሱስ ጳንቤናዊ። ሐመ ወሞተ ወተቀብረ ወተንሥእ በማለስት ዕለት። ወእምዝ በ፺ ዕለት ዓርገ በስብሐት ውስተ ሰማያት ወነበረ በየማን እቡሁ። ወካዕበ ይመጽእ በስብሐት ይኮንን ሕያዋን ወሙታን ወእልቦ ማገለቅት ለመንግሥቱ።

ወነአምን በመንፈስ ቅዱስ እግዚእ ማሕያዊ ዘሠርፀ እምአብ። ወነአምን በአሐቲ ጥምቀት ለሰረየተ ኃጢአት። ወንሴፍ ትንሣኤ ሙታን ለሕይወት ዘይመጽእ ለዓለም አሚን።

ንሐነሰ ነሐውር በፍኖተ ንጉሥ ጽዮሕ አማናዊ ወኢናዶንን ኢለየማን ወኢለፀጋም እምትምህርተ አበዊን ፤ ወ፪ሐዋርያት ወጳውሎስ ፈልፈለ ጥበብ ወ፪ ወ፪ እርድእት ወ፪፻፲ ወ፪ ርቱዓን ሃይማኖት ዘተጋብሎ በኒቅያ ፤ ወ፺ በቀስጥንጥንያ ወ፪፻ በሌፈሶን። ከመዝ እሰብዝ ወከመዝ አሜህር እነ ገላውዴዎስ ንጉሥ ዘኢትዮጵያ ወስመ መንግሥትየ እጽናፍ ሰገድ ወልደ ወናግሰገድ ወልደ ናአድ።

ወበእንተ ምክንያተ አክብሮትን ዕለተ ቀዳሚት ሰንበት እኮ ዘናከብራ ከመ አይሁድ እለ ሰቀልዎ ለክርስቶስ እንዘ ይብሉ ደሙ

ሳዕሌን ወላጅ ውሉድን። እስመ እሙንቲሰ አይሁድ ኢይቀድሱ ማየ ወኢያንድዱ እሳተ ወኢያበሰሉ ጸብሐ ወኢየሐብዙ ኅብስተ ወኢይፈልሱ እመቤት ውስተ ቤት።

ወባሕቱ ንሕነሰ ናከብራ እንዘ ናዓርግ ባቲ ቁርባን ወንገብር ባቲ ምሳሐ በከመ እዘዙን አበዊን ሐዋርያት በዲድስቅልያ። አኮ ዘናከብራ ከመ ሰንበተ አሉድ እንተ ይእቲ ዕለት ሐዳስ ዘይቤ ዳዊት በእንቲአሃ ዛቲ ዕለት እንተ ገብረ እግዚአብሔር ንትፈሃሕ ወንትሃሃይ ባቲ። እስመ ባቲ ተንሥሐ እግዚእን ኢየሱስ ክርስቶስ ወባቲ ወረደ መንፈስ ቅዱስ ላዕላ ሐዋርያት በጽርሐ ጽዮን። ወባቲ ተሰብሐ ውስተ ክርሠ ቅድስት ማርያም ድንግል በኩሉ ጊዜ። ወባቲ ይመጽእ ደግመ ለዕሢተ ጻድቃን ወለፍዳ ኃጥአን።

ወበእንተ ሥርዓተ ግዝረትኒ አኮ ዘንተገዘር ከመ አይሁድ እስመ ንሕነ ናአምር ቃለ ምህሮሁ ለጳውሎስ ፈልፈለ ጥበብ ዘይቤ ተገዢሂ አይበቁዕ ወኢተገዢሂ ኢያሠልጥ ዘእንበለ ዳእሙ ሐዳስ ፍጥረት ዝውእቲ አሚን በእግዚእን ኢየሱስ ክርስቶስ። ወካዕበ ይቤ ለሰብሐ ቅርንቶስ ዘሂ ነሥሐ ግዝረተ ኢይንሣእ ቁልፈተ። ኩሉ መጽሐፈ ትምህርቱ ለጳውሎስ ህለወ ኅቤን ወይሚህረን በእንተ ግዝረት ወበእንተ ቁልፈት። ወባሕቱ ግዝረትስ ዘኮነ በኅቤን በልማደ ሀገር ከመ ብጥንተ ገጽ ዘኢትዮጵያ ወናባ። ወከመ ስቁረተ እዝን ዘሰብሐ ህንድ። ዘንተሰ ዘንገብር አኮ በዐቲበ ሕገን ኦሪት ዳእሙ በልማደ ሰብእ።

ወበእንተ በሊዓ ሐራውያኒ አኮ ዘንትከላእ በዐቲበ ሕገን ኦሪት ከመ አይሁድ ለዘኒ በልዓ ኢናስቆረሮ ወኢናረኩሶ ወለዘኒ ኢበልዓ ከመ ይብላዕ ኢናጊብር። በከመ ጸሐፈ አቡነ ጳውሎስ ለብሔረ ሮሜ እንዘ ይብላ ዘኒ በልዕ ኢይመንኖ ለዘኢይበልዕ ወለኩሉሙ እግዚአብሔር

ተወክሮሙ። መንግሥተ እግዚአብሔር ኢኮነት በመብልፅ ወበመስቲ ኩሉ ንጽሕ ለንጹሐን ወእኩደሰ ለሰብእ በሊዕ ምልሰ ዕትዓት። ወማቴዎስ ወንጌላዊ ይቤ አልቦ ዘይክል አርኩሶቶ ለሰብእ ዘእንብለ ዘይወፅእ እምአፋሁ። ወዘሂ ውስተ ክርሥ ይበውእ ወይትገመር ጽመ ወይትገደፍ ወይተከዕው ወይንጽሕ ኩሉ መባልዕት። ወበብሂሉ ዝንቱ ቃሉ ነሰተኩሉ ሕንጻ ስሕተቶሙ ለአይሁድ እለ ተምህሩ እምጽሐፈኦሪት።

ሊተሰ ሃይማኖትየ ወሃይማኖተ ካህናት ማእምራት እለ ይሚህሩ በትእዛዝየ በዐፀደ መንግሥትየ ወኢይትገሃሡ እመፍኖተ ወንጌላ ወእምትምርተ አቡነ ጳውሎስ ኢለየማን ወኢለፀጋም። ወበመጽሐፈ ታሪክኒ ጽሑፍ ህሉ በመጽሐፈ ዚኣነ እስመ ቆስጠንጢኖስ ንጉሥ እዘዘ በመዋዕለ መንግሥቱ ለኩሎሙ እለ ተጠምቁ አይሁድ ከመ ያብልዕዎሙ ሥጋ ሐራውያ በዕለተ ትንሣኤሁ ለእግዚእን ኢየሱስ ክርስቶስ። ወባሕቱ በከመ አደዋ ልቡ ለሰብእ ይትሂረም እምበሊዓ ሥጋ እንሰሳ። ቦ ዘያፈቅር ሥጋ ዓሣ ወቦ ዘያፈቅር በሊዕ ሥጋ ይርሆ። ወቦ ዘይትሂረም እምበሊዕ ሥጋ በግዕ ለኩሉ ዘከመ አደዋ ልቡ ይተሉ። ከመዝ ውእቱ ሥምረቱ ወፈቃዱ ለሰብእ። በእንተ መብሊዕ ሥጋ እንሰሳሰ አልቦ ሕገ ወአልቦ ቀኖና ውስተ መጽሐፈ ሐዲስ፤ ኩሉ ንጽሕ ለንጹሐን። ወጳውሎስኒ ይቤ ዘሰ የእምን ኩሉ ለይብላዕ።

ዘንተ ኩሉ ዘጽህቁ ለጽሐፍ ከመ ትትእምር ጽድቀ ሃይማኖትየ። ተጽሕፈ በ፲ ወ፳፻፴፱ ዓመት እምልደተ እግዚእን ኢየሱስ ክርስቶስ እመ ፳፻፲ ለሰኔ በሀገረ ዳሞት።

አማረኛው በስመአብ ወወልድ ወመንፈስ ቅዱስ ፩ዱ አምላክ

በግዛቲ የሚኖሩ መንጋምቼና የራሴ ያባቶቼም እስራኤላውያን ነገሥት ሃይማኖት ይህ ነው። እኛ ባንድ አምላክ እናምናለን ባንድ ልጁ

ኢየሱስ ክርስቶስም እናምናለን። እሱ ቃሉ ነው እሱ ጋይሉም ነው። እሱ ምክሩ ነው እሱ ጥበቡም ነው። ዓለም ላይፈጠረ ከሱ ጋር የነበረ በኋለኛውም ዘመን ከመንበረ መለኮቱ ሳይለይ ወደኛ መጣ። ከመንፈስ ቅዱስና ከግርድም ትድስት ድንግልም ሰው ሆነ። በቋዘመንም በየርዳናስ ተጠመተ። ፍፁም ሰውም ሆነ በኢንጢናዊ ጸላጦስ ዘመንም በዕፅ መስቀል ላይ ተሰቀለ። ታመመ፣ ሞተ፣ ተቀበረ፣ በሦስተኛውም ዕለት ከሙታን ተለይቶ ተነሣ ከዚያ በ40 ዕለት በምሥጋኛ ወደሰግያት ዓረገ በአባቱ ቀኝም ተቀመጠ በሕያዋንና በሙታን ላይ ይፈርድ ዘንድም ዳግመኛ ይመጣል። ቁመንግሥቱም ፍጻሜ የለውም። ግሕየዊ በግሆን ከአብ በሠረጸ መንፈስ ቅዱስም እናምናለን። ለጋጢአት ሥርየት በአንዲት ጥምቀትም እናምናለን ለግመጣው ሕይወት የሙታንን ትንሣኤ ተስፋ እናደርጋለን እስከ ለዓለሙ አግን።

እኛስ በተጠረገና አግኖዊ በሆነ የንጉሥ መንገድ እንገዳለን። ከአባቶቻችን አሥራ ሁለት ሐዋርያት የጥበብ ምንጭ ከሆነው ጳውሎስ ትምህርት ከሰባ ሁለት አርድዕት ትምህርት ከሦስት መቶ አሥራ ስምንት ሃይማኖታቸው ከቀናት በኋላ የተሰበሰቡ አባቶች በቁስጥንጥንያ ከተሰበሰቡ መቶ ሃምሳ አባቶች በኤፌሶን ከተሰበሰቡት ሁለት መቶ አባቶች ትምህርት ወጥተን ወደቀኝ ወይም ወደግራ እናዘነብልም። የናኦድ ልጅ ወናግሠገድ ልጅ አጽኖፍ ሠገድ የመንግሥቱ ስም የሆነው እኔ የኢትዮጵያ ንጉሥ የሆንኩ ገዳውዲዎስ እንደዚሁ እስብካለሁ እንደዚሁም አስተምራለሁ ዕለተቀዳሚት ሰንበትን ስለግክበር በተመለከተ ደሙ በኛ ላይና በልጅ ልጆቻችን ላይ ይሁን በግለት ክርስቶስን እንደሰቀሉት አይሁድ አይደለም የምናከብራት እነዚያ አይሁድ በዕለተ ቀዳሚት ውሃ አይቀዱም አባት አያንዳም ወጥ

አይሠሩም፣ እንጂራ አይጋግሩም ከቤት ወደቤት አይመላለሱም። እኛ ግን ምሥጢረ ቁርባንን በመፈጸም አባቶቻችን ሐዋርያት በዲዲስታልያ እንዳዘዙን ግዕድ በግዘጋጀት እናከብራለን። ሐሴትን እናድርግ በርስዋም ደስ ይለን ዘንድ እግዚአብሔር የሠራት ቀን ይህች ናት። /መዝ.118+20/ ብሎ ዳዊት እንደተናገራት አዲስ ዕለት እንደሆነችው እሁድ ሰንበት እናከብራትም። እሁድ ሰንበት ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ የተነሳበት፣ መንፈስ ቅዱስ በሐዋርያት ላይ በጽርሐጽየን የወረደባት በትድስት ድንግል ከርስ ያደረባት ናት። ዳግመኛም ለጸድቃን እስረታቸውን ለጋጥአን ፍጻሜውን ለመከፈል በዚችው ዕለት ይመጣል።

የግዝረት ሥርዓትን በተመለከተም እንደ አይሁድ አንገዘርም። በኢየሱስ ክርስቶስ ግመንን መሠረት ያደረገ አዲስ ፍጥረትን ሆኖ መገኘት እንጂ መገረዝም ቢሆን ወይም አለመገረዝ አይጠቅምም ብሎ የጥበብ ምንጭ የሆነው ጳውሎስ ያስተማረውን ትምህርት እናውቃለንና /ገላትያ 5+5.69 ፖቆር.7+19/ ሁለተኛ ለቆሮንቶስ ሰዎች መገረዝም አለመገረዝም አይረባም ብሎአቸዋል። የጳውሎስ የትምህርት መጽሐፍ በኛ ዘንድ አለ። ስለግዝረትና ስለቁልፈት /ሸለፈት/ ያስተምረናል። በሀገራችን የሚታየው ግዝረት ከጥንታውያን የኖባና የኢትዮጵያ የመጣ ልማድ ነው። የሕንድ ሰዎች የጀሮ ላይ ቀለበት አለቸው ይህም ባሕላቸው ስለሆነ ነው። በሰው አካል ላይ የምናየው ሁሉ የኦሪትን ሕግ ለመጠበቅ ሳይሆን ከሰው ልማድ የመጣ ነው።

የእርያን ሥጋ ለመብላት የኦሪትን ህግ በመጠበቅ ከመብላት አንከለክልም። ይህን የሚያደርጉ አይሁድ ናቸው። የበላውን አንጸደፈውም የማይበላውን እንዲበላ እናስገድደውም። አባታችን ጳውሎስ የበላው ያልበላውን አይናቀው። /ሮሜ.14/3/ ሁሉንም

እግዚአብሔር ተቀሏቸዋልና እንዳለ። የእግዚአብሔር መንግሥት በመብልና በመጠዋ አትገኝም። ንፅሕና ላላቸው ሁሉ ንፁህ ነው። እየተጠራጠሩ የሚበሉት ብቻ ነው መጥፎ። ወንጌላዊው ማቴዎስ በውን የሚያረከበው ከአቶ የሚወጣ ብቻ ነው ብሏል።

የኔ ሃይማኖትና እኔ በምገዛው አገር በትዕዛዜ የሚያስተምሩ አባቶቼ ካህናት ሃይማኖታቸው ይህ ነው። ከወንጌል መንገድና ከአባታችን ጳውሎስ ትምህርት ወደግራና ወደቀኝ አይሉም። ክርስትና የተቀበሉትን አየሁድ ንጉሥ ቆስጠንጢኖስ በዘመነመንግሥቱ በአለተ ትንሣኤ የእርያ ሥጋን እንዲያበሉዋቸው አድርጓል የሚል የታሪክ መጽሐፍ አለ። ነገር ግን ሰው ሁሉ ልቡ እንዳሰበው የእንስሳት ሥጋ ከመብላት ይከለክላል ወይም ይበላል። የዓሣ ሥጋ የሚወድ አለ የዶሮ ሥጋን የማይበላ አለ። ሰው ሁሉ ልቡ እንዳሰበው የእንስሳት ሥጋ ከመብላት ይከለክላል ወይም ይበላል። የዓሣ ሥጋ የሚወድ አለ የዶሮ ሥጋን የማይበላ አለ። የበግ ሥጋንም የማይበላ አለ ሰው ሁሉ እንደፍላጎቱ የተለያየ ነው። በሐዲስ መጽሐፍ ስለእንስሳት ሥጋ መብላት የተደነገገ ሕግም ሥርዓትም የለም። ለንፁሕን ሁሉ ንፁሕ ነው። ጳውሎስም የሚያምን ሁሉ ይብላ ብሏል። ይህን ሁሉ ለመጻፍ የተገደድኩት የሃይማኖቱ እውነተኛነት እንድትታወቅ ነው።

ነሐሴ ፳፫፻፲፱ ዓመተ ምሕረት በሀገረ ዳሞት ተጸፈ።

ምዕራፍ አራት

የግራኝ ዘመንና በኢየሩሳሌም የኢትዮጵያ ገዳማት

በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ስም ሰፊ ቦታ በኢየሩሳሌም ተጠብቆ ይኖር ነበር። ኢየሩሳሌምን ከሚያስተዳድሩ መንግሥታት ቦታውን የተረከቡት ኢትዮጵያውያን ነገሥታት ስለሆኑ ደርሰውልማን ተባለ። ደርሰውልማን ግለት የንጉሥ ገዳም ግለት ነው። ኢትዮጵያውያን ክርስትናን ከተቀበሉ ጀምሮ ከኢየሩሳሌም አልተለዩም። በ388ና በ389 መካከል ኢየሩሳሌም /ኢየሩሳሌም/ የተባለው ሮማዊ ለወገኖቹ ወደሮም በጻፈው ደብዳቤ ኢትዮጵያውያን ከግብፆችና ሕንዶች ጋር በኢየሩሳሌም ይኖሩ እንደነበር ገልጿል (27)። ከ8ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ለሁለት ጉዳተኛ ኢትዮጵያውያን በኅብረት የየብስ ላይ ጉዞ ያደርጉ ነበር። የባሕሩ ላይ ጉዞ በዓረቦችና በቱርኮች የባሕሩ መገኛ ስለተገታ ይመስላል። አንደኛው ጉዞአቸው ከግብፅ ጳጳስ ሎግስመጣት ሲሆን (28)። (29)። ሁለተኛው ኢየሩሳሌምን ለመሳሰል ነበር። አንድ ሰውን ለጸሐፊ ምዕራባዊ ለመሳሰል በ470 ዓ.ም ኢየሩሳሌም ሄዶ በነበረ ጊዜ ብዙ ኢትዮጵያውያን በነዋሪነት መመልከቱን ገልጾ ጽፏል። በነዋሪነት ከያቸው ኢትዮጵያውያን ሌላ በግመሮች ተጭነው ኢየሩሳሌም ሲገቡ ሌሎች ኢትዮጵያውያንን በሲናይ በፊሃ መመልከቱንም ያስረዳል። ተወላጅነቱ የእንግሎ-ባስክን የሆነውና ጆርጅን ውስጥ ያፃፉ ክፍል ኢጲስ ቆጶስ የነበረው /ፔሊያል/ በመባል የሚታወቀው ሰው ኢየሩሳሌምን ለሚኖሩ ኢትዮጵያውያን መነኩሳት ምግብ ሰይሆን አይቀርም በግለት የታሪክ ሊቃውንት ይገምታሉ። የፆታዊ የጥጃት ኢትዮጵያውያን ወደ ኢየሩሳሌም ጉዞ በሁለት የቱክጊል ነበር። ይህም የባሕርና የየብስ ነው።

ሀ. የየብስ ጉዞ . በመሠረቱ በየብስ ለመጓዝ የሚገደዱት የገንዘብ አቅም የሌላቸው መሆናቸውን እንገነዘባለን። የየብስ ላይ ጉዞው በበለጠ አደጋ የባረው /የወጣ፣ የወረርሺን፣ የሽፍታ . . . /። የየብስ ተጓዥዎች በሐማሌን በኩል ወደከረን ከዚያ ምድረ ሱዳንን አዳርጠው ግብፅ ይደርሳሉ። በመተጣልም ከየብስ ወደየብስ በሥራዊት ካናል በኩል ተሻግረው ኢየሩሳሌም ይደርሱ ነበር።

ለ. የባሕር ላይ ጉዞ - የባሕር ተጓዦች የእግር ጉዞአቸው እስከቀይ ባሕር ድረስ ብቻ ነበር። ቀይባሕርን በመርከብ አዳርጠው ወደየመን ይሄዳሉ። ከየመን በሁለተኛ መርከብ ወደጅዳ ይሄዳሉ። ከጅዳ በሦስተኛ መርከብ ሰሜን ድረስ ይጓዛሉ። ከሰሜን እስከ እስክንድርያ ወደብ ድረስ በእግር ይጓዙና ከእስክንድርያ ወደብ በመረከብ ተሣፍረው ጃፍ ወደተባለው ወደብ ይደርሳሉ። ከጃፍ ወደብ የሁለት ቀን መንገድ በሰግር ተጉዞው ኢየሩሳሌም ከተማ ይደርሳሉ።

የይኩናአምላክ ልጅ ያግብአጽቴን ባይብራስ ወደተባለው የግብፅ ውልጣን ስለጳጳስ ጥያቄ መልእክተኞችን ወደግብፅ ሲልክ በመልእክተኞቹ አግካይነት በኢየሩሳሌም ለሚኖሩ ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ደብዳቤና ሥጦታ መላኩ ተጽፏል። ደብዳቤው በዓረብኛ ተተርጉሞ በግብፅ ቤተመዛግብት ተጠብቆ ይኖር ነበር። ከዚያ ወደ ፖሪስ ቤተመጻሕፍት ተወስዷል። ዛሬም በዚያው ይገኛል። ጥናው የግፅን ጽሑፍ ግን ሲገኝ አልቻለም። ደብዳቤው በስተመጀመሪያው ያስፈረው በላምታን ነው። የደብዳቤው ጥና ፍሬ ነገር መነኮሳቱ ብርድና ቃጠሉ ከሚፈራረቅበት አገር ሃይማኖታቸውን ጠብቀው ልመኖር መቻላቸውን ይዘረዝራል። በመልእክተኞቹ በኩል ለመነኮሳቱ ሥጦታ መላኩንም ያብራራል። የሥጦታው ዓይነት መተሻሻግና አንድ

ቀይ ሐር መነፃጸፊያን ያጠቃልላል። ሥጦታዎቹን በበዓላት ብቻ እንዲጠቀሙባቸው ያሰባል። ደብዳቤው በስተመጨረሻው ያስፈረው ፍሬ ነገር መነኮሳቱ ስለሚያስፈልጋቸው ሁሉ አንድ ባንድ ዘርዘረው በጽሑፍ እንዲልኩለት ንጉሡ መጠየቁን ነው።

በጥንት ዘመን በኢየሩሳሌም የሚኖሩ ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ለታላላቅ መንፈሳውያን በዓላት ፅላታዊ ድርሰት እያዘጋጁ በያሬዳዊ ዜማ በማቀናበር ይዘምሩ ነበር። ቋሚውን የያሬድ ዜማ ያልተጠቀሙበት ምክንያት ምናልባት ድጓን የተማሩ ሊቃውንት እዚያው ለመሄድ ፈቃደኞች ሳይሆኑ ቀርተው ይሆናል። የጥንት ዘመን የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ሊቃውንት ከግንም ሥጋዊ ጥቅም በበለጠ ቅድምያ ይሠጡት የነበረው ለግስተማሩ ሥራ ነበር። በስተቀመጡበት አካባቢ የተግሪ እጥረት ከገጠማቸው በስፋት ጉባኤ የሚተከሉበትን ቦታ ፍለጋ ይጓዛሉ። ስለዚህ ኢየሩሳሌም ቢሄዱ የሚግርላቸው ስለማይኖር የዜማ መምህራን በኢየሩሳሌም የነበሩ አይመስልም። በ14ኛው ክፍለ ዘመን ለበዓል ሆግዕና ያዘጋጁት ባለእዝማች ድርሰት ተገኝቷል። ድርሰቱ ከዚህ በታች ቀርቧል። "ንዚኑ ክብራ ለእድግት እስመተፅዕነ ለእሌሃ ነደጸላት፣ ነዘልባል ጋይል ኦ ትሕትና ዘእንበል መሥፈርት፣ ኦ ትሕትና ዘእንበልዓትም፤ ተቀበልዊ ነሢኦሙ ዓፅፁቱ በቀልት ደቂቱ ለእፋግ መሕፃናት።"

ድርሱልጣን ብመቸውም በበለጠ ታዋቂነትን አግኝቶ የታየው በ14ኛው ክፍለዘመን ነው። ሆራ፣ ዘዊላና ቁስቋም በተባሉ ቦታዎች ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ብሎ መንፈሳዊ ሥራን በማከናወን ላይ ገባ። መልካው መንፈሳዊ ሥራቸው በብዙ አገሮች ታውቆ ይከበራል። ከዚያም አልፎ ዓለማቀፍነት ይዘት በብራቸው ገዳማት ለምሳሌ

እንደደብረሲና በመሳሰሉት ገዳማት ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ይገኙ ነበር። በተለይ ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ያልነበሩባቸው ገዳማት በግብፅ እልነበሩም።

በ15ኛው ክፍለ ዘመን ይህ ሁኔታ እንዳለ ነበር ምንም የተጓደለበት ነገር አልነበረም። አሥራ አንድ ያህሉ ኢየሩሳሌምን የተሳለሙ አውሮፓውያን በኢየሩሳሌም ስለነበሩ ኢትዮጵያውያን መኖራቸውን ብዙ ጽሑፍ አስፍረዋል። ከአሥራ አንዱ መካከል ሃንስትሮት ይጠቀሳል። ሃንስትሮት ትውልዱ ጀርመን እንደሆነ ታውቋል። ይህ ሰው በጌታ መቃብር ላይ ቦታ ከነበራቸው አገሮች መካከል ኢትዮጵያውያን መሆናቸውን ገልጾ ጽፏል። ሁለተኛው ስለኢትዮጵያውያን ገልጾ የጻፈው ሩስያዊ ካህን ግራቲኒዩ ይባላል። አርመኖችና ኢትዮጵያውያን ብቻ በጌቲሴማኒ ቦታ እንደነበራቸውና በዚሁም ቤተክርስቲያን ሠርተው መንፈሳዊውን ሥራቸው ያከናውኑ እንደነበርና ጌቲሴማኒ የተባለው ቦታ በኢትዮጵያውያን ብቻ ይጠበቅ እንደነበር ገልጿል።

በ1434 ዓ.ም አፄ ዘርአያዕቆብ ለመነኮሳቱ መጽሐፈ ሲኖዶስን እንደላኩ ይነገራል። ከላኩት መጽሐፍ ውስጥ " . . . ወከፈለክሙ ከመቅተለምት መካናቲሁ ትጥሳተ እመክን ቁፅረቱ እስከመክን ዕርገቱ" የሚለውን የግላቸው የግብረታቻ ድጋፍ አስፍረውበታል።

ከመጽሐፈ ሲኖዶስ በተጨማሪ አፄ ዘርአያዕቆብ ለመነኮሳቱ ደብዳቤ ጽፈው ነበር። በደብዳቤውም ሆነ ከመጽሐፈ ሲኖዶስ ጋር ባሠፈሩት ጽሑፍ ኢትዮጵያውያን መኖራቸውን በግንኙነትም የኢየሩሳሌም የአዋልኮት ቦታ የራሳቸው የሆነ ይዞታ እንደነበራቸው የሚያስረዳ ነው። በጌታ መቃብር ግርያም መግደላዊት ጌታን ያየችበት ቦታ? ጌቲሴማኒ? ቤተሐሌም? ደብረዘይት የኢትዮጵያውያን ይዞታዎች እንደነበሩ

የሚያሳይ የአፄ ዘርአያዕቆብ ግብረጃ አለ። በተጠቀሱት ቦታዎች የሚበሩ መብራቶች አፄ ዘርአያዕቆብ ልከዋል። በ16ኛው ክፍለዘመን መጀመሪያ ገደማ

1. ኢትዮጵያውያን በኃላጊታ ከአርመኖች አጠገብ መቀደሻ ነበራቸው፤
2. ጌታ የአፕሀ አክሊል ከዳፋበት ቦታ የተሠራው ግርያም መግደላዊትና የሐንስ መጥምት መቀደሻዎች፤
4. አብርሃም ልዩ ከሰዋበት ቦታ የሚገኘው መቀደሻ፤
5. ደብረ ጽዮን ያለው የዳዊት ዋሻ የኢትዮጵያውያን ይዞታ ሆኖ ግዮቱን የቤኒሰ ነዋሪ የሆነው በርቦኔ ምርሲኒ መሥከረዋል። ደህን ለግለት የቻለው ኢየሩሳሌም ሂዶ ሁሉን ስለተመለከተ ነው በግርያም መግደላትና የሐንስ ስም አንድ ላይ ቤተክርስቲያን መሥራት የጥንታውያን ኢትዮጵያውያን ልማድ ነበር። የመጀመሪያው የአክሱም ጽዮን የቤተክርስቲያን ሕንፃ አንድ ላይ ያተያያዘ ሆኖ የግርያም መግደላዊትና የየሐንስ ቤተክርስቲያን ነበረበት። ይህም በክፍል አንድ ተዘርዝሮ ተገልጿል።

እስከ 16ኛው ክፍለ ዘመን በይዞታም በመንፈሳዊ ሥራ እንቅስቃሴም የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ከአገር ውስጥ ብቻ ሳይሆን ከአገር ውጭም በተስተካከለ ሁኔታ ጥሩ ርምጃ ስታሳይ ቆየች። ከዚያ ወዲህ ግን በውስጥም በውጭም የነበረው የእድገት ርምጃዋ ተገታች። መገታት ብቻ ሳይሆን የተከታተለ ቁልቁል መንሸራተት አንድ ብቁ ጀመረ። የኢየሩሳሌም ይዞታዊም የመበላሸቱ ምክንያት የተጀመረው በዚሁ ዘመን ነው። የግራኝ ወረራ በአገር ውስጥ እንደደረሰው ዕልጅት በኢየሩሳሌም አላደረሰም። ነገር ግን በ16ኛው የወረራ ዘመን በኢየሩሳሌም የነበሩ ኢትዮጵያውያን መነኮት እየሞቱ አለቁ። ይዞታቸው

የሆነ የኢየሩሳሌም አካባቢ ቦታ ሁሉም እደጋ ላይ ወደቀ። ከዚያ ወዲህ የተነሱ የኢትዮጵያ ነገሥታት ስለኢየሩሳሌም ምንም ትኩረት አልነበራቸውም።

በ17ኛው ክፍለዘመን መጀመሪያ ሁለት ኢትዮጵያውያን ብቻ ከኢየሩሳሌም ታይተዋል። እነሱም አንድ ካህንና አንድ ምዕመን ነበሩ። ለብርሃም ልዥን የሰዋበት ቦታ ባንዲት ኢትዮጵያዊት ሴት ብቻ ሲጠበቅ ማየታቸውን ከምዕራባውያን ጸሐፊዎች መካከል የገለጹ አሉ። በ1652 ዓ.ም አንድ ቄስና ጥቂት ምዕመናን በዚሁ እንደነበሩም ተገልጿል። ሁኔታው እየከፋ ሄደ በ18ኛው ክፍለዘመን አንድም ኢትዮጵያዊ በዚሁ የማይታይበት ሁኔታ ተፈጠረ። ይህም የደርሡልማን የጨለማ ዘመን ተብሏል። ከ18ኛው ክፍለዘመን እስከ ዘጠነኛው መጀመሪያ ላይ ጥቂት ኢትዮጵያውያን መነኮሳት በኢየሩሳሌም መሰብሰብ ጀምረው ነበር። እነሱም በ1830 ዓመተ ምሕረት በቦታው በተነሳው ተላላፊ በሽታ አለቱ።

እንደና አንዳንድ እያሉ ከጊዜ ወደጊዜ ጥቂት መነኮሳት መሰባሰብ ጀመሩ ከተሰበሰቡት መነኮሳት መካከል የቡልጋ ተወላጅ የሆኑ አባ ወልደ ሰማዕት አንዱ ናቸው። እኔ የሐንስ በሰሜን ምሥራቅ ኢትዮጵያ በወራሪነት የገቡትን ግብዎች ጠራርገው ሲያስወጡ ግብዎቹ ብዙ ንብረት እያንጠባጠቡ ሸሹ። ከነሱ የተገኘው ንብረት በአንድ የአዲ የሐንስ ቤተመንግሥት ግቢ ተከማችቶ እያለ አባ ወልደ ሰማዕት ከኢየሩሳሌም ተነስተው ደስታቸውን ለመግለጽ ወደ እኔ የሐንስ መጡ ንጉሠ ነገሥቱን አግኝተው ደስታቸውን ከገለጹ በኋላ በምርዝ የተከማቸውን ንብረት ተመልክተው በጣም እድኑ። እኔ የሐንስም ንብረቱ የሚጠቅማቸው ከሆነ አንዲትም ሳያስቀሩ እንዳለ ተረክበው

ወደ ኢየሩሳሌም እንዲወስዱት ፈቀዱላቸው እኔ የሐንስ ደህን ማድረጋቸው ከእራት ጫቶ ዓመታት ላላነለ ጊዜ በንስዳላ ኑሮ ጊዜያቸው በመግፋት የኖሩትን የኢየሩሳሌም ኢትዮጵያውያን መነኮሳት የሞራል ድጋፍ እንዲሆናቸው በማሰብ ነው። መነኮሳቱም ከእኔ የሐንስ የተደረገላቸውን ሥጦታ ሲያዩ ከፍተኛ የመንፈስ ጥንካሬ ተሰማቸው። ይሁን እንጂ መነኮሳቱ ዘረ ቆርጥሞቹ አልነበሩም። የተላከውን ንብረት አልተቀራመቱትም። በዘመኑ የራሳቸው የሆነ የአምልኮት ቦታ አልነበራቸውም ስለዚህ ከተላከላቸው ንብረት ቀንሰው ቦታ ገዙበትና ከዚያው በቀረው ንብረት ቤተክርስቲያንን ማሠራት ጀመሩ።

በዚህ መካከል እኔ የሐንስ በመተማው ጦርነት ሞቱና እኔ ምኒልክ ተተኩ። የኢየሩሳሌም ኢትዮጵያውያን መነኮሳት በቀረው ንብረት የቤተክርስቲያኑ ሕንፃ ሊያልቅላቸው ስላልቻለ ተጨማሪ ገንዘብ እንዲልካቸው እኔ ምኒልክን ጠየቁ። መነኮሳቱን ወክለው ጥያቄውን የላኩት ከላይ ሰማቸው የተጠቀሰው አባ ወልደሰማዕት ናቸው። ነገር ግን ምንም መልስ ሳይሰጣቸው ብዙ ቆዩ በመጨረሻም መልስ ስላጡ ሌላ አማራጭ አገኙ። ይኸውም ከተገዛው ቦታ ቀንሶ መሸጥና በተገኘው ሽያጭ በጅምር የቀረውን የቤተክርስቲያኑ ሕንፃ ማስፈፀም ነበር ይህንንም አደረጉ።

በዚህ መካከል በምንኩስና ፎርም እየተጠቀሙ የውስጥ ለውስጥ ፖለቲካ አራማጆች እንደገቡ እንረዳለን። የቤተክርስቲያኑ ሕንፃ ለፍጥኔ ደረሰ ደብረ ገነትም ተብሎ ተሰየመ። የገዳሙ አበዎኒት አባ ወልደሰማዕት በቤተክርስቲያኑ መግቢያ በር ላይ በእኔ የሐንስ መሠራቱን የሚገልጽ የግዕዝ ጽሑፍ በጉልህ እንዲነበብ አድርገው አጸፋበት። በዚህ ጊዜ ከመነኮሳቱ መካከል ለሰላይነት የተተመጡት

መነኮሳት የአፄ ዮሐንስ ስም በቤተክርስቲያኑ በር ላይ መጻፉን በመቃወም አባ ወልደሰማዕትን በአፄ ምኒልክ ከሰቡዋቸው። አፄ ምኒልክም አባ ወልደሰማዕትን ወደ አዲስ አበባ አስመጥተው የአፄ ዮሐንስን ስም በማስገባታቸው ከወቅቱዋቸው በኋላ በግዞት ደብረ ሊባኖስ አስገቡዋቸው። አባ ወልደ ሰማዕት ከደብረ ሊባኖስ ጠፍተው በዕግር ጉዞ ምድረ ሱዳንና ምድረ ግብፅን በማጽረጥ ኢየሩሳሌም ተመለሱ። ይሁን እንጂ መነኮሳቱ ንጉሣችንን ከድተህ የመጣህ ነህ በማለት ወደ ገዳሙ እንዳይገቡ ከሰከሱዋቸው። እሳቸውም ሰደቀኛ ሆነው ቀሪውን ሕይወታቸው በመግፋት በዚያው መተው ቀሩ (30)።

ከ19ኛው ክፍለ ዘመን ወዲህ አገርንና ቤተክርስቲያንን የሚያስመሰግኑ መነኮሳት በኢየሩሳሌም እጅግም አልታዩም። የሌሎች አገሮች አብያተ ክርስቲያናት ወደ ኢየሩሳሌምም ሆነ ወደ ሌላ መነኮሳትን ሲልኩ ከፍተኛ ጥንቃቄ ያደርጋሉ። የሚላኩት መነኮሴ በራሱ ጥያቄ ሳይሆን በቤተክርስቲያን ትዕዛዝ ነው። የሚላኩበትንም የሥራ ድርሻ ያውቃል። ዓለማቀፋዊ ዕውቀትም ይኖረዋል። ከገዳሙ ትዕዛዝና ህግ ውጭ የትም አይንቀሳቀስም። አለማቀፋዊው ዕውቀቱና ክርስቲያንነቱ ጊዜ አይሰጠውም በግል ጥናትና በመደበኛው አገልግሎት ብቻ ጊዜውን ያሳልፋል።

ከአፄ ምኒልክ ጀምሮ ብዙ አድባራት በኢየሩሳሌም ታንፀዋል። በዚያውም ልክ ብዙ መነኮሳት በግልም በቤተክርስቲያን ትዕዛዝም ወደዚያው ተልክዋል። ከመካከላቸው ለእግዚአብሔር ያደሩ ባይጠፉም አብዛኞቹ ውሳጣዊ ሕይወታቸው ለሥጋዊ ጥቅም ብቻ የተሰለፉ ሆነው ነው። የሚገኙት፤ የሌላውን ትተን ፋሽስት ጣልያን ኢትዮጵያን በወረረ ጊዜ ሰለቱፈጸመው ድርጊት እንመልከት። ኤርትራን በትኝ ግዛት ለ50

ዓመታት ያህል ሲገዛ ቆይቶ ኢጣልያ ኢትዮጵያን በወረረ ጊዜ ከቁጥጥር ውጭ በሆነ መንገድ ብዙ የኤርትራ ተወላጆች ወደ ኢየሩሳሌም የኢትዮጵያ ገዳም ገብተዋል። ኤርትራውያኑ ለፎርሙ ያህል መነኮሳት ተባሉ እንጂ የለየላቸው ከሀዲዎች ነበሩ።

በጊዜው ገዳሙን በአበምኔትነት ይመሩ የነበሩት መምህር ክፍለ ገሪማ (አቡነ ሚካኤል) ነበሩ። ምክትላቸው ደግሞ አባ ሰብሐት ለአብ ደባል ነበር። የገዳሙን ንብረት በመጠበቅ የተመደቡት አባ ዓለሙ ደባላሉ። አባ ሰብሐት ለአብ የምንኩስናን ልብስ የለበሰ መሠሪያ ነው። ይህ ሰው ኤርትራዊ ነው። በኢየሩሳሌም ከነበረው የኢጣልያ ቆንስል ጋር ተግክር አባ ዓለሙ የያዙትን የቤተመዛግብት ቁልፍ ቀምቶ ለቆንስሉ ለግስረከብ ሲል ብዙ ተከለፈለፈ። ገዳሙን አበግበጠ። በዚህ ጊዜ መምህር ክፍለ ገሪማና አባ ዓለሙ የገዳሙን ንብረት ላለማስነጠቅ ዘባድ ትግል አካሄዱ። በሁለቱ ብርታት የገዳሙ ቤተመዛግብት በጣልያን እጅ ሳይወድቅ ቀረ። ይህ ሳይባካልት ሲቀር በቤተክርስቲያኑ ጉልላት ላይ የኢትዮጵያ ባንዲራ እንዳይውሰበለብ በእንግሊዞች አሳዘዘ። ከሀዲውን መነኮሴ የሚከተሉ መነኮሳት እየበዙ ሄዱ። በገዳሙ ሰላም ጠፋ፤ የኤርትራ ተወላጆች በመሆናቸው ገዳሙን ኢጣልያ ሙሉ በሙሉ መረከብ አለባት እያሉ በግልጽ ይራኩ ደመር። ኢትዮጵያውያኑ መነኮሳት ግን ኤርትራውያኑን በኃይል ከገዳሙ አባረሩዋቸው። እንግሊዞች እንዲመለሱ ቢያዩም ኢትዮጵያውያኑ አናስገባም አሉ። ነገሩ በእገረ ገዢው የቀላጤ ትዕዛዝ ሲንቀሳቀስ ከቆየ በኋላ ቀስ በቀስ ወደ ፍርድ ቤት ተዛወረ። በፍርድ ቤት ይታይልን ብለው ኢትዮጵያውያኑ እንዲጠይቁ የመከራቸው ዳታን ማራገጥ የተባለው ጽሑፍ ሲጻፍ ምሑር ነው። ተፈትዶላቸው በፍርድ ቤት መከራከር ሲጀምሩ

ጠበቃቸው እሱ ሆኑ። የሱ ሚስትም ኢትዮጵያውያኑን በሃሳብ ትረዳ ነበር። ናታን ማሌን ከኢትዮጵያውያን ጋር እየተግከረ የገዳሙ ንብረት ሳይነጠት እንዲቆይ አደረገ። የፍርድ ቤቱ ጉዳይ ሲጓተት ፋሽስት ኢጣልያ ከኢትዮጵያ ስለተባረረ የከፋተኞቹ የኤርትራ ተወላጆች መነኮሳት ምኞት ሕልም ሆኖ ቀረ።

በኢየሩሳሌም የኢትዮጵያ ገዳማት ከግንም አገር በዝተው የሚገኙት ኢትዮጵያውያን መነኮሳት ናቸው። ግን ምንም የሚፈይዱት ነገር የለም። አብዛኞቹ ግንም ሳይልካቸው ካገር እየኮበሉ የሄዱ ናቸው። በቤተክርስቲያን መሪዎች ቢጠሩ ብዙዎቹ አይመጡም፤ ባሉበት ይኮበላሉ እንጂ። ከፋሽስት ጣልያን ወዲህ በታው የሁከትና የብጥብጥ ማዕከል ሆኗል። በፈቃድ የሚላኩም ቢሆኑ ቤተክርስቲያን ለአገልግሎት ብቃት አላቸው ብላ መርጣ ጩምታ የላከቻቸው አይደሉም። ከአገር ለመኮብላል ሲፈልጉ አንዱን ጳጳስ የሙጥኝ ይሉታል። ጳጳሳቱም የበላዮቹን ደጅ ይጠኑላቸዋል። በዚህ ይላካሉ። ከዚያ ሂደው ቤተክርስቲያንና አገርን ሲያስነትፉ ይኖራሉ።

ጥንታውያኑ ፍጹግን መናንያን ቤተክርስቲያንና አገርን በአርአያነታቸውና በትሩፋታቸው ከግስመስገን አልፈው ለኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን የሚያስፈልግዋትን መጻሕፍት ከሱርስት ከትብጥ፣ ከግሪክ፣ ከዕብራይስጥና ከላቲን ወደግዕዝ እየተረጎሙ ይኩላት ነበር። ናትራቸው ፍጹምነትን የተላበሰ ስለነበር የኢትዮጵያ ነገሥታት "በሕይወተ ሥጋ እያላቸሁ ወደከዌን መልአክሁል ትለውጡ የቻላችሁ ናችሁ ረሀቡን ፅምዑን ታግላችሁ እግዚአብሔርን በማገልገል ብቻ ዘመናችሁን ለማሳለፍ በመብቃታችሁ በናንተ እንተኖለን። በጸሎት እትርሱን..." እያሉ የተግሕፅና ደብዳቤ ይልኩላቸው ነበር።

ከኢትዮጵያውያን ነገሥታት በተጨማሪ ኢየሩሳሌምን የጎበኙ የተለያዩ አገሮች የታሪክ ሊቃውንትም በየግላቸው እነሱን በማየት ኢትዮጵያን እያደነቁ ጽፈዋል።

የኢትዮጵያ በግራኝ መወረር በኢየሩሳሌም የኢትዮጵያ ገዳማት ያደረሰው ውድቀት እስካሁን እንደተጠለ ነው። በ18ኛው ክፍለ ዘመን እውነተኛ መነኮሳት በዚህ ለመሰባሰብ ሞክረው ነበር። ግን እንዳሉ በወረረሽኝ አለቁ። እንደገና በ19ኛው ክፍለ ዘመን ብት ማለት ጀምረው ነበር። እነሱም በተመሳሳይ ሁኔታ አለቁ። ከዚያ ወዲህ የመነኮሳት ብዛት በየታው የታየው ከጣልያን ወዲህ ነው። መነኮሳቱ ብዛት ቢታይባቸውም ጥራት የሌላቸው ናቸው።

የኢትዮጵያ ገዳማት በኢየሩሳሌም የኢትዮጵያ ገዳማት ያደረሰው ውድቀት እስካሁን እንደተጠለ ነው። በ18ኛው ክፍለ ዘመን እውነተኛ መነኮሳት በዚህ ለመሰባሰብ ሞክረው ነበር። ግን እንዳሉ በወረረሽኝ አለቁ። እንደገና በ19ኛው ክፍለ ዘመን ብት ማለት ጀምረው ነበር። እነሱም በተመሳሳይ ሁኔታ አለቁ። ከዚያ ወዲህ የመነኮሳት ብዛት በየታው የታየው ከጣልያን ወዲህ ነው። መነኮሳቱ ብዛት ቢታይባቸውም ጥራት የሌላቸው ናቸው።

ፍሥሐ ለጥላው ወረዳ የሃንሰ

FESSEHA ATLAW WOLDE YOHANNES

መልእክት ለአንባቢያን

1. አድ ለገጽ ትዕቂ ዘስታረቃባሳህም ገሰነ እያንዳለዉበት ሊሰለቃል ዘየሠረገ ግልፅ በሞቀው መግለጽ እንደነበረ ሀገሩ ርዳታ ለው ፊትጋን ሊኮነ ውለቱ ሊሰለቃል እየ ከለሁቱ መካከል ለበተረገ የበበለበሰናቸውን ያለውናን ለገተ እንዲት ትበትናልህ ሀገሩ ሕዝቦች በረሀባች በሰርዛት እየተወቃቱ እያየ የገሱን ያገባበ በጥገረጥ የጊግግግ ሊሰለቃል ሊሰለቃል ሊደለቃል፣ ቢናደብ ለገተ፤ ለሰላት
2. ወለተለሱት ፍቱ ለባሕርት 1 ሥላሳን ወራላት ከሙ ደግሞር ወደተደሰ ወደባርጌ ሕዝቡ ወገሱ ያላለሊሰለቃል ውበተ መንበረ ፍትሕ
3. ለግርሃ ዓስ የገሱ የሆነ ለንድ ሥላሳን ለሰው፤ ግስተግር ግጥሙ ሕዝባን ማረከና መንገዳዊና ለስተደራረ ፍትሕ ለሳሳና ከሰላኑ ጋር ለብር (ተተሞሽ) ማረከና ማጥፋት (ለንቀፅ ካሳናት ፍትሕ የገሱና ቢናደብ)
3. ተክል ደረት ሙከራ፤ ለፊ ላባን ደንገል - ቀድሞርደ ገፅ 23
4. ከበደ ሊኪት ነጭ ጥፋት በጥቁር ላይ 1950 ትገገላ በገባሊ ሊላ
5. የዚህን ሕፃኑ ወልደ ሥላሴ ገፅ 30 ተሰድባላ ግትግሊ ሴት ሊላ
6. ሥርገሙ ሐብሰ ሥላሴ (ሌክተር) ለግርሃ የቤተክርስቲያን መዝገበ ታላት ሐና የታደሃ ደሐኖ
7. ተክለደረት ወከራ፤ ሐብሰደንገል - ቀድሞርደ ገፅ 22፤ 1965 ጊዮ. ሊላ
8. ለ/ር ሥርገሙ ለግርሃ ወታላት የቢኪ. ቁ. 75 ገጽ 83
9. ተክል ደረት ሙከራ፤ ሐብሰደንገል - ቀድሞርደ ገፅ 35 1965 ጊዮ ብርሃንና ለላዎ
10. ጸን ባሕርትንና ከሐባን እንዲሁም ሌሎችን የጥራረብ ዕሐረዎች በመጥቀስ ለቶ ተክለደረት መዝገበውታል፤
11. የፖርቱጋል ለርበዮች የታሪክ መጽሐፍ ገጽ 1
12. የዚሁ መጽሐፍ ገፅ 24
13. ከርስትና በሊትተሪያ ክፍል ለንድ 1988 ብርሃንና ለላዎ ግትግሊ ቤት ሊላ
14. ለግርሃ ሙ. ዶ. ሥ. ዶ. ሥላሴ ቁ.17 ገፅ 131
15. የፖርቱጋል ለርበዮች በተባለው መጽሐፍ እውቤታችን በነጻነት ቀን ተብሎ ተመዝግቧል፤ ካቴሊኮ በእውቤታችን ጥንተ ለባህ ለላ ለደሐኖ የላዎን ያጠላት ከእውቤታችን በተር በሰው ሁሉ ደርባል ያላው ትያህርተ ክርስቲያን ካርዲናል ጋስቲሮ በላቲን ደርቶ ለባ ገብረ ግዳሌል የተባለው ወደ ለግርሃ ተርጉመውታል፤ ገፅ 42/1946
16. በዚሁ መጽሐፍ ገፅ 64
17. የፖርቱጋል ለርበዮች በተባለው መጽሐፍ ገፅ 72
18. ሊትተሪያን እንደሚገባ በግለሞ ሃርገሬዎ የሊትተሪያ ፈላጊ ታገሃሞ ለሥራ ለንድ ቀን 1992 ጊዮ ያስተላለፈውን ግስታወቅ ካተሰሰ የሐገሱ ህጋዊው ተሞጥታል፤ በዚሁም በደቡብ ነገደር ላይ ለሙ ሕፃኑ ቀበሌ በተባለው ቦታ ጊዮርጊስ ቤተክርስቲያን ባንጸፈው ተጠብቆ ይገኛል፤ ቤተክርስቲያኑን የመሠረቅት ለን ወደፈ ለርስዳ ሲሆኑ ለን የሐገስ ወርቅ ክርያትን በዚሁ ያላላት ነበር፤
19. ደሐንበራ፤ የግራሃ ግሰት የገሐኑህ ልጅ ናት፤ ግሐኑህ ዘየሥራተ የተነሳ በባህ የሊትተሪያን ክርስቲያን ደግ ያፈለሰና በላባ እንደተሰራ የተገደበ መሆኑ መግለፅ ይታወቃል፤
20. ካታዎንክ የፖርቱጋል ለርበዮች ገፅ 62 - 70 ተክለደረት ሙከራ ላባን ደንገል ቀድሞርደ ገፅ 65፤ ሥርገሙ ዶ. ሥላሴ ለግርሃ የቤተክርስቲያን መዝገበ ታላት ቁ. 11.7፤ 131.
21. ዘፍጥረት.25+14 ጥ መሠረ ላላት 119፤ ወጋደይ 5
22. ለቡነ ተርጋርጦስ የኢ.ቢ.ክ.ታሪክ ገፅ. 48.
23. በየሥራተ ለብያተ ክርስቲያናት በጥንት ውሉ ጸሎት ይደረጋል፤ በሊትተሪያ ቤተክርስቲያን ዑደቱ ለንድት እንደረረ ባደታወቀና አገርጋሪውና እውቀታለሙን ጸሐክ ግዮንት ደረሰ ለደሐኖሃ ለዚህ ለባላሉ ሐክ ነው፤
24. ለደደደ. 53+6
25. ሕፃኑ ወልደ ሥላሴ የዚህ. 1921 ጊዮ ገሐ ደግሐ ግትግሊ ቤት ገፅ 43
26. ታሪክ ነገሥት የኢደ ደሐኖ ደብረላዋ ላይ የተገኘ
27. ይህ ታሪክ የተገኘበት መጽሐፍ The confusion of king Gladius of Ethiopia ከተቀና ፍተ ኮፒ ነው፤ ለፒርሊከስ ለመደራረፍ ጊደ ብሎይንና ሐገስን ወደላቲን (ርግገላክግ) የመሰለ ታላት የቤተክርስቲያን ላላት መሆኑ ይታወቃል፤ የሥነ ድህረት ሥራ ያዘግግጣል፤ ለዚሁ ለሐፍግ ጥሃ ተቀመጠ
29. ሥርገሙ ሐልደላላ (ሌክተር) ለግርሃ የቤተክርስቲያን ታሪክ ቁ. ዶ. ሄ. ፊ. ጥያቄ 1982፤ ሊላ
30. ገባረሥላሴ ታሪክ ዘመን ለግርግግ ያገለል ሊላ. 1959 ደና ቤተክ ለሊትተሪያ 13ሃው ቁ.2.7.1951.

የቤተክርስቲያን ታሪክ ጥናት ማሳበራዊ፣ ኢኮሚያዊና ፖለቲካዊ ሂደቶችን ተመርኩዞ ነው ሊካሄድ የሚችለው። ብዙዎች ያገራችን ካህናት ግን ይህን አይቀበሉትም። በተቻለ መጠን ብዙ ተደክሞበት በዘመናዊ አቀራረብ የተዘጋጀውን መጽሐፍ ሲያዩ በገንዘብ ገዝተው ሊያነቡት ቀርቶ የመጽሐፉን ምንነት ሲያዩ ከሩቅ ይበረግጋሉ። አዘጋጂውንም እንደዕብድ ይቆጥሩታል። የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተክርስቲያን ለመንፈሳዊ አገልግሎት የምትጠቀምባቸው መጽሐፍት እንደሉ ገልብጦ ወይም ካለበት አንስቶ ያከተመ ብቻ በነሱ ዘንድ እንደፀሐፊ ወይም እንደደራሲ ይቆጠራል። ለምሳሌ መዝሙረ ዳዊትን ድርሳናትንና ሌሎችን የቤተ ክርስቲያን መጽሐፍት እያባዙ የግል ንግዳቸውን የሚያካሂዱ ግለሰቦች በነሱ ዘንድ የደራሲነት ደረጃ ይሰጣቸዋል። ባይረዱት ነው እንጂ ደርጊቱ ዓይን ያወጣ ሌብነት ነው።

ባለንበት ዘመን ማንኛውም ነገር ትምህርትን ተመርኩዞ መካሄድ እንዳለበት ይታመናል። ከትምህርት ውጭ የሚሠራ ሥራ ሁሉ ዘላቂነት አይኖረውም። ንግድም ይሁን ግብርና በትምህርት ተመሥርቶ ሲካሄድ ውጤት ይኖረዋል። መጻሕፍትን ማንበብ ከመማር ዘዴዎች አንዱና ዋናው ነው። ግን በአገራችን የመጻሕፍትን ጥቅም ያልተረዱ እጅግ ብዙዎች ናቸው። በንግድና በእጅ ሞያ የሚተዳደሩትን ወገኖች ክርስትና በኢትዮጵያ ክፍል አንድ ገዝተው እንዲያነቡ ከአራት ዓመት በፊት ሲላክላቸው "መጻሕፍትን ግዙ ከሚለን የልመና ደብዳቤ ጽፎ እርዳታ ቢጠይቅን በተሻለ ነበር" የሚል መልስ ለአዘጋጁ ልከውለታል። የነዚህ ሰዎች በአስከፊ ድንቁርና መታሠርን ሁኔታው ያስረዳል። ለጊዜው ሳንቲም ጨብጠዋል ግን ወደ ከዊን እንስሳ በመለወጥ ላይ ናቸው። ስለዚህ ይህ ትውልድ የነሱ ቢጤዎችን አባባል ተከትሎ እውቀቱን ከማስፋፋት እንዳይቆጠብ በዚሁ አጋጣሚ አደራ አላለሁ።